

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยนำเสนอการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาประกอบการทำวิจัย เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นเที่ยงตรงตามหลักระเบียบวิธีวิจัย ดังมีประเด็นที่ศึกษาประกอบด้วย

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทั่วไป
- ๒.๒. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านเจตคติ
- ๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics)
- ๒.๕ หลักเบญจศีล
- ๒.๖ หลักเบญจธรรม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทั่วไป

แนวคิดทฤษฎีพฤติกรรมมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมศาสตร์ (Behavior Science) ซึ่งมีหลักสำคัญคือมุ่งศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ และใช้วิธีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจและแนวทางการปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมของมนุษย์และสังคม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการศึกษา ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของพฤติกรรม

ดร.สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต ได้กล่าวไว้ว่า พฤติกรรม (Behavior) หมายถึง สิ่งที่บุคคล กระทำแสดงออก ตอบสนองหรือโต้ตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในสภาพการณ์ใดสภาพการณ์หนึ่งที่สามารถ สังเกตเห็นได้ ได้ยิน อีกทั้งวัดได้ตรงกัน ด้วยเครื่องมือที่เป็นวัตถุวิสัย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกหรือการ ตอบสนองนั้นจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอกร่างกายก็ตาม เช่น การร้องไห้ การกิน การวิ่ง การขำ การอ่านหนังสือ การเต้นของชีพจร การเต้นของหัวใจ การกระตุกของกล้ามเนื้อ เป็นต้น^๑

รองศาสตราจารย์ ดร.กัญญา สุวรรณแสง ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือ กิริยาอาการ บทบาท ลีลา ท่าทาง การประพฤติ ปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งใน ๕ ทวาร คือ โสตสัมผัส จักขุสัมผัส ชิวหาสัมผัส ฆานสัมผัสและทาง ผิวหนัง หรือมิฉะนั้นก็สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือ^๒

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า พฤติกรรม คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า^๓

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ ได้อธิบายความหมายของพฤติกรรมไว้ว่า พฤติกรรม (Behavior) คือการกระทำหรืออาการที่แสดงออกของบุคคล (Action) ทั้งนี้รวมถึงการงดเว้นการกระทำด้วย (Inaction) การตัดสินใจที่รู้สึกได้ของบุคคล กลุ่มหรือองค์กร หรือการกระทำที่ซ่อนเร้นแต่พร้อมที่จะแสดงออก อาทิ การมีความคิดริเริ่ม ก็นับเป็นการกระทำเช่นกัน ดังนั้น คำว่า “พฤติกรรม” จึงรวมถึงสิ่งที่บุคคล กลุ่มหรือองค์กร ประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เปิดเผย (Overt Behavior) และยังรวมถึงพฤติกรรมที่ยังไม่แสดงออกหรือพฤติกรรมซ่อนเร้น ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการภายในอื่น ๆ ได้แก่ ความคิดความรู้สึก ทศนคติ เป็นต้น นอกจากนั้น ยังรวมถึงการงดเว้นการกระทำ หรือการไม่แสดงออกทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอีกด้วย^๔

^๑ วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖ - ๖๓.

^๒ กัญญา สุวรรณแสง, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘๐.

^๔ สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ, **พฤติกรรมองค์การทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓ - ๑๔.

เดวิดออฟ (Lida L. David OFF) ได้ให้ความหมายไว้แบบกว้าง ๆ ว่า พฤติกรรม คือสิ่งที่มีมนุษย์ และสัตว์กระทำกัน^๕

สรุป พฤติกรรม หมายถึง การกระทำ หรือกิริยาต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏออกมาอันบุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และไม่สามารถสังเกตเห็นได้ โดยการกระทำนั้นมีทั้งดี และไม่ดี อันเป็นผลมาจากการตอบสนองความรู้สึกที่มีต่อสิ่งเร้า เป็นต้น

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม

พฤติกรรมเป็นกิจกรรมต่างๆ ซึ่งบุคคลแสดงออกโดยผู้อื่นอาจเห็นได้ เช่น การยิ้ม การเดิน หรือผู้อื่นอาจเห็นได้ยากต้องใช้เครื่องมือช่วย เช่น การเต้นของหัวใจ พฤติกรรมทุกอย่างที่บุคคลแสดงออกมานั้น มีผลมาจากการเลือกปฏิกิริยาตอบสนองที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดตามสถานการณ์นั้นๆ พฤติกรรมหรือการกระทำใดๆ จะมีพื้นฐานมาจากความรู้ และทัศนคติที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรม ซึ่งแต่ละคนจะมีพฤติกรรมแตกต่างกัน เนื่องจากได้รับความรู้จากแหล่งต่างๆ ไม่เท่ากัน มีการตีความสารที่รับมาไปคนละทิศทางการทำให้เกิดการเรียนรู้ และการสั่งสมประสบการณ์ในเรื่องความรู้ที่ไม่เท่ากัน

นักจิตวิทยาเชื่อว่าพฤติกรรมเป็นผลที่เกิดจากการทำปฏิกิริยาของมนุษย์หรืออินทรีย์ (Organism) กับสิ่งแวดล้อม (Environment) พฤติกรรมของอินทรีย์ที่ได้จากการทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมนั้น จะมีผลออกมาในรูปแบบ ทั้งที่สังเกตได้ด้วยบุคคลอื่นและสังเกตไม่ได้ แต่สามารถจะวินิจฉัยว่ามีหรือไม่มี โดยใช้วิธีการหรือเครื่องมือทางด้านจิตวิทยา พฤติกรรมมีส่วนประกอบต่างๆ อยู่ ๒ ส่วน ดังนี้

๑. พฤติกรรมทางด้านพุทธิปัญญา (cognitive domain)

พฤติกรรมด้านนี้เกี่ยวข้องกับความรู้ ความจำ ข้อเท็จจริงต่างๆ รวมทั้ง การพัฒนาความสามารถและทักษะทางสติปัญญา การใช้วิจารณญาณเพื่อประกอบการตัดสินใจ พฤติกรรมด้านพุทธิปัญญาประกอบด้วยความสามารถในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๑.๑ ความรู้ (Knowledge) ความรู้ในที่นี้เป็นพฤติกรรมขั้นต้น ซึ่งผู้เรียนเพียงแต่จำได้อาจจะโดยนึกได้หรือโดยการมองเห็น ได้ยินก็จำได้ ความรู้ในขั้นนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมายข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีแก้ปัญหา เป็นต้น

๑.๒ ความเข้าใจ (Comprehension) เมื่อบุคคลได้มีประสบการณ์กับข่าวสารหนึ่งๆ อาจจะโดยการฟัง ได้อ่าน หรือได้เขียน เป็นที่คาดว่าบุคคลนั้นจะทำความเข้าใจกับข่าวสารนั้นๆ ความเข้าใจนี้อาจจะแสดงออกในรูปของทักษะ หรือความสามารถต่อไปนี้

๑.๒.๑) การแปล (Translation) หมายถึง ความสามารถในการเขียนบรรยายเกี่ยวกับข่าวสารนั้นๆ โดยใช้คำพูดของตนเองซึ่งอาจจะออกมาในรูปที่แตกต่างจากเดิม หรือออกมาในภาษาอื่น แต่ความหมายยังเหมือนเดิม

๑.๒.๒) การให้ความหมาย (Interpretation) หมายถึง การให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ หรือข่าวสารต่างๆ ซึ่งอาจออกมาในรูปความคิดเห็นหรือข้อสรุปตามที่บุคคลนั้นเข้าใจ

^๕ Lida L. David OFF, **Introduction to Psychology**, (New York : McGraw – Hill Book Company, 1987), p.7. อ้างในชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, ๘๐ นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแดเน็กซ์อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓.

๑.๒.๓) การคาดคะเน (Forecast) หมายถึง ความสามารถในการตั้งความคาดหมาย หรือคาดหวังว่าอะไรจะเกิดขึ้น ซึ่งความสามารถนี้จะเกิดจากความเข้าใจสภาพการณ์ และแนวโน้มที่อธิบายไว้ในข่าวสารนั้นๆ

๑.๓ การประยุกต์หรือการนำความรู้ไปใช้ (Application) หมายถึง ในการนำความรู้ไปใช้เป็นพฤติกรรมขั้นหนึ่งในหมวดพุทธิปัญญาซึ่งจะต้องอาศัยความสามารถหรือทักษะด้านความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้อีกนัยหนึ่งก็คือ การแก้ปัญหาตนเอง

๑.๔ การวิเคราะห์ (Analysis) ความสามารถในการวิเคราะห์เป็นขั้นหนึ่งของพฤติกรรมทางด้านพุทธิปัญญาซึ่งอาจแบ่งเป็นความสามารถชั้นย่อยๆ ได้ ๓ ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- ความสามารถในการขั้นที่ ๑ ผู้เรียนสามารถแยกแยะองค์ประกอบของปัญหาหรือสภาพการณ์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อทำความเข้าใจกับสัดส่วนต่างๆ ให้ละเอียด

- ความสามารถในการขั้นที่ ๒ ผู้เรียนสามารถมองเห็นความสัมพันธ์อย่างแน่ชัดระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้น

- ความสามารถในการขั้นที่ ๓ ผู้เรียนสามารถมองหลักการผสมผสานระหว่างส่วนประกอบที่รวมกันเป็นปัญหาหรือสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

๑.๕ การสังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึงความสามารถในการนำเอาส่วนประกอบย่อยๆ หลายๆ ส่วนมารวมกันเข้าเป็นส่วนรวมที่มีโครงสร้างที่แน่ชัด โดยทั่วไปแล้วความสามารถนี้จะเกี่ยวข้องกับการนำเอาประสบการณ์เก่ามารวมกับประสบการณ์ใหม่แล้วสร้างเป็นแบบแผนหรือหลักสำหรับปฏิบัติขบวนการในการรวมกันของส่วนต่างๆ นั้นเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนความสามารถในการสังเคราะห์นี้เป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมทางพุทธิปัญญา ที่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ หรือความคิดริเริ่มในตัวผู้เรียน ความสามารถในการสังเคราะห์นี้จะต้องอาศัยความสามารถขั้นต่างๆ หลายขั้น ดังกล่าวมาแล้ว คือ ความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้ และความสามารถในการวิเคราะห์

๑.๖ การประเมินผล (Evaluation) ความสามารถในการประเมินผลนี้เกี่ยวข้องกับการให้ค่าต่อความรู้หรือข้อเท็จจริงต่างๆ ที่จะต้องใช้เกณฑ์หรือมาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นส่วนประกอบในการประเมินผล มาตรฐานนี้อาจจะออกมาในรูปคุณภาพและปริมาณ และมาตรฐานที่ใช้นี้อาจจะมาจากการที่บุคคลนั้นตั้งขึ้นเอง หรือมาจากมาตรฐานที่มีอยู่แล้ว ความสามารถในการประเมินผลนอกจากจะเป็นความสามารถขั้นสุดท้ายของพฤติกรรมทางด้านพุทธิปัญญาแล้วยังเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญของพฤติกรรมทางด้านพุทธิปัญญากับพฤติกรรมทางด้านความรู้สึก (Affective domain) ความสามารถในการประเมินผลนี้ไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นในขั้นสุดท้ายเสมอไป แต่อาจจะอยู่ในขั้นของความสามารถหรือทักษะต่างๆ

สรุป ความรู้ ความจำ การพัฒนาความสามารถและทักษะทางสติปัญญา การใช้วิจารณญาณเพื่อประกอบการตัดสินใจการนำความรู้ไปใช้เป็นพฤติกรรมขั้นหนึ่งในหมวดพุทธิปัญญาซึ่งจะต้องอาศัยความสามารถหรือทักษะทุกด้าน เกณฑ์หรือมาตรฐานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญ มาตรฐานนี้อาจจะออกมาในรูปคุณภาพและปริมาณ และมาตรฐานที่ใช้นี้อาจจะมาจากการที่บุคคลนั้นตั้งขึ้นเอง หรือมาจากมาตรฐานที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น

๒. พฤติกรรมด้านทัศนคติ ค่านิยม ความรู้สึกความชอบ (Affective domain)

พฤติกรรมด้านนี้ หมายความว่า ความสนใจ ความรู้สึก ท่าที ความชอบ ไม่ชอบ การให้คุณค่า การปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่ พฤติกรรมด้านนี้ยากต่อการอธิบาย เพราะเกิดภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งต้องใช้เครื่องมือพิเศษในการวัดพฤติกรรมเหล่านี้ เพราะความรู้สึกภายในของคนนั้น ยากต่อการที่จะวัดจากพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก การเกิดพฤติกรรมด้านทัศนคติ แบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

๒.๑ การรับรู้ (Receiving) ขั้นของการรับรู้เป็นขั้นที่แสดงว่า บุคคลนั้นได้ถูกหรือมีภาวะจิตใจที่พร้อมที่จะรับสิ่งเร้านั้น หรือให้ความสนใจต่อสิ่งเร้านั้นการรับหรือการใส่ใจนี้ เป็นขั้นของสภาพจิตใจขั้นแรก ที่จะนำไปสู่สภาพจิตใจในขั้นต่อไป แต่เนื่องจากคนเรามีประสบการณ์เดิมซึ่งอาจจะได้จากการเรียนรู้ (ชนิดเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้) จากประสบการณ์เดิมนี้เองบุคคลนั้นอาจจะมีสภาพจิตใจขั้นของการรับหรือการใส่ใจพร้อมแล้วโดยไม่ต้องถูกกระตุ้นให้เกิดขึ้นก็ได้ ในขั้นของการรับนี้มีส่วนประกอบย่อย ๓ ส่วน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนประกอบที่จะเกิดต่อเนื่องกัน ส่วนประกอบย่อยมี ดังนี้

๒.๑.๑) ความตระหนัก (Awareness) ความตระหนักนี้เกือบจะคล้ายพฤติกรรมขั้นแรกของพฤติกรรมด้านพุทธิปัญญา (Cognitive domain) คือความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง (Knowledge) ได้อธิบายมาแล้วแต่มีความแตกต่างตรงที่ว่าความตระหนักนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจำหรือความสามารถที่จะระลึกได้แต่ความตระหนัก หมายถึงการที่บุคคลได้ถูกคิดหรือการเกิดขึ้นในความรู้สึกว่า มีสิ่งหนึ่ง มีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งการรู้สึกว่ามี หรือการได้คิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นี่เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสภาวะของจิตใจ แต่ไม่ได้แสดงว่าบุคคลนั้นสามารถจำได้หรือระลึกได้ถึงลักษณะเฉพาะบางอย่างของสิ่งนั้น

๒.๑.๒) ความยินดีหรือความเต็มใจที่จะรับ (Willingness to receive) ในขณะที่ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจที่จะรับสิ่งที่มากระตุ้นความรู้สึกเอาไว้ เช่น ให้ความสนใจอย่างดีในขณะที่ผู้อื่นกำลังพูด เป็นต้น

๒.๑.๓) การเลือกรับหรือการใส่ใจ (Controlled or Selected Attention) สภาวะจิตใจในขั้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดขึ้นที่ (๑) และ (๒) ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อมีสิ่งเร้ามาเร้าหรือมีสถานการณ์ที่เขาไม่ชอบพฤติกรรม พฤติกรรมในขั้นนี้อาจแสดงให้เห็นโดย “จากการฟังดนตรี บุคคลนั้นสามารถบอกถึงความแตกต่างของอารมณ์ บอกความหมายและบอกได้ถึงเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการขึ้นเป็นเสียงดนตรีนั้น”

๒.๒ การตอบสนอง (Responding) พฤติกรรมในขั้นนี้เกิดต่อเนื่องจากพฤติกรรมในขั้นที่ ๑ คือ การรับหรือการให้ความสนใจต่อสถานการณ์หรือต่อสิ่งเร้าต่างๆ ในขั้นนี้บุคคลจะถูกจูงใจให้เกิดความใส่ใจอย่างเต็มที่ซึ่งหมายความว่า บุคคลนั้นได้เกิดความรู้สึกผูกมัดตัวเองต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่มากระตุ้น ความรู้สึกผูกมัดนี้ยังเป็นเพียงความรู้สึกขั้นต้น จึงยืนยันไม่ได้แน่นอนว่า บุคคลนั้นมี “ทัศนคติ” หรือ “ค่านิยม” ในทางใดทางหนึ่งต่อสถานการณ์หรือสิ่งเร้านั้นๆ ในขั้นนี้อาจกล่าวได้ว่า บุคคลเกิด “ความสนใจ” อย่างแท้จริง ซึ่งถ้าความสนใจเกิดขึ้นก็หมายความว่า ผู้เรียนได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีความรู้สึกผูกมัดกับวัตถุสิ่งของสถานการณ์หรือ ปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง

ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นพยายามทำปฏิกิริยาตอบสนองบางอย่างหรือได้รับ ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วม หรือจากการทำกิจกรรมนั้น พฤติกรรมขั้นการตอบสนองนี้มีส่วนประกอบย่อย ๓ ส่วน คือ

๒.๒.๑) การยินยอมในการตอบสนอง (Acquiescence in Responding) ในขั้นนี้อาจใช้คำว่า “เชื่อฟัง” แทนพฤติกรรมที่แสดงว่ามีการยินยอมในการตอบสนองแต่การทำปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคลในขั้นนี้ไม่ได้แสดงว่าเขายอมรับถึงความจำเป็นหรือประโยชน์จากการทำปฏิกิริยานั้นๆ ตัวอย่างของพฤติกรรมในขั้นนี้ ได้แก่ การยินยอมที่จะปฏิบัติตามกฎหมายทาง ด้านสุขภาพอนามัย เชื่อฟังกฎเกณฑ์การเล่นต่างๆ

๒.๒.๒) ความเต็มใจที่จะตอบสนอง (Willingness to Respond) ในขั้นนี้บุคคลเกิดความรู้สึกผูกมัดที่จะทำปฏิกิริยาบางอย่างซึ่งไม่ใช่เพียงเพื่อจะหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ไม่พึงพอใจหรือหลีกเลี่ยงการลงโทษ แต่จะเนื่องมาจากความเต็มใจของบุคคลนั้นจริงๆ อาจจะได้กล่าวได้ว่า บุคคลนั้นเกิดความสมัครใจที่จะกระทำซึ่งเป็นผลมาจากการเลือกของบุคคลนั่นเอง

๒.๒.๓) ความพอใจในการตอบสนอง (Satisfaction in Respond) พฤติกรรมขั้นนี้สืบเนื่องมาจากการเต็มใจที่จะตอบสนองเมื่อบุคคลทำปฏิกิริยาบางอย่างไปแล้ว บุคคลนั้นเกิดความรู้สึกพอใจ ซึ่งเป็นสภาวะทางอารมณ์ของบุคคล อาจะออกมาในรูปความพอใจ ความสนุกสนาน

๒.๓ การให้ค่าหรือการเกิดค่านิยม (Valuing) คำว่า “ค่านิยม” มักจะถูกใช้บ่อยๆ ในการเขียนวัตถุประสงค์ทางการศึกษาซึ่งการที่เราให้ค่านิยมต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ภาวะการณ์ใดภาวะการณ์หนึ่งนั้น หมายถึงว่าสิ่งนั้นหรือภาวะการณ์นั้นมีคุณค่าต่อตัวเรา การให้ค่านิยมเกิดจากประสบการณ์และการประเมินค่าของบุคคลนั่นเอง และขณะเดียวกันก็เป็นผลจากสังคมด้วยส่วนหนึ่ง พฤติกรรมขั้นนี้อาจจะอธิบายให้ชัดเจนโดยใช้คำว่า “ความเชื่อ” หรือ “ทัศนคติ” ในขั้นนี้บุคคลกระทำปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมซึ่งแสดงว่าเขายอมรับหรือรับรู้ว่สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าสำหรับตัวเขา หรือแสดงว่าเขามีค่านิยมอย่างใดอย่างหนึ่งขั้นนี้จะไม่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ของค่านิยมต่าง ๆ แต่จะพิจารณาถึงขอบข่ายการยอมรับในตัวบุคคลเกี่ยวกับสิ่งที่เขาเกิดตระหนักให้อยู่ในภาวะที่เขาสามารถบังคับได้ หรือเป็นสิ่งที่เขารับรู้ว่าเป็นของเขอย่างแท้จริง พฤติกรรมขั้นนี้ส่วนมากมักจะใช้คำว่า “ทัศนคติ” และ “ค่านิยม”

๒.๔ การจัดกลุ่ม (Organization) เมื่อบุคคลเกิดค่านิยมต่างๆ ขึ้นแล้วซึ่งหมายความว่า ค่านิยมที่เขามีนั่นจะมีหลายชนิดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดระบบของค่านิยมต่างๆ ให้เข้ากลุ่มโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมเหล่านั้น การจัดกลุ่มค่านิยมนี้ แบ่งเป็นส่วนประกอบดังนี้

๒.๔.๑) การจัดกลุ่มค่านิยม พฤติกรรมในขั้นนี้จะเป็นส่วนที่เกิดเพิ่มเติมของขั้นที่ ๓ (การให้ค่า) บุคคลจะสามารถมองเห็นว่าสิ่งที่เขาให้ค่าใหม่นี้มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับค่านิยมที่เขาเคยมีอยู่เดิม หรือที่กำลังจะมีต่อไปอย่างไรบ้าง การเกิดความคิดนี้อาจจะออกมาในลักษณะเป็นนามธรรมหรือออกมาในรูปสัญลักษณ์ก็ได้

๒.๔.๒) การจัดระบบของค่านิยม ในขั้นนี้บุคคลจะนำค่านิยมต่างๆ ที่เขามีอยู่มาจัดระบบ อาจเป็นการเรียงลำดับ โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของค่านิยมเหล่านั้น ซึ่งจะเป็นที่มาของการกำหนดปรัชญาของชีวิตของบุคคลนั้น หรืออาจจะออกมาในรูปแบบสังเคราะห์ ค่านิยมต่าง ๆ และจากการสังเคราะห์นี้บุคคลนั้นก็จะได้อ่านิยมใหม่สำหรับตัวเองขึ้นมา

๒.๕ การแสดงลักษณะตามค่านิยมที่ยึดถือ (Characterization by a value or value complex) พฤติกรรมนี้ถือเป็นส่วนประกอบหนึ่งของกระบวนการซึมซับ ในขั้นนี้ “ค่านิยม” ต่างๆ จะอยู่ในส่วนประกอบของค่านิยมต่างๆ ของบุคคล เพราะถือว่าบุคคลมีค่านิยมหลายชนิด และบุคคลก็จัดอันดับค่านิยมเหล่านั้น อาจเรียงลำดับจากที่ดีที่สุดถึงด้อยที่สุดที่เราเรียกว่า “ลำดับค่านิยม” ค่านิยมเหล่านี้จะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของบุคคล เชื่อกันว่าบุคคลจะแสดงปฏิกิริยาหรือพฤติกรรมต่างๆ โดยมีผลจากค่านิยมที่เขามี หรือรับเอาไว้ พฤติกรรมในขั้นนี้ มีส่วนประกอบ ๓ ส่วน

๒.๕.๑) การวางหลักทั่วไป (Generalized set) พฤติกรรมในขั้นนี้แสดงให้เห็นถึงความพร้อมที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือในแนวทางใดแนวทางหนึ่ง อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว แต่เป็นสิ่งที่จะเป็นแนวทางของการปฏิบัติบางอย่างหลักทั่วไปที่จะเกิดขึ้นนี้จะปรากฏฐานของบุคคล ในการที่จะแก้ไข หรือควบคุมปัญหาต่างๆ ในสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลนั้น และเป็นรากฐานให้เกิดการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๕.๒) การแสดงลักษณะ (Characterization) พฤติกรรมในขั้นนี้เป็นพฤติกรรมขั้นสูงสุดของกระบวนการซึมซับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหรือสังเกตได้โดยบุคคลอื่น การแสดงลักษณะนี้จะเป็นสิ่งที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งสืบเนื่องมาจากค่านิยมที่บุคคลนั้นยึดมั่นอยู่ พฤติกรรมในขั้นนี้อาจจะแสดงให้เห็นโดยผู้เรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้

๒.๕.๓) พฤติกรรมด้านการปฏิบัติ (Psychomotor domain) พฤติกรรมด้านนี้เป็นการใช้ความสามารถที่แสดงออกทางร่างกาย ซึ่งรวมทั้งการปฏิบัติ หรือพฤติกรรมที่แสดงออกและสังเกตได้ในสถานการณ์หนึ่งๆ หรืออาจจะเป็นพฤติกรรมที่ล่าช้า คือบุคคลไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่แต่คาดคะเนว่าอาจจะปฏิบัติในโอกาสต่อไป พฤติกรรมการแสดงออกนี้เป็นพฤติกรรมขั้นสุดท้ายที่เป็นเป้าหมายของการศึกษา ที่จะต้องศึกษาพฤติกรรมระดับต่างๆ ^๖

สรุป พฤติกรรมด้านทัศนคติ ค่านิยม ความรู้สึกความชอบ ความสนใจ ความรู้สึก ท่าที ความชอบ ไม่ชอบ การให้คุณค่า การปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงค่านิยมที่ยึดถืออยู่ พฤติกรรมด้านนี้ยากต่อการอธิบาย พฤติกรรมเหล่านี้ เพราะความรู้สึกภายในของคนนั้น ยากต่อการที่จะวัดจากพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก เป็นต้น

๒.๑.๓ ประเภทของพฤติกรรม

นพมาศ อึ้งพระ ได้แบ่งแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของมนุษย์ ๒ ประเภท คือ ๑) สัญชาตญาณในการดำรงชีวิต (Life Instinct) ๒) สัญชาตญาณเกี่ยวกับความตาย (Death Instinct)^๗

จากทฤษฎีดังกล่าวสามารถอธิบายพฤติกรรมทั้ง ๒ ได้ ดังนี้ ประการแรก หมายถึง สัญชาตญาณทางเพศเป็นหลักสำคัญ รวมทั้งสัญชาตญาณในการตอบสนองความต้องการทางร่างกาย อันทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ อาทิ ความหิวและความกระหาย ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้ชีวิตของบุคคลอยู่รอด

^๖ เชิดชัย โชติสุทธิ, การวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๙ - ๑๒.

^๗ นพมาศ อึ้งพระ (ธีรเวคิน), ทฤษฎีบุคลิกภาพและการปรับตัว, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖ - ๑๗.

และสามารถดำรงพันธุ์สืบต่อไปได้ ประเภทหลัง หมายถึง สัญชาตญาณในอันที่จะดับสังขาร และจบลงด้วยความตายอย่างสงบในที่สุด

ฟรอยด์ (Sigmund Freud) แบ่ง “Structure” ของจิตใจอันเป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. **Id** หมายถึง แรงผลักดันของจิตใจ คือ **Drive** หรือ **Instinctual Drive** คือ โครงสร้างของจิตส่วนดั้งเดิมที่ปราศจากการขัดเกลาใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อมีผล ก็จะแสดงออกมาอย่างหยาบ ๆ ซึ่งประกอบด้วยสัญชาตญาณ หรือแรงขับโดยกำเนิด ในช่วงที่เป็นทารกแรงขับเหล่านี้ยังกระจัดกระจายและปราศจากจุดหมายปลายทาง บทบาทของโครงสร้างส่วนนี้ต่อบุคลิกภาพในช่วงวัยทารกจึงมีน้อยมาก ต่อเมื่อทารกเติบโตขึ้น พลังที่กระจัดกระจายอยู่ก็เริ่มปรากฏออกมา ซึ่งเป็นการเริ่มตัวของโครงสร้างของบุคลิกภาพ

๒. **Ego** หมายถึง ส่วนที่ทำหน้าที่ปรับตัวหรือผสมผสานความต้องการของ **Id** กับสิ่งแวดล้อมภายนอก (**Environment**) เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมก็จะแสดงออกมาในรูปที่เหมาะสมตามสถานการณ์มากขึ้น เพราะโครงสร้างประเภทนี้ ได้ถูกกลั่นกรองแล้ว

๓. **Superego** หมายถึง ส่วนที่เป็นศีลธรรม มโนธรรม คำสั่งสอน และกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายต่าง ๆ เมื่อส่งผลต่อพฤติกรรมจะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมของปัญญาชนทั้งหลาย เป็นไปโดยรอบคอบ ตามความคิดของฟรอยด์ **Id** หรือ **Drive** นั้น มีตัวตนเราทุกคนมาตั้งแต่เกิด ส่วน **Ego** และ **Superego** มีการพัฒนาและเจริญเติบโตขึ้นมาในภายหลัง **Ego** เป็นพัฒนาการของ **Id** ที่เกิดจากการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเป็นจริงภายนอก

ครอนบาค (Cronbach) ได้อธิบายว่า พฤติกรรมของบุคคลจะเกิดขึ้นจากองค์ประกอบ ๗ ประการ ดังนี้^๙

๑. **ความมุ่งหมาย (Goal)** เป็นความต้องการหรือวัตถุประสงค์ที่ทำให้เกิดกิจกรรม คนเรามีพฤติกรรมเกิดขึ้นก็เพราะต้องการการตอบสนองความต้องการของตนเอง หรือต้องการทำตามวัตถุประสงค์ที่ตนได้ตั้งไว้ คนเรายังมีความต้องการหลายๆ อย่างในเวลาเดียวกัน และมักจะเลือกสนองตอบความต้องการที่รีบด่วนก่อนความต้องการอื่นๆ

๒. **ความพร้อม (Readiness)** ระดับวุฒิภาวะ หรือความสามารถที่จำเป็น ในการประกอบพฤติกรรมเพื่อสนองตอบความต้องการ คนเรามีความพร้อมในแต่ละด้านที่ไม่เหมือนกัน พฤติกรรมของทุกคนจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน และไม่สามารถประกอบพฤติกรรมได้ทุกรูปแบบ

๓. **สถานการณ์ (Situation)** คนเรายังจะประกอบพฤติกรรมที่ตนเองต้องการ เมื่อมี โอกาสหรือสถานการณ์นั้น ๆ เหมาะสมสำหรับการประกอบพฤติกรรม

^๘ Sigmund Freud, **The History of the Psychoanalytic**, Authorized English Translation by A.A.Brill. (New York: The Macmillan Company, 1910), p. 110-112. อ้างใน ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดใจ บุญอารีย์ (ผู้แปล), การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรม : ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาการหนังสือ กรมวิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗ - ๔๘.

^๙ Cronbach, **Educational Psychology**, (New York : Harcourt Brace and World, 1963), p. 68 - 70.

๔. การแปลความหมาย (Interpretation) แม้จะมีโอกาสในการประกอบพฤติกรรม แล้วคนเราก็มักจะประเมินสถานการณ์ หรือคิดพิจารณาก่อนที่จะทำพฤติกรรมนั้น ๆ ลงไป เพื่อให้พฤติกรรมนั้นมีความเสี่ยงน้อยที่สุด และสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของเขาได้มากที่สุด

๕. การตอบสนอง (Respond) หลังจากได้แปลความหมาย หรือได้ประเมินสถานการณ์แล้ว พฤติกรรมก็จะถูกกระทำ ตามวิธีการที่ได้เลือกในขั้นตอนของการแปลความหมาย

๖. ผลที่ได้รับ (Consequence) เมื่อประกอบพฤติกรรมไปแล้วผลที่ได้จากการกระทำนั้น ๆ อาจจะตรงกับความต้องการ หรืออาจจะไม่ตรงกับความต้องการที่ตนเองได้ คาดหวังไว้

๗. ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง (Reaction to Threat) เมื่อคนเราไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ก็จะประสบกับความผิดหวัง ซึ่งเมื่อเกิดความผิดหวังแล้วคนๆ นั้นก็อาจจะกลับไปแปลความหมายใหม่ เพื่อที่จะหาวิธีที่จะสนองความต้องการของคนเองใหม่

พฤติกรรมมนุษย์นั้นจะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมของมนุษย์นั่นเอง จากการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย พบว่า พฤติกรรมทุกชนิดที่มีการแสดงออก มีจุดหมายปลายทางที่ผู้แสดงต้องการไปให้ถึง มีหลักการในการศึกษาพฤติกรรม ดังนี้

๑) พฤติกรรมทุกชนิดต่างต้องมีสาเหตุ

๒) พฤติกรรมที่เหมือนกัน อาจจะมาจากสาเหตุที่แตกต่างกัน

๓) พฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่จำเป็นต้องเกิดมาจากสาเหตุเพียงอย่างเดียว แต่อาจเกิดมาจากหลายสาเหตุก็ได้^{๑๐}

ดังนั้น ลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์มี ๓ ประการ คือ พฤติกรรมทางกาย คือ พฤติกรรมที่แสดงออกทางการกระทำทางกาย พฤติกรรมทางวาจา คือ พฤติกรรมที่แสดงออกทางการพูด และ พฤติกรรมทางความคิดคือ พฤติกรรมทางใจ

๒.๑.๔ ทฤษฎีวิธีการศึกษาพฤติกรรม

วิธีการศึกษาพฤติกรรมมีหลายวิธีและแต่ละวิธีมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาที่กำลังศึกษาอยู่ แต่ทุกวิธีล้วนมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ มีลักษณะการจัดหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Approach) ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ มีการสังเกต พิสูจน์หรือทดลองได้ วิธีการศึกษามีระบบ สามารถควบคุมได้ มีค่า นิยามที่ชัดเจนแน่นอนและเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีความแม่นยำ ถูกต้องเที่ยงตรง การรายงานผลการศึกษาไม่มีอคติ มีความเป็นปรนัย น่าเชื่อถือ และสามารถตรวจสอบได้ สำหรับวิธีการศึกษาพฤติกรรมที่สำคัญมี ๕ วิธี ดังนี้^{๑๑}

๑. การสังเกต (Observation) เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยอาศัยอวัยวะรับสัมผัสหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งอวัยวะรับสัมผัสทางตาและหู การสังเกตใช้ได้ดีสำหรับการศึกษาคุณลักษณะ และพฤติกรรมภายนอกของบุคคล รวมถึงปรากฏการณ์ต่างๆ วิธีการสังเกตแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท

^{๑๐} สุชา จันทรเฒ, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑ - ๑๓.

^{๑๑} ลักขณา สรวิวัฒน์, จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

๑.๑) การสังเกตทางตรง (Direct Observation) เป็นการสังเกตโดยที่ผู้สังเกตจะต้องเฝ้าดูแลเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง โดยส่วนใหญ่อาศัยประสาทสัมผัสทางตาและหู ซึ่งอาจเป็นการสังเกตจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ หรือการสังเกตจากการทดลองก็ได้ แต่ไม่ว่าจะสังเกตในสภาพการณ์ใดก็ตาม ในขณะที่สังเกตไม่ควรให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต เพราะจะทำให้ผู้ถูกสังเกตบิดเบือนพฤติกรรมของตนเองไปได้

๑.๒) การสังเกตทางอ้อม (Indirect Observation) เป็นการสังเกตขณะที่ผู้สังเกตไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์หรือเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง แต่สังเกตผ่านสื่อต่างๆ หรือร่องรอยของพฤติกรรมที่หลงเหลือไว้ให้สังเกตเห็นได้ เช่น ร่องรอยนิ้วมือ สิ่งของที่หักพังไว้ อาการบาดเจ็บทางกาย เป็นต้น

๒. การสำรวจ (Survey) เป็นวิธีการที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์เป็นการรวบรวมข้อมูลจากประชากรหรือจากกลุ่มตัวอย่าง และมักเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเจตคติ ความสนใจ การรับรู้ ความคิดเห็น ฯลฯ ข้อดีของการศึกษาโดยวิธีนี้คือสามารถตั้งคำถามได้ตรงจุดและคำตอบก็ได้จากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ อย่างแท้จริงต้องมีการวางแผนในการเลือกกลุ่มประชากรอย่างระมัดระวังเพื่อเป็นประชากรที่แท้จริง เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจ คือแบบสอบถามเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้นหรือใช้กับบุคคลที่อ่านหนังสือไม่ออก และเขียนไม่ได้หรือไม่มีความถนัดในการใช้ภาษา

๓. การศึกษาแบบคลินิก (Clinic) จะใช้มากในกรณีที่ผู้ป่วยมีความผิดปกติทางจิต โดยมุ่งศึกษาผู้ป่วยในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านบุคลิกภาพ การรับรู้ อารมณ์ ความคิด การเรียนรู้ เป็นต้น ในการศึกษาจะค้นคว้าปัญหาได้อย่างลึกซึ้ง และนำเอาวิธีหลายๆ วิธีมาใช้ร่วมกัน เช่น การตรวจประวัติส่วนตัว การสังเกต การศึกษาหลายกรณี การตรวจด้านร่างกาย การใช้แบบทดสอบต่างๆ การสัมภาษณ์ การสำรวจภูมิหลังทางครอบครัว ฯลฯ เพื่อพยายามที่ค้นหาสาเหตุของความผิดปกตินั้น เพราะเชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์มักจะเป็นผลเนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมารวมเข้ากับสภาพการณ์รอบๆ ตัวของบุคคลนั้น การนำเอาวิธีต่างๆ มาใช้ร่วมกันจะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลนั้นมากยิ่งขึ้น

๔. การทดสอบ (Testing) เป็นวิธีการนำเสนอสิ่งเร้าให้บุคคลตอบสนองตามวิธีการหรือเกณฑ์ที่กำหนด สิ่งเร้าที่ใช้ในการทดสอบเรียกว่า แบบทดสอบ ซึ่งมักอยู่ในรูปของคำถาม รูปภาพหรือสัญลักษณ์ต่างๆ ผู้ถูกทดสอบอาจแสดงพฤติกรรมด้วยการเขียนตอบ การพูด การเล่น ซึ่งพฤติกรรมเหล่านั้นสามารถสังเกตได้ วัดได้ และนำไปสู่การแปลความหมายได้ แบบทดสอบนี้สามารถนำไปใช้วัดความสามารถต่างๆ ของบุคคล เช่น เจตคติ ความสนใจ ความถนัด สติปัญญาบุคลิกภาพ ความสัมพันธ์ต่างๆ การใช้ทดสอบทำให้เราได้ข้อมูลจากบุคคลอื่นมากขึ้นและสะดวกกว่าวิธีอื่นไม่ทำให้ผู้ถูกทดสอบได้รับการรบกวนมากนักและไม่ต้องใช้เครื่องมือห้องปฏิบัติการช่วยแต่แบบทดสอบที่ดีต้องมีความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) ตลอดจนสามารถนำไปใช้ได้สะดวก

๕. การทดลอง (Experiments) เป็นการศึกษาแบบหนึ่งประกอบด้วยการกำหนดปัญหาการศึกษา สมมติฐาน การเก็บรวบรวมข้อมูลและสรุปผล การทดลองเป็นวิธีการศึกษาพฤติกรรมโดยผู้ทดลองเปลี่ยนแปลงส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงนี้โดยมีการควบคุมสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างออกไป เช่นการเปลี่ยนแปลงจำนวนเวลาอ่านหนังสือจากวันละ ๒ ชั่วโมง มาเป็นอ่านหนังสือวันละ ๔ ชั่วโมง เพื่อศึกษาว่าจะมีผลต่อการสอบปลายภาคเรียนอย่างไร เป็นต้น การทดลองสามารถทำได้ ๒ ลักษณะดังนี้

๕.๑) การทดลองในห้องปฏิบัติการ (Laboratory Experiments) การทดลองลักษณะนี้นิยมใช้สาขาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) เช่น เคมี ฟิสิกส์ โดยมีการควบคุมสภาพแวดล้อมอย่างเข้มงวดซึ่งทำได้ยากมาก แต่มีความสำคัญในการพิสูจน์ทฤษฎีที่ใช้อยู่ เช่น การศึกษาความสามารถในการแก้ปัญหาระหว่าง ลิงธรรมดา กับลิงชิมแปนซี ซึ่งจะต้องใช้การศึกษาในห้องทดลอง เป็นต้น

๕.๒) การทดลองภาคสนาม (Field Experiments) เป็นการทดลองในสภาพธรรมชาติเช่น การทดลองกับพนักงานบรรจุหีบห่อในโรงงาน ทดลองกับผู้ซื้อสินค้าในห้างสรรพสินค้า ฯลฯ การทดลองลักษณะนี้ควบคุมตัวแปรในขณะที่ทดลองได้ยากและไม่รัดกุมเท่าการทดลองในห้องปฏิบัติการ^{๑๒}

ดังนั้น ทฤษฎีวิธีการศึกษาพฤติกรรม ทั้ง ๕ มีลักษณะสำคัญคือ มีการสังเกต พิสูจน์หรือทดลองได้ วิธีการศึกษามีระบบ สามารถควบคุมได้ มีคำ นิยามที่ชัดเจนแน่นอนและเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีความแม่นยำ ถูกต้อง เทียบตรง การรายงานผลการศึกษาไม่มีอคติ มีความเป็นปรนัย น่าเชื่อถือ และสามารถตรวจสอบได้ เป็นต้น

๒.๑.๕ ทฤษฎีนักจิตวิทยากลุ่มต่างๆในการศึกษาพฤติกรรม

แนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มต่างๆ ในการศึกษาพฤติกรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีพัฒนาการของแนวคิดที่จำแนกเป็นสำนักทางจิตวิทยา (Schools of Psychology) ได้มากมาย อย่างไรก็ตามแนวคิดที่นิยมใช้กันในปัจจุบันมีอยู่ ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มจิตวิเคราะห์ กลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่มปัญญานิยม กลุ่มชีวจิตวิทยา และกลุ่มมนุษยนิยม ซึ่งทั้ง ๕ กลุ่มนี้มีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นที่สำคัญ และวิธีการที่ใช้ในการศึกษาแตกต่างกันออกไป ดังนี้^{๑๓}

๑. กลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) กลุ่มนี้มีนักจิตวิทยาที่สำคัญคือ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) และคาร์ล จุง (Carl Jung) โดยมีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นที่สำคัญ และวิธีการใช้ในการศึกษา ความเชื่อพื้นฐาน เชื่อว่าพฤติกรรมและกระบวนการทางจิตจะถูกกำหนดโดยจิตที่เป็นตัวควบคุมอยู่ภายใน (Internal Mental) และความขัดแย้งทางอารมณ์ (Emotional Conflicts) สาเหตุของความขัดแย้งนี้ ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากความต้องการทางเพศ และความก้าวร้าว เนื้อหาที่เน้นในการศึกษาให้ความสำคัญกับเรื่องต่อไปนี้

๑.๑) กระบวนการของจิตใต้สำนึก (Unconscious) มีผลต่อทางพฤติกรรมของบุคคลโดย ฟรอยด์ กล่าวว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นเกิดขึ้นเพื่อสนองความพึงพอใจหรือความสบายใจ เป็นประการสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการทางเพศ (Sexual Needs) เป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญของการแสดงพฤติกรรมของบุคคล

๑.๒) ลักษณะของพลังงานทางจิต (Mental Energy) แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้ ๑) อิด (Id) เป็นพลังงานส่วนที่เป็นพื้นฐานที่สุดซึ่งติดตัวบุคคลมาตั้งแต่แรกเกิดซึ่งรวมถึงสัญชาตญาณด้วย ในส่วนนี้จะทำให้คนแสวงหาความสุข ความพอใจโดยถือตัวเองเป็นหลัก ๒) อีโก้ (Ego) เป็นส่วน

^{๑๒} แสงเดือน ทวีสิน, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยแสง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒ - ๑๗.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕ - ๓๐.

ของสามัญสำนึก ซึ่งมีเรื่องการเรียนรู้และการปรับตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ อีโก้เป็นพลังที่อยู่กึ่งกลางระหว่างอัตและซูเปอร์อีโก้ (๓) ซูเปอร์อีโก้ (Super ego) เป็นพลังจิตระดับสูงสุด ซึ่งเป็นส่วนที่มนุษย์เกิดการเรียนรู้เรื่องคุณธรรมต่างๆ จากวัฒนธรรมและสังคมพลังทั้ง ๓ จะมีส่วนผลักดันให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับว่าพลังส่วนใดในการควบคุมบุคคลนั้นได้มากกว่ากัน

ประสบการณ์ในวัยเด็ก เป็นอีกหนึ่งที่นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิเคราะห์ให้ความสำคัญ เพราะเชื่อว่าประสบการณ์ในวัยเด็กจะส่งผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง ๖ ปีแรกของชีวิต ซึ่ง فروยด์ เรียกว่า ช่วงวัยวิกฤติ (Critical Period) เป็นช่วงปูพื้นฐานของบุคลิกภาพของมนุษย์ โดยในช่วงวัยดังกล่าวถ้าเด็กได้รับความรักความเข้าใจจากบิดามารดา ก็จะเติบโตเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี มีความมั่นคงทางอารมณ์

๒. กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorisms) กลุ่มนี้นักจิตวิทยาที่สำคัญคือ จอห์น วัตสัน (John Watson), เบอร์ธัส สกินเนอร์ (Berkus Skinner) และเอ็ดเวิร์ด ธอร์นไดค์ (Edward Thorndike) โดยมีความเชื่อพื้นฐานจุดเน้นที่สำคัญและวิธีการในการศึกษา ดังนี้

๒.๑) ความเชื่อพื้นฐาน เชื่อว่าการศึกษาทางจิตวิทยาจะต้องศึกษาจากพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้ทั้งพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์โดยเน้นว่าพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ โดยเน้นว่าพฤติกรรมจะถูกกำหนดโดยการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๒.๒) เนื้อหาที่เน้นในการศึกษา ศึกษาพฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตสันได้โจมตีวิธีการที่ใช้ศึกษาพฤติกรรมในอดีตว่าเป็นวิธีที่ไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ จึงเปลี่ยนมาศึกษาสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นและวัดได้ ซึ่งก็คือพฤติกรรมนั่นเอง องค์ประกอบที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมี ๓ ส่วน ได้แก่ สิ่งเร้า (Stimulus) คือตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม อินทรีย์ (Organism) คือสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายที่เป็นตัวควบคุมทุกอย่างในการแสดงพฤติกรรม และการตอบสนอง (Response) คือพฤติกรรมที่แสดงออกมา

๒.๓) วิธีการที่ใช้ในการศึกษา ใช้วิธีการทดลองโดยมีการควบคุมตัวแปรในการศึกษาที่เป็นตัวควบคุมทุกอย่างในการแสดงพฤติกรรม

๓. กลุ่มปัญญานิยม (Cognitivists) กลุ่มนี้นักจิตวิทยาที่สำคัญคือ ฌอง พียาเจต์ (Jean Piaget) และอัลเบิร์ต เอลลิส (Albert Ellis) โดยมีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นที่สำคัญและวิธีการใช้ในการศึกษา ดังนี้

๓.๑) ความเชื่อพื้นฐาน เชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นมาจากกระบวนการต่างๆ ภายในสมอง เช่น กระบวนการเก็บสะสมข้อมูลและการแผ่กระจายของข้อมูล ดังนั้นการเข้าใจพฤติกรรมจึงศึกษาเรื่องการรับรู้ การจำ การคิด การตัดสินใจเป็นประการสำคัญ

๓.๒) เนื้อหาเน้นในการศึกษา ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความคิด ความรู้ และกระบวนการต่างๆ ของจิต นอกจากนั้นยังเน้นความสำคัญในการทำงานของสมอง อันส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ การอธิบายการทำงานของสมองนั้นใช้หลักการของคอมพิวเตอร์เป็นตัวศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจว่ามนุษย์เก็บข้อมูลสะสมไว้ในสมองและมีการตอบสนองได้เช่นเดียวกับคอมพิวเตอร์ในปัจจุบัน แนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มนี้ค่อนข้างจะแตกต่างจากกลุ่มอื่น โดยที่กลุ่มนี้

ยังคงเน้นเรื่องสภาวะภายใน เช่นเรื่องความคิด ความจำ ความรู้สึก การตัดสินใจ อารมณ์ เป็นต้น ดังนั้นข้อจำกัดของนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้คือ เนื้อหาที่เน้นเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นและวัดได้ค่อนข้างยาก

๓.๓) วิธีการที่ใช้ในการศึกษา ศึกษาโดยเน้นกระบวนการคิด (Thought Process) และวิธีการที่มนุษย์เก็บข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม (Information Processing Approach)

๔. กลุ่มชีวจิตวิทยา (Psychobiology) กลุ่มนี้มีนักจิตวิทยาที่สำคัญคือ โยฮัน มุลเลอร์ (Johannes Mullers) และคาร์ล แลชลีย์ (Karl Lashley) โดยมีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นที่สำคัญ และวิธีการที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

๔.๑) ความเชื่อพื้นฐาน เชื่อว่าพฤติกรรมและกระบวนการทางจิตสามารถอธิบายด้วยความรู้เรื่องพันธุศาสตร์ (Genetics) และระบบประสาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานของสมอง รวมทั้งเรื่องระดับฮอร์โมน และสารเคมีต่างๆ ในร่างกาย

๔.๒) เนื้อหาที่เน้นในการศึกษา กลุ่มนี้ได้อธิบายว่าพฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านชีวเคมี (Biochemistry) ในสมอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลจากการศึกษาวิจัยได้พบปัจจัยทางด้านชีวเคมีที่มีผลต่อเรื่องความรู้สึก การรับรู้ การเรียนรู้ ความจำ เป็นต้น ดังนั้นเขาจึงสนใจศึกษาเรื่องเซลล์ประสาท (Nerve Cells) ส่วนต่างๆ ของสมอง ผลของยาบางชนิดที่มีต่อการทำงานของสมอง วิธีการที่ใช้ในการศึกษา เน้นเรื่องการศึกษาสมองในรูปแบบต่างๆ เช่น ภาพถ่ายสมอง การกระตุ้นสมองด้วยไฟฟ้า การวิเคราะห์เนื้อเยื่อของสมองตามหลักชีววิทยา เป็นต้น

๕. กลุ่มมนุษยนิยม (Humanisms) กลุ่มนี้มีนักจิตวิทยาที่สำคัญคือ คาร์ล รอเจอร์ส (Carl Rogers) และ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) โดยมีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นที่สำคัญ และวิธีการที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้ความเชื่อพื้นฐาน เชื่อว่ามนุษย์มีพฤติกรรมและกระบวนการทางจิตมาตั้งแต่กำเนิด

๕.๑) เนื้อหาที่เน้นในการศึกษา กลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นคลื่นลูกที่สามของแนวความคิดทางจิตวิทยา ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๐ กลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทุกด้านของมนุษย์ ไม่พิจารณาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เชื่อว่ามนุษย์นั้นไม่ได้ถูกควบคุมด้วยจิตใต้สำนึก เช่นการอธิบายของกลุ่มจิตวิเคราะห์ ไม่ได้ถูกควบคุมด้วยการให้รางวัลและการลงโทษ เช่นการอธิบายของกลุ่มพฤติกรรมนิยม และไม่ได้ถูกควบคุมพื้นฐานทางชีวเคมี เช่น กลุ่มชีวจิตวิทยาแต่เชื่อว่ามนุษย์นั้นควบคุมตนเอง เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งดีงาม และมุ่งแสวงหาความเจริญงอกงาม แต่สิ่งที่ขัดขวางธรรมชาติที่ดีงามก็คือสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์นั่นเอง

๕.๒) วิธีการที่ใช้ในการศึกษา ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ (Interview Techniques) เพื่อตรวจสอบว่าคนนั้นมีวิธีการมองโลกในลักษณะใด เพราะการมองโลกของบุคคลจะมีผลต่อพฤติกรรมของผู้นั้นเป็นอย่างมากปัจจุบันแนวโน้มการศึกษาของนักจิตวิทยาจะไม่เน้นหรือให้ความสำคัญกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่แล้วจะเน้นการมองภาพรวม (Perspectives) มากกว่า ทั้งนี้เพราะการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การศึกษาโดยใช้หลักการผสมผสานโดยดึงเอาหลักการและเทคนิคของแต่ละกลุ่มออกมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ ย่อมก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต ซึ่งยังหาข้อสรุปที่ชัดเจนไม่ได้ว่าอยู่กันอย่างไร แต่จำแนกแนวคิดได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มทวินิยม ที่เชื่อว่ากายและจิตแยกจากกัน และกลุ่มเอกนิยม ที่เชื่อว่ากายและจิตเป็นสิ่งเดียวกันการกระทำของจิตมีลักษณะเป็นกระบวนการคือ เริ่มต้นจากการสัมผัส การรับรู้ การมีอารมณ์ ความต้องการ ความนึกคิด การตัดสินใจ และการสั่งกายให้แสดงออก ซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วจนเจ้าของจิตไม่ตระหนักในกระบวนการนี้ เป็นต้น

ในการศึกษาพฤติกรรมที่นิยมในปัจจุบันมี ๕ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจิตวิเคราะห์ กลุ่มพฤติกรรมนิยม กลุ่มปัญญานิยม กลุ่มชีวะจิตวิทยา และกลุ่มมนุษยนิยม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความเชื่อพื้นฐาน จุดเน้นสำคัญ และวิธีการศึกษาแตกต่างกันหากผู้ศึกษาเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานอย่างดีในการศึกษาต่อไป เป็นต้น

๒.๑.๖ ทฤษฎีปัจจัยพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์

แม้การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนยากแก่การเข้าใจ แต่การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ก็ทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ มากขึ้น ซึ่งในการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์นั้นจะต้องอาศัยพื้นฐานสำคัญ คือ^{๑๔}

๑. ปัจจัยทางชีววิทยา คือ พื้นฐานของพฤติกรรมด้านนี้มุ่งไปยังอินทรีย์ (Organism) ที่เป็นส่วนของกายภาพ (Physical) ซึ่งจำแนกได้เป็น ๓ ระบบ คือ ระบบประสาท ระบบต่อม และระบบกล้ามเนื้อ

๑.๑) ระบบประสาทจะเป็นกระบวนการทำงานทำนองเดียวกับกระแสไฟฟ้า จึงมีการใช้คำว่า กระแสประสาท (Nervous Impulse) ในการทำหน้าที่รับรู้หรือสั่งการอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องมีการทำงานของเซลล์ประสาทหลายชนิดจำนวนมากเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ สำหรับระบบประสาทที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม แบ่งออกได้ ๒ ระบบ ระบบส่วนกลาง (Central Nervous System: CNS) ประกอบไปด้วยสมองและไขสันหลัง

๑.๒) ระบบต่อม ในระบบต่อม (Gland System) นี้มีต่อมที่ทำหน้าที่ผลิตสารต่างๆ ออกมาในรูปของเหลวที่มีสารเคมีผสมอยู่ อันเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงระบบต่อมมี ๒ ประเภท ดังนี้ คือ

๑.๒.๑) ต่อมมีท่อ (Duct Glands หรือ Exocrine Glands) เป็นต่อมที่ผลิตของเหลวออกมาแล้วส่งผ่านท่อที่มีอยู่เพื่อเข้าสู่ร่างกายหรือออกนอกร่างกาย ที่รู้จักกันดี เช่น ต่อมน้ำลาย ต่อมเหงื่อ เป็นต้น

๑.๒.๒) ต่อมไร้ท่อ (Ductless Glands หรือ Endocrine Glands) เป็นต่อมที่ผลิตสารเคมีที่เรียกว่า ฮอรโมน (Hormones) ซึ่งมีความหมายว่าตัวกระตุ้น สารฮอรโมนนี้จะไม่มีการส่งผ่านไปแต่จะส่งปนไปกับกระแสโลหิต จึงทำให้กระจายไปทั่วทุกส่วนของร่างกาย และมีอิทธิพลต่อความเจริญเติบโตและพฤติกรรมของมนุษย์มาก

๑.๓) ระบบกล้ามเนื้อ (Muscle System) มีการทำงานที่แสดงออกในลักษณะการเคลื่อนไหว เช่น การพูด การเดิน การยืน เป็นต้น ตลอดจนการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องกับการทำงาน

^{๑๔} ถวิล ธาราโกชน และศรัณย์ ดำริสุข, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐ - ๒๓.

ของหัวใจ ลำไส้ และต่อมต่างๆ กล้ามเนื้อก็มีหลายประเภท ดังนี้ คือ กล้ามเนื้อลาย (Muscle System), กล้ามเนื้อเรียบ (Smooth System), และกล้ามเนื้อหัวใจ (Cardiac Muscle).

๒. ปัจจัยทางจิตวิทยา คือ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากความคิดและความรู้สึกเป็นสำคัญ เนื่องจากความคิดและความรู้สึกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของจิตที่ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกนั้นมีทั้งพฤติกรรมที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

๒.๑) อวัยวะรับสัมผัส (Sensory Organ) มีดังนี้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง การเคลื่อนไหว และการทรงตัว

๒.๒) สิ่งเร้า (Stimulus) การที่มนุษย์ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาจากสิ่งเร้ามากระตุ้นสิ่งเร้าอาจจะเป็นวัตถุหรือสิ่งที่เป็นนามธรรมก็ได้ หรือจะเป็นสิ่งเร้าภายในร่างกายก็ได้ สิ่งเร้าภายนอก เช่น รูป รส กลิ่น เสียง สี เป็นต้น สิ่งเร้าภายนอกเช่น ความต้องการทางอารมณ์ ความเคยชินเป็นนิสัย จิตใต้สำนึก เป็นต้น สิ่งเร้าที่มีความรุนแรงและความถี่ต่างกันมีผลทำให้การแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นแตกต่างกัน หากสิ่งเร้าไปกระตุ้นในจิตใต้สำนึก ปฏิกริยา ตอบโต้ที่เกิดขึ้นนั้นจะรุนแรงกว่าปกติ

๒.๓) ความตั้งใจแน่วแน่ การที่บุคคลมีความคาดหวังสิ่งใดจะรับรู้รายละเอียดสิ่งนั้นได้ครบถ้วน ถูกต้อง หรือตรงตามความเป็นจริงได้ โดยการมีความตั้งใจอย่างแท้จริง หากรับรู้สิ่งเร้าน้อยไปหรือขาดไปการแสดงออกโต้ตอบก็จะมีคุณภาพด้อยไปได้ เช่น การอยู่ภายใต้ฤทธิ์ยา หรือมีสิ่งแทรกแซงจากภายนอก จิตที่เกิดจากการวิตกกังวล หงุดหงิด หรือเบื่อหน่าย เป็นต้น อาการเหล่านี้จะมีผลทำให้ความรู้สึกลักษณะความแม่นยำ และมีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานของจิตและลดคุณภาพของพฤติกรรมตอบโต้ด้วย

๒.๔) การเรียนรู้ คือ การจดจำจากประสบการณ์ เมื่อสิ่งเร้าที่เคยประสบมาในอดีตปรากฏขึ้นอีก ก็สามารถที่จะรู้ และเข้าใจ สามารถตอบโต้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ ฉะนั้นถ้าการเรียนรู้บกพร่องด้วยคุณภาพและโอกาส บุคคลนั้นก็จะมีการทำงานของจิตที่บกพร่องไป มีผลทำให้พฤติกรรมแสดงออกไม่เหมาะสม แต่ถ้าเราสามารถสร้างสถานการณ์ (Condition) ให้เรียนรู้เสียใหม่ (Relearn) เพื่อให้เกิดพฤติกรรมใหม่มาแทนที่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้ โดยมีการปรับพฤติกรรมเพื่อให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคมและอยู่ในสังคมได้โดยได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไป

๒.๕) การเกี่ยวโยง คือ การเกี่ยวโยงระหว่างศูนย์ต่างๆ ในสมองทั้งกายวิภาค (Anatomical) และสรีรวิทยา (Physiological) ทุกขั้นตอนในการทำงานของจิตจะต้องมีการเชื่อมโยงกัน (Association) ระหว่างศูนย์ต่างๆจึงจะเกิดการรับรู้สิ่งเร้านั้นได้ถูกต้อง อีกทั้งต้องเชื่อมโยงจากศูนย์การรับรู้ไปสู่ศูนย์ที่เกี่ยวกับอารมณ์ การพูด และการเคลื่อนไหวด้วย จึงเกิดพฤติกรรมโต้ตอบต่อสิ่งเร้านั้นๆ ได้

๒.๖) ระดับความรู้สึกตัวของบุคคล (Consciousness) ซึ่งแบ่งออกได้ ๓ ระดับ ดังนี้ ๑) รู้สึกตัวอย่างเต็มที่ (Full Consciousness) ระดับนี้จะเป็นการรับรู้สิ่งเร้าและเกิดการโต้ตอบได้อย่างถูกต้อง การที่มนุษย์มีสติสัมปชัญญะรู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ๒) ครึ่งหลับครึ่งตื่น (Semi Consciousness or Semi coma) ระดับนี้จะเป็นการรับรู้สิ่งเร้าแต่ไม่เกิดการโต้ตอบ อาจอยู่ในภาวะภวังค์ ๓) หมดสติ หรือไม่รู้สึกรู้สีกตัวเลย (Unconsciousness or coma)

๓. ปัจจัยทางสังคมวิทยา ปัจจัยพื้นฐานพฤติกรรมด้านนี้ มุ่งไปที่สิ่งแวดล้อมด้านสังคม สภาพของสังคมของแต่ละสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้^{๑๕}

๓.๑) ประชากร ประชากร คือ สมาชิกของสังคมที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หนึ่งอาจเริ่มต้นจากเผ่าพันธุ์หรือพวกเดียวกัน จากการที่ประชากรอยู่ร่วมกันจึงได้ปฏิสัมพันธ์กัน ระยะต่อมาจำนวนผู้คนที่เริ่มมากขึ้นเนื่องจากการสืบพันธุ์ที่อาจเริ่มด้วยการผสมผสานเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นเผ่าเดียวกันหรือต่างเผ่า และมีการอพยพออกไปหรือโยกย้ายเข้ามา ลักษณะที่เกิดขึ้นดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป

๓.๒) วัฒนธรรม มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มตามลักษณะร่วมของเผ่าพันธุ์เชื้อชาติ แต่มนุษย์แต่ละคนมีลักษณะเฉพาะที่ไม่ซ้ำแบบกันทั้งทางด้านกายและใจ จึงต้องมีสิ่งต่างๆ ที่คอยประสานให้สังคมมีการอยู่ร่วมกันอย่างเห็นอกเห็นใจกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน จึงจะเป็นสุขได้ ดังนั้นแต่ละสังคมจึงมีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา ซึ่งมีความแตกต่างกันไป

๓.๓) การอยู่ร่วมกันในสังคม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมเนื่องจากมนุษย์ต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ตอบสนองความต้องการเฉพาะอย่างของสมาชิกในสังคม รวมถึงการมีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กลั่นกรองมีจุดประสงค์เดียวกัน นั่นเอง

๓.๔) สถาบันต่างๆ ทางสังคม จากองค์ประกอบในเรื่องของประชากร วัฒนธรรม และการรวมกันทางสังคม ดังที่กล่าวมาทำให้เกิดสถาบันทางสังคมขึ้น กล่าวคือ เมื่อมีกิจกรรมร่วมกันและมีมากขึ้นก็จะสร้างเครื่องมือเพื่อช่วยในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการกำหนดบทบาทสมาชิกและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก รวมทั้งความรับผิดชอบของสมาชิก ตัวอย่างเช่น สถาบันครอบครัว สถาบันสังคม สถาบันศาสนา เป็นต้น

๓.๕) ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ทรัพยากรต่างๆที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ สามารถที่จะถูกเปลี่ยนแปลงได้ตามความสามารถของมนุษย์ โดยถูกนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งทรัพยากรบางอย่างก็สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ ทรัพยากรบางอย่างก็ถูกใช้จนหมด และแสวงหาทรัพยากรอย่างอื่นนำมาทดแทนทรัพยากรต่างๆ เป็นสิ่งที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ รวมทั้งสามารถกำหนดให้เกิดพฤติกรรมทางสังคมให้เกิดขึ้นได้ เช่น การกิน การสร้างที่อยู่ เป็นต้น

๓.๖) รูปแบบการดำเนินชีวิตในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัย ๔ และมีการสืบพันธุ์เพื่อการดำรงอยู่แห่งเผ่าพันธุ์ จากเดิมนั้นรูปแบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะอยู่กันแบบเรียบง่ายเป็นครอบครัวใหญ่อยู่ตามธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตในสังคมแบบครอบครัวเดี่ยวโดยมีปัจจัยด้านอื่นๆ เป็นตัวกำหนด

๔. ปัจจัยทางจริยธรรม จริยธรรม เป็นการศึกษาปรัชญาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งเน้นการพิจารณาความถูกผิดเป็นสำคัญ เมื่อบุคคลหรือองค์การต้องเผชิญกับปัญหา สถานการณ์ หรือโอกาสที่ต้องเลือกในหลายๆ ทางเลือกที่เป็นไปได้ จึงเกี่ยวข้องกับการประเมินว่าถูกหรือผิด มี หรือ ไม่มีจริยธรรม เป็นต้น

^{๑๕} อุษณิ จิตตะปาโล และนุตประวีณ เลิศกาญจนวัตติ, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตรวัฒน์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘ - ๑๙.

๒.๒. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมด้านเจตคติ

๒.๒.๑ ความหมายของเจตคติ

เจตคติ หมายถึง สภาวะด้านความรู้สึก และอารมณ์ของบุคคล ที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ ส่งผลให้บุคคลมีความพร้อมที่จะตอบสนองหรือแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ ในด้านบวกหรือลบ

ในการศึกษาเรื่องเจตคติ นักวิชาการให้ความหมายของเจตคติไว้หลายท่านดังนี้

สุรางค์ โค้วตระกูล กล่าวว่า เจตคติ คือ แนวโน้มที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมสนองตอบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้าซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งคน วัตถุ สิ่งของ หรือความคิดที่อาจจะเป็นบวกหรือลบ ถ้าเป็นทางบวกก็จะมีพฤติกรรมที่จะเผชิญกับสิ่งนั้น ถ้าเป็นลบก็จะหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น^{๑๖}

ล้วน สายยศ กล่าวว่าเจตคติเป็นเรื่องราวของความรู้สึกที่พอใจและไม่พอใจที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอิทธิพลทำให้แต่ละคนสนองตอบสิ่งเร้าแตกต่างกัน^{๑๗}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่าเจตคติ หมายถึง ท่าทีความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง และตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า (Attitude)^{๑๘}

สุภัทธร อินทร ให้ความหมายของเจตคติ สิ่งหนึ่งที่เป็นตัวโน้มนำพฤติกรรมของบุคคล คือ “Attitude” จึงนับว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก คำว่า “Attitude” เดิมใช้คำว่า “ทัศนคติ” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “เจตคติ” ซึ่งปัจจุบันใช้ว่า “เจตคติ” และตามพจนานุกรมทางการศึกษา (Dictionary of Education) ได้ให้คำจำกัดความของเจตคติว่า หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีความเห็นรอบตัว ในด้านความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อสิ่งต่าง ๆ^{๑๙}

รังสรรค์ ประเสริฐศรี^{๒๐} กล่าวว่า ทัศนคติ หมายถึง การประเมินหรือการตัดสินเกี่ยวกับความชอบหรือไม่ชอบในวัตถุ คน หรือเหตุการณ์ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของคนคนหนึ่งเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่าง เป็นท่าทีหรือแนวโน้มของบุคคลที่แสดงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจเป็นบุคคล กลุ่มคน ความคิด หรือสิ่งของก็ได้ โดยมีความรู้สึกหรือความเชื่อเป็นพื้นฐานทัศนคติไม่ใช่สิ่งเดียวกับค่านิยม เพราะค่านิยมเป็นสิ่งที่เราเห็นคุณค่า แต่ทัศนคติเป็นความรู้สึกด้านอารมณ์ (พอใจหรือไม่พอใจ) แต่ทั้ง ๒ อย่างมีความสัมพันธ์กัน ทัศนคติเป็นพลังอย่างหนึ่งที่ไม่เห็นเช่นเดียวกับสัญชาตญาณหรือแรงจูงใจ แต่เป็นพลังซึ่งสามารถผลักดันการกระทำบางอย่างที่สอดคล้องกับความรู้สึกของทัศนคติ

^{๑๖} สุรางค์ โค้วตระกูล, **จิตวิทยาการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๖๖.

^{๑๗} ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, **การวัดด้านเจตคติพิสัย**, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓๕.

^{๑๙} สุภัทธร อินทร, “ความรู้เจตคติและการปฏิบัติของผู้บริหาร ครูผู้ปกครอง สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรีในการดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ระดับปฐมวัย”, **วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๐} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

วิเชียร วิทยอุดม^{๒๑} กล่าวว่า ทศนคติเป็นแบบแผนของความรู้สึก ความเชื่อและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่มคน แนวคิด สิ่งที่แสดงออกหรือวัตถุประสงค์โดยตรงที่ทศนคติคือ อารมณ์ การรับรู้และพฤติกรรมโดยรวม ความสัมพันธ์ระหว่างทศนคติและพฤติกรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนเสมอไป ถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตก็ตามความสัมพันธ์ของทศนคติและพฤติกรรมอาจจะเห็นได้ชัดเจน เมื่อเป็นความตั้งใจของแต่ละบุคคลได้ถูกแสดงออกมาโดยการกระทำตามแนวทางที่แน่นอน ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป ว่าเป็นทศนคติเฉพาะและแบบอย่าง ที่อาจจะเกี่ยวข้องกับทศนคติในการทำงานอีกอย่างที่น่าสนใจก็คือพันธะสัญญาที่มีต่อองค์การ ทั้งความพึงพอใจและพันธะสัญญาต่างก็มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมองค์การเป็นอย่างมาก

สรุปได้ว่า เจตคติ หมายถึง ความรู้สึกหรือท่าที ความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันอาจเป็นบุคคล วัตถุ สถานการณ์ ซึ่งความรู้สึกหรือความคิดเห็นนั้นไปได้ทั้งทางสนับสนุนหรือคัดค้านก็ได้ ในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง เป็นต้น

๒.๒.๒ ลักษณะของเจตคติ

สุภาณี สนธิรัตน์ และคณะ ได้สรุปลักษณะของเจตคติไว้ว่า^{๒๒}

๑. เจตคติเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ เจตคติไม่ใช่เป็นแรงขับทางร่างกาย
๒. เจตคติเป็นสิ่งที่คงทนถาวร แม้ว่าเจตคติเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้โดยสามารถเปลี่ยนแปลงได้เหมือนการเรียนรู้อื่นๆ แต่เป็นความรู้สึกที่ฝังลึกลงไป
๓. เจตคติเป็นความรู้สึกที่แสดงโดยตรงต่อสิ่งเร้าเป็นอย่างไรไป บุคคลย่อมแสดงความรู้สึกต่อบุคคลหนึ่งที่เรารู้จักและอาจแสดงความรู้สึกไม่ชอบกับอีกคนหนึ่งที่เรารู้จักเช่นกัน
๔. เจตคติสามารถเกิดกับทุกๆสิ่งได้ เช่นเดียวกับบุคคล วัตถุ กลุ่ม สถาบัน แนวความคิดและขบวนการต่างๆไป
๕. เจตคติเป็นพื้นฐานหรืออย่างน้อยก็เป็นส่วนหนึ่งอันเป็นแรงผลักดันก่อให้เกิดลักษณะนิสัยขึ้นได้

สุรางค์ ไคว์ตระกูล ได้สรุปลักษณะของเจตคติไว้ ดังนี้^{๒๓}

๑. เจตคติเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้
๒. เจตคติเป็นแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลกล้าเผชิญกับสิ่งเร้าหรือสิ่ง มีทั้งบวก และลบ
๓. เจตคติประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่างด้วยกัน คือ องค์ประกอบทางปัญญา หรือ การรู้คิด (Cognitive Component) องค์ประกอบเชิงความรู้สึก (Affective Component) และองค์ประกอบเชิงพฤติกรรม (Behavioral Component)

^{๒๑} วิเชียร วิทยอุดม, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : ซีระฟิล์ม และไซเท็กซ์จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕.

^{๒๒} สุภาณี สนธิรัตน์, และคณะ, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา จิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖๘.

^{๒๓} สุรางค์ ไคว์ตระกูล, **จิตวิทยาการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖๗.

๔. เจตคติเปลี่ยนแปลงได้ง่าย การเปลี่ยนแปลงเจตคติอาจจะเปลี่ยนแปลงจากบวก เป็นลบ หรือ ลบ เป็นบวก

๕. เจตคติเปลี่ยนแปลงตามชุมชนหรือสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก เนื่องจากชุมชนหรือสังคมหนึ่งๆอาจจะมีค่านิยมที่เป็นอุดมการณ์พิเศษเฉพาะ

๖. สังคมประกิต มีความสำคัญต่อการพัฒนาการเจตคติของเด็ก โดยเฉพาะเจตคติต่อความคิดและหลักการที่เป็นนามธรรม

๒.๒.๓ องค์ประกอบของเจตคติ

นักจิตวิทยาได้จำแนกองค์ประกอบของเจตคติเป็น ๓ แนวทางคือ ^{๒๔}

๑. เจตคติ มี ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑.๑) องค์ประกอบด้านความคิด (Cognitive Component) หมายถึง องค์ประกอบด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อเป้าหมายของเจตคติ องค์ประกอบด้านความรู้ ความคิด เกี่ยวข้องกับสิ่งที่บุคคลพิจารณาว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนา

๑.๒) องค์ประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึก (Affective Component) หมายถึง ความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ ท่าทีที่ดี ไม่ดี ที่บุคคลมีต่อเป้าหมายเจตคติ อาจแบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือ

- ความรู้สึกทางบวก

- ความรู้สึกทางลบ องค์ประกอบด้านความรู้สึกเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดขององค์ประกอบเจตคติ เป็นศูนย์กลางของเจตคติ

๑.๓) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavior Component) หมายถึง ความพร้อมหรือแนวโน้มที่บุคคลจะปฏิบัติต่อเป้าหมายของเจตคติ ซึ่งมีผลมาจากสององค์ประกอบแรก เราจึงวัดเจตคติของบุคคลได้จากพฤติกรรมการแสดงออก

๒. เจตคติ มี ๒ องค์ประกอบ ได้แก่

๒.๑) ด้านสติปัญญา หมายถึง กลุ่มของความเชื่อที่บุคคลมีต่อเป้าหมายของเจตคติ

๒.๒) ด้านอารมณ์ความรู้สึกที่บุคคลมีเมื่อถูกกระตุ้นโดยเป้าหมายของเจตคติ

๓. เจตคติมียองค์ประกอบเดียว คือ อารมณ์ ความรู้สึก ในทางชอบหรือไม่ชอบที่บุคคลมีต่อเป้าหมายของเจตคติ

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของเจตคตินั้นมีหลายองค์ประกอบ แต่ที่ครอบคลุมทุกองค์ประกอบมี ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

- องค์ประกอบทางการรู้คิด (Cognitive Component)

- องค์ประกอบทางความรู้สึก (Affective Component)

- องค์ประกอบทางการพร้อมที่จะกระทำการ (Action Tendency Component)

ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดทิศทางเจตคติให้เป็นไปตามลักษณะของแต่ละบุคคล ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป เป็นต้น

^{๒๔} รวีวรรณ อังคนุรักษ์พันธ์, การวัดทัศนคติเบื้องต้น, เอกสารประกอบคำสอนวิชา วย. ๓๐๖, (ชลบุรี : คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒ - ๑๓.

๒.๒.๔ การวัดเจตคติ

การวัดเจตคตินั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะเท่ากับวัดสิ่งที่วัดไม่ได้ นักวิชาการก็หาวิธีวัดโดยการสร้างเครื่องวัดขึ้นมาเรียกว่า สเกล ซึ่งหมายความว่า เป็นวิธีที่สร้างเครื่องมือโดยใช้ประเด็นต่าง ๆ ของแต่ละเรื่องที่วัดมาชั่งน้ำหนัก และคะแนนว่าข้อไหนควรจะมีความถี่มากน้อยกว่ากันอย่างไร พอสร้างวิธีวัดเสร็จแล้วก็ตรวจสอบพิจารณาความเชื่อถือได้แล้วก็ใช้วัดเจตคติ นั้น ๆ กับกลุ่มคนที่ต้องการศึกษา เจตคติในเรื่องนั้น ๆ ของบุคคลแต่ละบุคคลจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับคะแนนที่ได้รับ การวัดเจตคตินั้นมีปัญหามากมาย

ผู้ศึกษาจะต้องรู้ว่าอะไรเป็นจุดสำคัญของเจตคติหรือว่ามันเป็นเพียงเจตคติรองลงไปซึ่งไม่สำคัญเท่าไร เจตคติที่เป็นแกนกลางนั้นจะมีเสถียรภาพสูงและบ่งการพฤติกรรมได้มากกว่า ตามปกตินั้นมีวิธีวัดเจตคติที่นอกเหนือไปจากการวัด (Scale) วิธีเหล่านี้คือ การส่งแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การทดสอบโดยใช้วิธีสะท้อนสภาวะจิตและการสังเกตพฤติกรรม ในการวัดเจตคตินั้นเราจะทราบเจตคติของคนได้ก็โดยการสังเกต การพยากรณ์ การแสดงออก คำพูด การกระทำหรือพฤติกรรมภายนอก และการสัมภาษณ์ ซึ่งวิธีวัดเจตคติ ดังนี้

ซูซีฟ อ่อนโคกสูง^{๒๕} ได้เสนอวิธีการที่จะวัดเจตคติโดยมีเครื่องมือวัดหลายชนิด ดังนี้

๑. ใช้แบบสอบถาม
๒. สังเกต สัมภาษณ์ และบันทึก
๓. ใช้สังคมมิติ
๔. การใช้วิธีสร้างจินตนาการ

กิตติพร ปัญญาภิบาล^{๒๖} ได้กล่าวถึงการสร้างเครื่องมือวัดเจตคติสำหรับวัดเจตคตินั้นมีวิธีประเมิน ๔ วิธี คือ วิธีที่ ๑ เครื่องมือที่รายงานโดยตรงเกี่ยวกับเจตคติของตนเอง

๑. แบบสัมภาษณ์ (Interviews)
๒. แบบสำรวจ (Survey)
๓. แบบสำรวจมติมหาชน (Polls)
๔. แบบสอบถาม (Questionnaires)
๕. แบบวัดเจตคติ (Attitude Rating Scales)
๖. สมุดรายงาน (Logs)
๗. สมุดบันทึกประจำวัน (Diaries)

สรุปได้ว่า การศึกษาข้างต้นที่กล่าวมานั้น ควรมีการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนสังเกตการณ์การตอบแบบสอบถาม โดยให้นักเรียนตอบแบบสอบถามที่เราเตรียมไว้ให้ และการสัมภาษณ์ การสนทนากับนักเรียนในเรื่องต่าง ๆ ถ้าเรามีการสนทนาที่ดีนั้น ย่อมจะได้เห็นถึงเจตคติของผู้สัมภาษณ์ เป็นต้น

^{๒๕} ซูซีฟ อ่อนโคกสูง, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๑ - ๑๑๓.

^{๒๖} กิตติพร ปัญญาภิบาล, เครื่องมือวัดเจตคติ, เอกสารประกอบการสอน, ๒๕๔๕, หน้า ๒, (อัสสัมชัญ)

๒.๒.๕ เจตคติกับพฤติกรรม

เจตคติกับพฤติกรรมนักจิตวิทยาส่วนใหญ่เชื่อว่า เจตคติกับพฤติกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดดังความคิดเห็นต่อไปนี้

ธีระพร อูวรรณโณ^{๒๗} กล่าวว่า นักจิตวิทยาสังคมจำนวนมากเชื่อกันว่าเจตคติเป็น สาเหตุของพฤติกรรม และนักสังคมวิทยาบางคนเห็นว่าเจตคติเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมทางสังคมทั้งหมด เนื่องจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมผ่านเจตคติของบุคคลในวัฒนธรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะถูกสั่งให้ทำหรือทำโดยเสรีภาพ ย่อมมีผลมาจากความคิดความรู้สึกเจตคติ แรงจูงใจ และค่านิยมในตัวบุคคล ซึ่งนักจิตวิทยาจำนวนมากเชื่อในหลักการนี้

จากการศึกษา พบว่าเจตคติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเจตคติที่มีต่อสิ่งใดจะส่งผลให้บุคคลมีแนวโน้มที่จะกระทำในด้านบวก หรือลบคล้ายตามเจตคตินั้น ด้วยเหตุนี้ การทราบเจตคติของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ว่ามีไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ก็จะทำให้สามารถทำนายพฤติกรรมของบุคคลนั้น และหาแนวทางป้องกันแก้ไขปัญหอันเกิดขึ้นจากพฤติกรรมนั้น ๆ ได้

๒.๒.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับเจตคติ

ทฤษฎีและความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดเจตคติดี้อยู่จำนวนมาก ผู้ศึกษาจะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ^{๒๘} กล่าวว่า เจตคติเป็นลักษณะนิสัยชนิดหนึ่ง เมื่อลักษณะนิสัยเกิดจากการเรียนรู้และแสดงพฤติกรรมนั้นออกมาตามความเชื่อ โดยมุ่งประโยชน์เป็นเป้าหมายสำคัญ และถ้ามีผลประโยชน์มากก็จะมีเจตคติในทางบวก ถ้าไม่ได้รับประโยชน์ก็จะมีเจตคติในทางลบ ซึ่งมีหลายทฤษฎีเกี่ยวกับเจตคติ ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) หลักทฤษฎีนี้เชื่อว่าเจตคติสามารถเรียนรู้ได้เมื่อโดยอาศัยกระบวนการควบคุมการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนที่เกิดขึ้นสามารถนำไปให้เจตคติและเจตคติ นอกจากจะเกิดจากการเรียนรู้โดยวิธีการเสริมแรงแล้วก็เกิดจากการเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลที่ตนเชื่อถือและศรัทธา เช่น ตัวแบบที่สำคัญที่เป็นต้นแบบให้เกิดการเรียนรู้และเลียนแบบ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ ดารา และกลุ่มเพื่อน เป็นต้น

ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ได้แก่ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ เบอร์ธัสกินเนอร์ (Burthers Skinner) ได้อธิบายแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมใด เมื่อกระทำแล้วได้รับความสุขความพอใจ หรือได้รับรางวัลเป็นการเสริมแรง พฤติกรรมนั้นมีแนวโน้มเกิดขึ้นบ่อย ๆ แต่ถ้าพฤติกรรมใด เมื่อกระทำแล้วได้รับการลงโทษ หรือ ถูกตำหนิ พฤติกรรมนั้นก็ค่อย ๆ หายไป และทฤษฎีการเรียนรู้จากตัวแบบ (Model Learning Theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) เชื่อว่าพฤติกรรมของคนเราที่แสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ เช่น การแต่งกายกิริยามารยาท และท่าทางการแสดงออก ต่างกัน

^{๒๗} ธีระพร อูวรรณโณ, *เจตคติการศึกษาตามแนวทฤษฎีหลัก*, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาจิตวิทยา คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔, (อัดสำเนา)

^{๒๘} ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, *การวัดด้านจิตพิสัย*, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาสน์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

วิไลวรรณ ศรีสงคราม และคณะ ทฤษฎีแรงจูงใจ (Incentive Theory) มีแนวความคิดว่า การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากแรงจูงใจโดยพิจารณาจากผลประโยชน์เป้าหมายสำคัญยิ่งมีผลประโยชน์ เกิดความรักชอบต่อสิ่งนั้นมากก็จะมีเจตคติในทางบวกและจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกในทางที่ถูกต้อง และถ้ามีเจตคติในทางลบก็จะแสดงพฤติกรรมในทางที่ไม่สร้างสรรค์ในที่สุดก็สร้างปัญหาให้ตนและผู้อื่นได้^{๒๙}

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต กล่าวว่า ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำนั้นเชื่อว่า พฤติกรรมของบุคคลและผลพวงมาจากการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมพฤติกรรมของบุคคลจะแปรเปลี่ยนไปจากการกระทำของตนเอง ได้แก่ ผลการกระทำที่เกิดจากตัวเสริมแรงที่ทำให้พฤติกรรมที่บุคคลกระทำอยู่นั้นเพิ่มมากขึ้น และผลการลงโทษทำให้พฤติกรรมนั้นลดลง สำหรับตัวเสริมแรงปฐมภูมิเป็นตัวเสริมแรงที่มีคุณสมบัติด้วยตัวของมันเอง เช่น อาหาร น้ำ อากาศ ความร้อน ความหนาว ความเจ็บปวด และตัวเสริมแรงทุติยภูมิ คือ ตัวเสริมแรงที่ต้องผ่านกระบวนการพัฒนาคุณสมบัติของการเป็นตัวเสริมแรง เช่น คำชมเชย เงิน หรือ ตำแหน่งหน้าที่ เป็นต้น^{๓๐}

สรุปได้ว่า แนวความคิดจากทฤษฎีของการแสดงพฤติกรรมของนักเรียนตามเจตคติของตนที่มีต่อความรู้สึกรู้จากการเรียนรู้ แรงจูงใจ ความเชื่อ ความพอใจและพฤติกรรมการเลียนแบบบุคคลจะด้วยอิทธิพลของสังคม สิ่งแวดล้อม สื่อเทคโนโลยีและ สิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ นอกจากนั้นอาจมีการเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลที่ใกล้ชิด เช่น คนในครอบครัว ครูอาจารย์ เพื่อน และดาราเป็นตัวอย่างที่มีทั้งพฤติกรรมเชิงบวก และพฤติกรรมเชิงลบ ที่มีผลต่อพฤติกรรมเด็กในสังคมปัจจุบันนี้

๒.๒.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างและการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

นักจิตวิทยาได้ศึกษาและตั้งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสร้างการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ดังนี้

๑. ทฤษฎีความสอดคล้องกับทางความคิด (Theory of Cognitive Consonance)

กฤษฎณา ศักดิ์ศรี มีแนวคิด คิดว่า เจตคติเกิดจากการที่บุคคลพยายามรักษาความคิด (Cognitive) ตามปกติบุคคลจะมีความเชื่อ และมีค่านิยมต่อสิ่งต่าง ๆ มากมายหลายระดับ ถ้าหากความเชื่อและค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับเหล่านั้น มีความขัดแย้งกัน บุคคลก็ต้องพยายามระดับ ถ้าหากความเชื่อและค่านิยมที่เกี่ยวข้องกันเหล่านั้น มีความขัดแย้งกัน บุคคลก็ต้องพยายามหาทางประนีประนอม ให้มีความสอดคล้องต้องกันเพื่อก่อให้เกิดเจตคติที่ดี^{๓๑}

๒. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Active Participation Theory)

แนวความคิดของทฤษฎีนี้คือ การเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรม สามารถที่จะทำให้เกิดขึ้นได้โดยการจัดสถานการณ์ให้บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม และการมีส่วนร่วมโดยได้แสดงออก จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากกว่าการมีส่วนร่วมที่มีได้แสดงออก ทฤษฎีการมีส่วนร่วมนี้แตกต่างกันที่การแสดงออก เป็นต้น

^{๒๙} วิไลวรรณ ศรีสงคราม และคณะ, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัททริปเพิ้ลกรุ๊ป, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๔.

^{๓๐} สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, **ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^{๓๑} กฤษฎณา ศักดิ์ศรี, **จิตวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐๓.

รวิวรรณ อังคนุรักษ์พันธุ์ จากการสรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติจากการมีส่วนร่วมคือ^{๓๒}

๑. เจตคติของบุคคลมีผลมาจากกลุ่มที่เขาต้องการร่วมด้วย
๒. เจตคติของบุคคลสอดคล้องกับมาตรฐานของกลุ่ม จะเป็นแรงเสริมกำลังให้กับเจตคติมากขึ้น
๓. บุคคลที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มอย่างมาก จะเป็นบุคคลที่เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากที่สุด ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นความพยายามของบุคคลภายนอก
๔. การสนับสนุนเจตคติบางอย่างของสมาชิกในกลุ่ม ถึงแม้เพียงคนเดียวก็จะสามารถลดพลังของกลุ่มใหญ่ ที่มีอิทธิพลต่อเจตคติของสมาชิกในกลุ่มได้
๕. การมีส่วนร่วมในการอภิปรายกลุ่ม และการการตัดสินใจของกลุ่ม จะช่วยแก้ไขการต่อต้านที่จะเปลี่ยนเจตคติใหม่ ๆ ถ้ากลุ่มตัดสินใจที่จะยอมรับเจตคติใหม่ สมาชิกในกลุ่มก็จะยอมรับเจตคตินั้นด้วย
๖. ถ้าบุคคลเปลี่ยนแปลงกลุ่ม เจตคติของบุคคลมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงด้วย

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning theory)

แนวความคิดนี้มีความเชื่อว่า “กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลนั้นจะอยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ และการที่จะแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ถ้าผลสืบเนื่องไปในทางที่ดีพฤติกรรมนั้นจะมีแนวโน้มเกิดขึ้นอีก” กล่าวคือพฤติกรรมของบุคคล จะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดหรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้ที่เขาได้รับจากสังคมแวดล้อม สังคมจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล จากแนวคิดนี้ สามารถใช้วิธีการเพื่อเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรม ดังนี้

๑. การให้แรงเสริมกำลังโดยตรงเป็นวิธีที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยวิธีค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตอบสนองของบุคคล
๒. การหยุดพฤติกรรม ถ้าต้องการให้บุคคลหยุดทำพฤติกรรมใด สามารถกระทำได้โดยบังคับให้หยุดการกระทำ
๓. การเสริมแรง และการระงับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ด้วยการให้สังเกตบุคคลอื่น การให้บุคคลสังเกตการกระทำของบุคคลอื่น แทนการให้ประสบการณ์ตรง จะช่วยทำให้บุคคลนั้นเปลี่ยนเจตคติหรือพฤติกรรมได้

๔. ทฤษฎีขวัญใจ และความขัดแย้ง (Incentive and Conflict Theory)

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่า ในขณะที่บุคคลมีความขัดแย้งชนิดบวก ลบ บุคคลจะมีเหตุผลหลายประการที่จะยอมรับ และมีเหตุผลมากมายที่จะปฏิเสธสถานการณ์เกี่ยวกับการสร้างเจตคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่การประเมินคุณค่าของบุคคลว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธนั้น จะขึ้นอยู่กับสิ่งขวัญใจเป็นสำคัญ โดยพิจารณาผลตอบแทนที่ได้จากการยอมรับหรือไม่รับสิ่งนั้น บุคคลมักจะเปลี่ยนแปลงเจตคติต่อสิ่งนั้น เมื่อเล็งเห็นแล้วว่าการเปลี่ยนแปลงเจตคติจะได้รับสิ่งขวัญใจ (ผลตอบแทน) ที่ดีกว่า หรือมีคุณค่ามากกว่าการรักษาเจตคติเดิมเอาไว้ Dancil Katz กล่าวว่า “คนเรามีเจตคติอย่างไร เขาจะใคร่ครวญดูว่าเจตคตินั้นจะเป็นประโยชน์แก่เขาอย่างไร” ทฤษฎีนี้ใช้เครื่องล่อใจ และการขัดแย้งใน

^{๓๒} รวิวรรณ อังคนุรักษ์พันธุ์, การวัดทัศนคติเบื้องต้น, ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, (คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๓), หน้า ๓๗.

การเปลี่ยนแปลงเจตคติ แต่ละคนมีเหตุผลในการยอมรับหรือไม่ยอมรับเจตคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ถึงเขาเกิดความขัดแย้งในใจอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อมีสิ่งจูงใจให้เห็นดีกว่าเขาก็จะเปลี่ยนไปแบบนั้น

๕. The Yale Attitude Approach Coral Holland แห่งมหาวิทยาลัยเยล

เป็นผู้นำกลุ่มที่เชื่อว่า เจตคติจะเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าความเชื่อหรือความคิดเห็น เปลี่ยนแปลงไป เขาได้เสนอกระบวนการเปลี่ยนแปลงเจตคติมีขั้นตอนดังนี้^{๓๓}

๑. ขั้นการใส่ใจ คือ ขั้นที่จะต้องชักจูงให้ผู้ที่เราต้องการจะเปลี่ยนแปลงเกิดความ สนใจในเรื่องนั้นเสียก่อน

๒. ขั้นความเข้าใจ เมื่อทำให้เกิดความสนใจได้แล้ว ก็ใช้การแจงรายละเอียด โดยกล่าวถึงจุดหมายปลายทางลักษณะต่าง ๆ ของเรื่องนั้นให้เกิดความหมาย

๓. ขั้นยอมรับ เป็นขั้นที่ทำให้ผู้ถูกจูงใจเกิดการยอมรับ การจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้นั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้จูงใจ

๔. ขั้นการเก็บจำ เมื่อมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นกับบุคคลที่เราต้องการจะเปลี่ยนแปลงแล้วถ้าผู้ นั้นยอมรับอย่างต่อเนื่อง และจดจำไว้ถาวร จะถือว่าอยู่ในขั้นเก็บจำ และพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรม ทันทีเมื่อถึงโอกาส

๕. ขั้นกระทำ ขั้นนี้จะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม คือ เมื่อถูกชักจูง เก็บจำสิ่ง ใหม่ที่ได้รับแล้วก็จะกระทำสิ่งใหม่ที่ไม่ใช่กระทำแบบเดิม

จากทฤษฎีการสร้างและการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ที่ครูผู้สอนจะต้องใช้เทคนิควิธีที่ เหมาะสมโดยคำนึงถึงปัจจัย ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ประกอบด้วยแนวคิดตามทฤษฎี ก็สามารถเปลี่ยนแปลงเจตคติของผู้เรียนไปในทิศทางที่เหมาะสมได้ เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวัต) เป็นศาสนาด้วยความพากเพียรพยายามของมนุษย์ (วิริยวัต)^{๓๔} ถ้าจำแนกการแสดงออกของพฤติกรรมสามารถ จำแนกได้เป็น ๓ ทาง คือ^{๓๕}

๑. พฤติกรรมทางกาย เรียกว่า กายกรรม

๒. พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่าวจีกรรม

๓ พฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากภายในคือจิต เรียกว่ามโนกรรม นอกจากนี้คำสอนของ พระพุทธศาสนายังยึดถือเอาการกระทำของมนุษย์เป็นเครื่องตัดสินว่าบุคคลนั้นเป็นคนดี หรือคนชั่ว มิได้ยึดถือเอาเรื่องชาติ โคตร ตระกูล ยศ ความรู้ อำนาจ เพศ และวัยเป็นเครื่องวัดหากแต่วัดที่การ แสดงออกหรือการกระทำของแต่ละบุคคลเห็นได้ว่า ลักษณะคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาท และกิริยาวัตกล่าวคือความดี ความชั่ว หรือสิ่งที่ดีหรือไม่ดี ล้วนมีความเกี่ยวข้องกันกับการกระทำ ของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้น พฤติกรรมก็คือ การกระทำที่แสดงออก ทางกายวาจา ใจเพื่อสนองสิ่งเร้า

^{๓๓} จำรอง เงินดี, จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

^{๓๔} อัง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๓๘/๓๓๘๖.

^{๓๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๖๔/๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕-๕๖.

๒.๓.๑ บ่อเกิดของพฤติกรรม

ตามหลักพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นอันเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ว่ามี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้^{๓๖}

๑. เกิดจากตัณหา ได้แก่ พอใจ ชอบใจยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล

๒. เกิดจากฉันทะ ได้แก่ พอใจ ยินดี อยากรักใคร่ ต้องการที่ดีงาม สบาย เกื้อกูลเป็นกุศลตัณหา แปลได้อีกอย่างว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความเสน่หา ความดีนรน ความกระสับกระส่าย กระวนกระวาย ไม่รู้จักอิ่ม ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัยโดยมี อวิชชาเป็นมูลเหตุ กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวย หรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะ หรือหนวกหู เป็นต้น

ฉะนั้น การเกิดความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้นตัณหาก็จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถ้ารู้สึกสุขพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป ติดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็ยินร้าย ขัดใจ ชัง อยากเลี่ยงหนี หรืออยากให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็เพลิน ๆ เรื่อยเฉื่อยไป พฤติกรรมเหล่านี้มันเป็นไปของมันได้เองโดยไม่ต้องใช้ความคิดไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอะไรเลย^{๓๗} จึงอาจพูดได้อย่างง่าย ๆ ว่าตัณหาเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาบทบาทและการทำหน้าที่ของตัณหาเหล่านี้ได้เป็นตัวกำหนดการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของมนุษย์ เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นที่มาของความหวัง ความหวาดกลัว ความระแวง ความเคียดแค้นชิงชัง ความมัวเมาลุ่มหลง และความทุกข์ความเดือดร้อนต่างๆ ตัณหาเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมมนุษย์แบ่งเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

๑. กามตัณหา คือ ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพสวดยปรนเปรอตนหรือความทะยานอยากในกาม

๒. ภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีอยู่ตลอดไป ความใหญ่โตโดดเด่นของตนหรือความทะยานอยากในภพ

๓. วิภวตัณหา คือ ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญแห่งตัวตนหรือความทะยานอยากในวิภพ

ตัณหาทั้ง ๓ ด้านนี้ย่อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ดำเนินไปในทิศทางต่าง ๆ เช่น ได้สิ่งที่ชอบใจ พอใจก็เป็นสุข และแสวงหาสิ่งที่ชอบใหม่ไปเรื่อย ๆ ถ้าได้สิ่งที่ไม่น่าชอบใจก็อยากจะไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งพฤติกรรมจะเป็นอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าใครมีตัณหาทั้งสามด้านนี้นี้นาน้อย

ส่วนฉันทะ ซึ่งในที่นี้หมายถึง กุศลธรรมฉันทะหมายถึงความพึงพอใจ ความชอบ ความอยากได้ในสิ่งที่ดีงาม เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่นหรือแปลอีกอย่างหนึ่งได้ว่า มีความพอใจในความดีงาม ความต้องการในความจริง ความต้องการไปถึงความรู้

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๙๐.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๓.

คือเท่ากับพูดว่าต้องการรู้ความจริงต้องการเข้าถึงตัวธรรม ดังนั้นพฤติกรรมที่เป็นฉันทะนี้ย่อมมีการแสดงออกมาในทางดีงาม สร้างสรรค์ ใฝ่ดี รักดี เป็นต้น

จากโดยสังเขปนี้ ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมที่ค้นหาเป็นบ่อเกิด และฉันทะเป็นบ่อเกิดได้ ดังนี้

๑. ค้นหา มุ่งประสงค์เวทนา ดังนั้น จึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพสวดยเวทนาเอา อัตตาเป็นศูนย์กลางพฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปอย่างสับสน กระทบกระวายเป็นทุกข

๒. ฉันทะ มุ่งประสงค์ที่ประโยชน์ กล่าวคือ ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้จริงแก่ชีวิตหรือคุณภาพชีวิต ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงมุ่งไปที่ความจริง สิ่งที่ดีงามเพราะฉันทะก่อตัวจากโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดหรือคิดถูกวิธี คิดตามสภาวะและเหตุผล เป็นภาวะกลาง ๆ ไม่ผูกพันกับอัตตา และนำไปสู่อุตสาหะ หรือวิริยะ คือทำให้เกิดพฤติกรรมแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามนั่นเอง

บ่อเกิดของพฤติกรรมในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นที่มโนกรรมที่มีต้นหาและฉันทะเป็นมูลเหตุและเป็นสมุติฐานในการเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีทั้งดีและไม่ดีและที่เป็นกลาง ๆ คือไม่ดีไม่ชั่วก็มี ทั้งนี้ เนื่องมาจากเจตสิกที่มาอาศัยจิตเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดเจตสิกจึงเป็นพลังที่ควบคุมร่างกายมนุษย์ให้กระทำการต่าง ๆ

ในการแสดงพฤติกรรมทุก ๆ อย่าง ที่ปรากฏออกมาทางกาย วาจา และใจ เมื่อกล่าวตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา พอประมวลความได้ว่า ในขณะจิตหนึ่งที่เกิดขึ้นและดับไปก่อนที่จิตดวงอื่นจะเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปนั้น ต้องอาศัยจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ของตน จึงจะทำให้การแสดงพฤติกรรมนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้

๒.๓.๒ ประเภทของพฤติกรรม

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้จำแนกประเภทแห่งพฤติกรรมไว้หลายลักษณะ ตามเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น จำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุให้เกิดพฤติกรรม จำแนกตามทวารหรือทางแสดงออกของพฤติกรรม หรือจำแนกตามความสัมพันธ์ของพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากการแสดงพฤติกรรม คำสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์นี้มีปรากฏมากมายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่าง ๆ ในงานวิจัยนี้จึงขอนำมากล่าวถึงโดยสังเขป

ดังนี้ พฤติกรรมของมนุษย์จำแนกตามทางหรือทวารที่แสดงพฤติกรรมออกมาได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๓๘}

๑. กายทวาร พฤติกรรมทางกาย คือ การกระทำที่แสดงออกทางกาย
 ๒. วาจาทวาร พฤติกรรมทางวาจา คือการกระทำที่แสดงออกทางวาจาหรือคำพูด
 ๓. มโนกรรม พฤติกรรมทางใจ คือการกระทำที่กระทำทางใจหรือความนึกคิด
- พฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามทวารหรือทางที่แสดงพฤติกรรมออกมาทั้ง ๓ ประเภทนั้น ไม่ได้ระบุลงไปให้แน่ชัดว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือเป็นการกระทำที่ไม่ดี หากมุ่งกล่าวในเชิงวิธีดำเนินชีวิตหรือจริยธรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนแล้ว

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕., อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔๗-๑๕๔/๓๙๕-๓๙๙.

พระพุทธศาสนาแบ่งประเภทพฤติกรรมออกเป็น ๒ ประการ

๑. กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความดี อันนำไปสู่ความสุขความเจริญทางกาย^{๓๙} วาจา และใจ โดยแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑.๑) กายกรรม ๓ ได้แก่พฤติกรรมทางกาย ๓ อย่าง คือ

๑.๑.๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการฆ่าและการเบียดเบียนสัตว์มีชีวิต และมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่น

๑.๑.๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น

๑.๑.๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการประพฤติดีกในกาม ไม่กล่าวละเมิดประเวณี

๑.๒) วจีกรรม ๔ ได้แก่พฤติกรรมทางวาจา ๔ อย่างคือ

๑.๒.๑) มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดเท็จเพราะเหตุแห่งตนหรือบุคคลอื่นหรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

๑.๒.๒) ปิสุณาย วาจา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดส่อเสียด อันเป็นการกล่าวยุยงให้คนอื่นแตกความสามัคคีกัน

๑.๒.๓) ผรุสย วาจา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดคำหยาบ พูดแต่ถ้อยคำอ่อนหวานสุภาพ

๑.๒.๔) สัมผัปปลาปา เวรมณี เจตนาเครื่องเว้น จากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริงมีประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล ถูกกาลเทศะ

๑.๓) มโนกรรม ๓ ได้แก่ พฤติกรรมทางใจ ๓ อย่างคือ

๑.๓.๑) อนภิชชา ความไม่มีจิตคิดโลภอยากได้ของผู้อื่น

๑.๓.๒) อัปยาบาท ความไม่มีจิตคิดปองร้ายหรือคิดเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๑.๓.๓) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น

๒. อกุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๐} คือ ทางแห่งพฤติกรรมที่เป็นความชั่วอันนำไปสู่ความเสื่อมความทุกข์ทาง กาย วาจาและใจ มีนัยแห่งอรรถาธิบายตรงกันข้ามกับ กุศลกรรมบถ ๑๐ อีกอย่างหนึ่งสามารถจำแนกพฤติกรรมของมนุษย์ตามสภาพความสัมพันธ์กับผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมนั้น ๆ สามารถแบ่งออกได้ตามลำดับ ๔ อย่าง คือ^{๔๑}

๒.๑) พฤติกรรมดำ มีผลดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่แสดงออกในทางเบียดเบียน ตัวอย่างเช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร ฯลฯ

๒.๒) พฤติกรรมขาว มีผลขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร สามารถที่จะแสดงออกในทางไม่เบียดเบียน สร้างสรรค์ เช่น การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑-๔๓๒.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๙-๘๑.

๒.๓) พฤติกรรมทั้งขาวและดำ มีผลทั้งขาวและดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และ มโนสังขาร ที่มีการแสดงออกในทางที่เบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง เช่น พฤติกรรมของมนุษย์

๒.๔) พฤติกรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว พฤติกรรมเช่นนี้เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสาม หรือกล่าวโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าการแสดงออกของมนุษย์ทุกอย่างถือว่าเป็นกรรม ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย วาจา และพฤติกรรมที่สืบเนื่องมาจากใจก็เรียกว่าเป็นกรรมได้ ต่อมาก็มีปัญหาว่าใน บรรดาพฤติกรรมทั้งหลาย ที่มนุษย์แสดงออกไปและยังไม่ได้แสดงออกไปนั้นอะไรมีผลกระทบที่ ร้ายแรงที่สุด ที่จะพึงมีต่อความเป็นไปของตนเองและสังคมมากที่สุด

ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าในบรรดาพฤติกรรมทั้งที่เป็นภายนอก (กายกรรม วจีกรรม) และที่สืบเนื่องอยู่ภายใน (มโนกรรม) นั้น มโนกรรมถือว่ามีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่จะ ดำเนินไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลายมากที่สุด

๒.๓.๓ ระดับของพฤติกรรม

เนื่องจากพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการด้วยกันคือ กายและจิต เหมือนกันทุกชาติ ทุกศาสนา ทั่วสากลโลก แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันในด้านความประพฤติ นั้น คือจริยธรรมและคุณธรรมกล่าวคือความประพฤติเป็นเครื่องแบ่งระดับบุคคลพระพุทธศาสนาได้แบ่ง พฤติกรรมของบุคคลที่มีผลเชิงคุณค่าทางจริยธรรมได้หลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นระดับของการให้ผล ของพฤติกรรมนั้น ๆ หรือระดับที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของวิถีชีวิตซึ่งขอนามกล่าวพอสังเขป ดังนี้

๑. แบ่งตามระดับการให้ผลของพฤติกรรม

๑.๑) ระดับภายในจิตใจ เนื่องด้วยพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมสืบเนื่องมาจากจิตใจนั่นเอง โดยมีการสั่งสมคุณสมบัติต่างๆ เช่น กุศลธรรม (ดี) อกุศลธรรม (ชั่ว) คุณภาพ และสมรรถภาพของจิต จึงมีอิทธิพลต่อการปรุงแต่งความรู้สึนึกคิด ความโน้มเอียง ความนิยม ชมชอบและความสุขความทุกข์ เมื่อจิตใจที่สั่งสมความชั่วไว้พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมมีผลชั่ว พฤติกรรมที่จิตใจสั่งสมความดีไว้พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปในทางที่ดีงามสร้างสรรค์ เป็นต้น

๑.๒) ระดับบุคลิกภาพ จากการกระทำต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาย่อมมีผลต่อการ สร้างเสริมนิสัย ปรุงแต่งลักษณะพฤติกรรมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น การแสดงออก ทำที่ การวางตนปรับตัว ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไปอย่างไรบ้าง การให้ผลต่อพฤติกรรมระดับนี้ต่อเนื่องมาจากระดับที่หนึ่งนั่นเอง และมีขอบเขตคาบเกี่ยวกัน แต่ นำมาแยกพิจารณา เพื่อให้มองเห็นแง่มุมของการให้ผลต่อความเป็นไปของชีวิตชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๓) ระดับวิถีชีวิตของบุคคล เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมอย่างไร ย่อมก่อให้เกิดผลต่อ ความเป็นไปของชีวิตต่าง ๆ เช่น ความเสื่อม ความเจริญ ความล้มเหลว ความสำเร็จ ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสูญเสียต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่า โลกธรรมทั้งหลาย^{๔๒}

๑.๔) ระดับสังคม พฤติกรรมที่บุคคลแสดงมาทั้งหมดย่อมมีผลต่อความเป็นไปของ สังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ทำให้เกิดความเสื่อมความเจริญของสังคม ความร่มเย็นเป็นสุขของ

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า ๑๘๗.

สังคมความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่น ๆ แล้วย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์แต่ละคน

๒. แบ่งตามระดับคุณภาพของพฤติกรรมที่แสดงออก มี ๒ อย่าง ดังนี้

๒.๑) ระดับอกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่ไม่ดีหรือเป็นไปในทางที่ทำลาย เบียดเบียน ไม่สร้างสรรค์ หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

๒.๒) ระดับกุศลกรรม คือ พฤติกรรมที่แสดงออกไปในทางที่ดี เจริญ สร้างสรรค์ เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๔๓}

๓. แบ่งตามระดับของการพัฒนาชีวิต มี ๓ ระดับดังนี้

๓.๑) พฤติกรรมระดับศีล ได้แก่การพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายวาจาให้ดำเนินไปในทิศทางถูกต้องดีงาม เช่น การปฏิบัติตามศีล ๕ รู้จักเลี้ยงชีพด้วยสัมมาชีพ รวมไปถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นพฤติกรรมที่การดำรงอยู่ของตนด้วยการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออานวยต่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา เป็นต้น

๓.๒) พฤติกรรมระดับสมาธิ เมื่อการดำรงตนในระดับศีลอยู่ในขอบเขตที่ดีงามแล้วย่อมส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้นไปตามลำดับ ซึ่งพฤติกรรมระดับนี้ย่อมเอื้อต่อการมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาย่างได้ผลดีที่สุด

๓.๓) พฤติกรรมระดับปัญญา พฤติกรรมระดับนี้ ถือว่าเป็นพฤติกรรมระดับสูง กล่าวคือการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างไม่ประมาท รู้จักมองและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิต ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระ และสดชื่นเบิกบาน^{๔๔}

พฤติกรรมระดับนี้จะแสดงตัวออกมาไม่เฉพาะที่การปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงภารกิจที่มนุษย์จะต้องจัดทำในระดับชุมชนและสังคมด้วย กล่าวคือ การจัดวางระเบียบแบบแผน จัดตั้งสถาบันและกิจการต่าง ๆ จัดแจงกิจกรรมและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สาระของพฤติกรรมระดับนี้เป็นไปในหมู่มนุษย์หรือให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสาระของการพัฒนา ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓.๔ เป้าหมายของการแสดงพฤติกรรม

ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเป้าหมาย คือ “อรรถ” ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของพฤติกรรมมนุษย์ไว้หลายลักษณะ โดยขอนำมากล่าวพอสังเขป ดังนี้

แบ่งตามอรรถหรือเป้าหมายของพฤติกรรมมนุษย์ ๓ อย่าง

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ เป้าหมายปัจจุบันเป็นจุดหมายขั้นแรกของมนุษย์หรือเป้าหมายเฉพาะหน้า ได้แก่ การแสวงหา ลาภ ยศ สุข สรรเสริญหรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครอง เป็นต้น พฤติกรรมที่แสวงหาเหล่านี้จะต้องดำเนินไปอย่างชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ต้องเป็นไปอย่าง

^{๔๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙.

^{๔๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๙/๓๑๙-๓๒๐.

ถูกต้อง พฤติกรรมที่แสวงหาสิ่งเหล่านี้จะต้องทำตนและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุขอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน^{๔๕}

๒. สัมปรายิกัตถะ เป้าหมายในอนาคต เกี่ยวกับพฤติกรรมที่จะแสดงออกในด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไปกว่าเป้าหมายระดับแรก เป็นเป้าหมายอันเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ได้แก่ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นพฤติกรรมที่อาศัยศรัทธาความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ พฤติกรรมที่รู้จักปิติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตเป็นเป้าหมายของพฤติกรรมขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอสมบิให้ หรือเป็นเหตุต้องมีพฤติกรรมไปในทางชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมดีงาม รู้จักทำการด้วยความใฝ่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ^{๔๖}

๓. ปรมัตถะ เป้าหมายขั้นสูงสุดหรือเป้าหมายที่เป็นสาระที่แท้จริงของพฤติกรรมชีวิตมนุษย์ เป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่น หวั่นหวาดของตนเอง เป็นพฤติกรรมที่ดำเนินไปเพื่อความปราศจากกิเลสเผาลน ที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติ และนิพพาน^{๔๗}

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics)

๒.๔.๑ จริยศาสตร์ (Ethics)

๑. ความหมายตามรูปศัพท์ ในภาษาอังกฤษมีคำสองคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ได้แก่ คำว่า Moral ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า Moralist และคำว่า Ethics มาจากภาษากรีกว่า Ethos ทั้งสองคำนี้มีความหมายเดียวกัน หมายถึง ประเพณีหรือวิถีของชีวิต (Custom or way of life) ในปัจจุบัน คำว่า Moral หมายถึง ศีลธรรม และ Morality หมายถึง สภาวะทางศีลธรรมใช้ในหมายถึงตัวของความประพฤติโดยตรง เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา

ส่วนคำว่า “จริยศาสตร์” ใช้ในความหมายของความรู้ หรือศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของความประพฤติ จริยศาสตร์มีลักษณะของการตัดสินคุณค่าทางความประพฤติ การแสวงหาหลักเกณฑ์ของความประพฤติ จริยศาสตร์ จึงมีลักษณะเป็นศาสตร์ที่ศึกษาหลักการ หรือกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้มี ลักษณะของการเป็นศาสตร์ที่มุ่งอธิบายข้อเท็จจริง ปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริง

^{๔๕} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๙.

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘ - ๑๒๙/๑๐๓.

^{๔๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), (การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๑๑๑.

เช่น วิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็น descriptive science กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า วิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายว่า อะไรเกิดขึ้น เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะเป็นอย่างไรต่อไป จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายว่า ควรทำ หรือไม่ควรทำอย่างไร ใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสิน^{๔๘}

๒. ความหมายตามการใช้ และในการพิจารณาจากการใช้ในสังคม ดังนี้

๒.๑) เป็นแนวทางดำเนินชีวิตหรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ความหมายของจริยศาสตร์ ตามแนวนี้นปรากฏออกมาในรูปของศาสนาต่างๆ เช่น พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู ฯลฯ แต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่าอะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุด หรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แนวทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตมีอย่างไร หลักจริยธรรมและข้อพึงระวังทางความประพฤติตามความหมายนี้ศาสนาต่าง ๆ จัดเป็นรูปแบบหรือแนวทางดำเนินชีวิตที่ต่างกัน อยู่ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ เพราะจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่พูดถึงแนวทางดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์พึงดำรงชีวิตและปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด

๒.๒) เป็นประมวลกฎเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มวิชาชีพหรือบุคคลในสถาบันต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าดำรงไว้ซึ่งเกียรติคุณของชีวิต ทำให้เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากสังคม จริยศาสตร์ที่ใช้ในความหมายนี้ ได้แก่ เรื่องของจรรยาบรรณ (Code of ethics) ของวิชาชีพต่าง ๆ เช่น จรรยาบรรณแพทย์ จรรยาบรรณพยาบาล จรรยาบรรณนักกฎหมาย ฯลฯ ความหมายของจริยศาสตร์ข้อนี้ มุ่งเน้นที่รูปแบบของความประพฤติ เป็นชื่อสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา คือ สาขาที่เรียกว่า คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Value) ประเภทของคุณค่า สภาพะการที่อยู่ของ คุณค่า และกฎเกณฑ์จริยศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าความประพฤติ การกระทำของมนุษย์ การแสวงหาหลักเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูก ไม่ถูก ดี ไม่ดี ควร ไม่ควร และการแสวงหาคำตอบเรื่องความดีของชีวิตมนุษย์

ปรัชญา เป็นการศึกษาที่ใช้เหตุผล เป็นพื้นฐานสำคัญในการโต้แย้งกันทางความคิด จริยศาสตร์ตามความหมายนี้ อาจจะไม่มัลักษณะของการให้คำตอบแบบเด็ดขาด แต่จริยศาสตร์บางสำนักเช่น ค่านักจะให้คำตอบแบบเด็ดขาด และอาจจะไม่มีลักษณะของการจูงใจหรือห้ามปรามแต่จะมีลักษณะของการเสนอความคิดเห็น การให้เหตุผลซึ่งยอมแล้วแต่การไตร่ตรองด้วยวิจารณญาณของผู้ศึกษาที่จะนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง และปัญหาที่เผชิญในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่า การศึกษาจริยศาสตร์ตามความหมายนี้ก็การศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักต่าง ๆ ที่ให้คำตอบต่อปัญหาข้างต้นไว้หลายแนวทางด้วยกัน^{๔๙}

จากการให้ความหมายของจริยศาสตร์ ไม่ว่าจะอธิบายในความหมายตามรูปศัพท์ หรือความหมายตามการใช้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดสำคัญ ก็คือ

^{๔๘} สิวลี ศิริโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรม และเกณฑ์ตัดสินปัญหาทางจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร, สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๘. (อรรถาธิบาย)

^{๔๙} Marry Hesse, “History of Ethics,” The Encyclopedia of Philosophy, vol. III (1967), p. 81-82., อ้างใน, สิวลี ศิริโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรม และเกณฑ์ตัดสินปัญหาทางจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๘. (อรรถาธิบาย)

เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์และกฎเกณฑ์ที่จะนำมาตัดสินปัญหาบางประการแต่ปัญหาประการหนึ่ง ที่อาจพบในสังคมปัจจุบัน ก็คือ การนำคำว่า “จริยศาสตร์” ไปใช้ในความหมายที่แทนกัน เช่น ใช้คำว่า “จริยศาสตร์” ในความหมายทางศาสนา และความหมายของจรรยาบรรณ นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “จริยธรรม” อีกคำหนึ่งที่จะนำมาใช้ในความหมายของจริยศาสตร์ด้วย^{๕๐}

๒.๔.๒ จริยธรรม (Ethics)

ความหมายตามรูปศัพท์ จริยธรรม เป็นศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตมาจากคำว่า “จริย” ที่หมายถึง ความประพฤติหรือกริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายหลากหลายอย่าง เช่น คุณความดีหลักคำสอนทางศาสนา หลักปฏิบัติเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จะมีความหมายว่า “หลักแห่งความประพฤติ” หรือ “แนวทางของความประพฤติ” (ข้อความจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕)

เมื่อเอ่ยถึง คำว่า “จริยศาสตร์” เราควรจะระบุให้ชัดเจนว่าจะใช้ในความหมายใด โดยพิจารณาปัญหาสำคัญในขอบเขตของ จริยศาสตร์ ดังต่อไปนี้

- ๑) อะไร คือ ความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์
- ๒) อะไร คือ มาตรการทางจริยธรรมหรือเกณฑ์ตัดสินความประพฤติของมนุษย์
- ๓) ความหมายของค่าทางจริยธรรม คือ ดี ชั่ว ผิด ถูก ควร ไม่ควร และบ่อเกิดคุณค่าทางจริยธรรม^{๕๑}

จากปัญหาสำคัญ ๓ ประการ ในขอบข่ายของจริยศาสตร์ดังกล่าวจะทำให้เราสามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเราจะใช้จริยศาสตร์ในความหมายใด เช่น ถ้าใช้คำว่า จริยศาสตร์ในเรื่องของศาสนาก็คือการศึกษาหรือการพูดถึงแนวความคิดของศาสนาต่าง ๆ ที่ตอบปัญหา ๓ ประการนี้ ถ้าใช้คำว่า จริยศาสตร์ ในความหมายที่เป็นเรื่องของปรัชญาก็หมายถึงวิชาที่ศึกษาแนวความคิดของนักปรัชญาสำนักต่าง ๆ ที่ตอบปัญหา ๓ ประการนี้ และถ้าเป็นการศึกษาจริยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ เช่น

จริยศาสตร์การแพทย์ ก็คือการศึกษาถึงหลักการ การปฏิบัติของบุคคลในวิชาชีพนั้น ๆ เพื่อให้ความกระจ่างในเรื่องข้อควรและไม่ควรในการปฏิบัติตนต่อวิชาชีพนั้น ๆ ของตน และสอดคล้องกับหลักการทางจริยศาสตร์ของสังคม

ตามทัศนะของเพลโตในเรื่องของความดี หมายถึง คุณธรรมเป็นความดีสูงสุด ที่มีหน้าที่ส่งเสริมปลูกฝังคุณธรรม ความสุขในสังคมอุดมคติ และความยุติธรรมในตัวตน คือ สิ่งเดียวกับคุณธรรม หรือความดีเลิศ หมายถึง คุณธรรมของคน ไม่ใช่คุณธรรมของหน้าที่ที่ทำให้คนเป็นคนดี หลักความยุติธรรมตามมโนทัศน์ของเพลโต เป็นคนดีและเป็นมนุษย์ที่ดีมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี และไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๕๒}

^{๕๐} L. Wittgenstein, **Philosophical Investigations** tr. By G.E.M. Anscombe (Section 43.) (Oxford:Blackwell, 1963), p. 34.

^{๕๑} ลิวลี ศิริโล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินปัญหาทางจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน” หน้า ๓. อัดสำเนา.

^{๕๒} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

๒.๔.๓ ความหมายของจริยธรรม (Ethics)

ความหมายของ จริยธรรม มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้ ดังนี้

คำว่า ธรรม พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า คือ “สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาวะธรรม, สัจธรรม, ความจริง, เหตุ, ต้นเหตุ, สิ่ง, ปรากฏการณ์ ฯลฯ ที่นำเอาความหมายของคำว่าธรรมที่ท่านผู้รู้กล่าวไว้มาเสนอมากพอสมควรนี้ก็เพื่อความเข้าใจคำว่า ธรรมให้มากขึ้น เพราะเป็นคำที่สำคัญที่สุดและคนทั่วไปมักจะเข้าใจเพียงมั่วๆ เท่านั้น

ธรรม หรือสัจธรรม เป็นแม่บท เป็นฐานของทุกอย่าง ต่อจาก สัจธรรม ก็คือสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรม อันได้แก่หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ความจริงของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ จึงจะเกิดผลสำเร็จได้ด้วยดีจากนั้นจึงจะมาถึงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบหรือเป็นวิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลเป็นจริงตามที่มนุษย์ต้องการ สัจธรรม คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา เป็นภาวะของธรรมชาติ จริยธรรม คือข้อผูกพันที่โยงสัจธรรมนั้นเข้ากับชีวิตและสังคมมนุษย์ วัฒนธรรม คือรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์^{๕๓}

จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม^{๕๔} รวมถึงการดำเนินชีวิตทั้งระบบ จริยธรรมในทางตะวันตกเป็นแค่ **Morality** คือแค่ศีลเท่านั้น แต่ในความหมายทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” หรือ “จริยธรรม” ได้แก่ มรรค มีศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๕} ในทางปรัชญา (Philosophy) เป็นเรื่องการค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติในสังคม ซึ่งถือว่าถูกต้อง ดีงาม และสิ่งที่ถือว่าผิด หรือชั่วไม่ควรประพฤติปฏิบัติ^{๕๖} และเป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติในส่วนศีลธรรมนั้น หมายถึง สิ่งที่กำลังประพฤติอยู่หรือประพฤติแล้วจริยธรรมหรือ (Ethics) อยู่ในรูปของปรัชญาคือสิ่งที่ต้องคิดต่อนักส่วนเรื่องศีลธรรม (Morality) นี้ต้องทำอยู่จริง ๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า”^{๕๗}

แต่ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง มรรค คือ วิธีการปฏิบัติทางสายกลางประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการบางครั้งเรียก ไตรสิกขา หรือ การศึกษา ๓ ประการอันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา จริยธรรม อันได้แก่ พรหมจรรย์ มรรค และไตรสิกขา ทั้งหมดนี้เป็นทางปฏิบัติเพื่อนำมนุษย์

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

^{๕๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คจำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๑.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา กรมวิชาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

^{๕๖} ชูศรี ศิริโคจรัสจิต, “การสร้างแบบวัดจริยธรรมการอยู่ร่วมกันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ สังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๗.

^{๕๗} พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส แฉแนวจริยธรรมร่วมสมัย ชุดที่ ๓ จุดหมายปลายทาง และตัวแท้ของจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, ๒๕๕๓), หน้า ๙๕.

ไปสู่จุดหมายในชีวิต^{๕๘} โดยการประพฤติที่ได้ปฏิบัติในทางที่ดั่งามทั้งกาย วาจา มีขอบเขต ถึงพฤติกรรมทางสังคม โดยเป็นลักษณะที่สังคมต้องการที่มีอยู่ในสมาชิกของสังคม^{๕๙} หรือการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนี้^{๖๐}

๑) พฤติกรรมทางกาย วาจา และการใช้อิทธิฤทธิ์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

๒) จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ แรงจูงใจที่จะทำให้เรามีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตามภาวะและคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตใจนั้น ๆ

๓) ปัญญา ความรู้ ซึ่งเป็นตัวชี้ทางให้เราจะสัมพันธ์อย่างไรจึงจะได้ผล และเป็นตัวจำกัดขอบเขตว่าเราจะสัมพันธ์กับอะไร จะใช้พฤติกรรมได้แค่ไหน เรามีปัญญา มีความรู้แค่ไหน เราก็ใช้พฤติกรรมได้ในขอบเขตถ้าเราขยายปัญญารู้ออกไป เราก็มีพฤติกรรมซับซ้อนและได้ผลดียิ่งขึ้น

ในลักษณะกว้างๆ “จริยธรรม” คือหลักสำหรับให้คนเรายึดถือในการปฏิบัติตน จริยธรรมตัดสินให้เราเป็นคนดี มีความประพฤติดีละเว้นความชั่ว ในบางกรณีเราบอกได้ทันทีว่า ความประพฤติใดที่เรียกว่าดี ความประพฤติใดที่เรียกว่าชั่ว แต่ในบางกรณีเราจะต้องพิจารณาก่อนที่จะบอกได้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ความเห็นของคนเราเกี่ยวกับเรื่องดีหรือชั่วไม่เหมือนกัน เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีมาตรฐานสำหรับการวัดหรือตัดสินใจไม่เหมือนกัน มาตรฐานการตัดสินความดี ความชั่ว อาจมองได้เป็น ๔ ด้าน คือ ด้านสังคม, ด้านเศรษฐกิจ, ด้านปรัชญา, และด้านศาสนา^{๖๑} และมีระบบกฎเกณฑ์สำหรับวิเคราะห์การกระทำผิดหรือถูกของบุคคล จริยธรรมเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจากประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งบราวน์ ได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น ๓ มิติ คือ^{๖๒} ๑) ความรู้ (Knowledge) ๒) ความประพฤติ (Conduct) ๓) ความรู้สึก (Feeling)

การแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนคุณธรรมภายในให้เห็นเป็นรูปธรรม^{๖๓} ที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดั่งามถูกต้องอันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคมและจริยธรรมจะมีได้ จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ ศีล (precept) หมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อคัดหรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อยให้เป็นปกติกล่าวคือจะพูดหรือทำอะไรให้เป็นไปตามปกติอย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้องให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระทำถูกต้องเป็นธรรม ย่อมมีความสุขความสบายเยือกเย็น ไม่เดือดร้อนอันเป็นผลของการมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อน ดังกล่าวจึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมี

^{๕๘} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตโต), *คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๙.

^{๕๙} รุจิร ภูสาระ, *แบบเรียนแนวหน้าชุดพัฒนากระบวนการหลักสูตรใหม่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ๖*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา สำนักที่ปรึกษากรมอนามัย : กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๖๑} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “สวนทางนิพพาน”, *หนังสือพิมพ์ ไทยรัฐ*, ฉบับวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๓๐, หน้า ๑๔.

^{๖๒} Brown, Roger., *Social Psychology*. (New York : Free Press, 1965), pp 411.

^{๖๓} ทิศนา ขัมมณี, *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : เสริมสินพิริเพรสซิสเต็ม, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

คุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้วก็จะเป็นเหตุให้ประพฤติจริยธรรมได้^{๖๔} เป็นกฎเกณฑ์ และมาตรฐานของความประพฤติในสังคมซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนมีพฤติกรรมในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนมีพฤติกรรมของตนเองได้นั้น

สังคมจะเป็นตัวตัดสินว่า การกระทำนั้นถูกหรือผิด โดยในแต่ละสังคมจะมีเกณฑ์ในการตัดสินของสังคมนั้น^{๖๕} โดยมีพฤติกรรมหรือการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ อันต้งามที่ควรประพฤติปฏิบัติ^{๖๖} และการปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นความประพฤติที่ดีงาม สมควรอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติสืบต่อกันไปและถือว่าจริยธรรมเป็นหน้าที่โดยตรงของทุกคนที่จะต้องปฏิบัติ^{๖๗} ดังนั้นธรรมที่พึงประพฤติปฏิบัติหรือหลักดำเนินชีวิต ของมนุษย์ที่จะต้องพัฒนาไปตามลำดับจนถึงขั้นพ้นทุกข์หรือหมดกิเลสทั้งปวง^{๖๘} โดยอาศัยหลักความประพฤติที่อบรมกิริยา และปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรม หรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมให้เห็นถึงความเจริญงอกงาม

การดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะของจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ทำให้บุคคลมุ่งกระทำความดีละเว้นความชั่ว มีแนวทางการประพฤติอยู่ในเรื่องของความดีความถูกต้องความควรในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อย และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรม และ มโนธรรมที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์และได้เสนอพื้นฐานการจัดการศึกษาด้านจริยธรรมที่สำคัญไว้ ๓ ประการคือ^{๖๙}

๑. หลักจริยธรรม (Moral Principles) ประกอบด้วย

๑.๑) อัตวินิจ (Self) เป็นการวิเคราะห์ที่ได้จากตนเองมองเห็นมาตรการและวิธีการที่จะดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ถูกต้อง การกล่อมเกลา ขัดเกลา พื้นฐานของจิตใจให้มั่นคงในคุณธรรมเป็นคนดีมีประโยชน์ต่อสังคมหรือ ความมีหิริโอตตปปะ

๑.๒) การแลกเปลี่ยน (Exchange) คือ รู้จักการให้สิ่งของกับผู้อื่นหรือถ้าตนเองรู้จักการให้แลกเปลี่ยนกัน ไม่เอาเปรียบกัน เติมสิ่งที่ขาดตกบกพร่องให้สมบูรณ์ ความขาดแคลนยากไร้ก็จะลดน้อยลงการแลกเปลี่ยนกันจะทำให้มีสภาพที่สมบูรณ์

๑.๓) สัมพันธภาพ (Relationship) คือ ความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันโดยทางเครือญาติ การติดต่อคุ้นเคยกันหรือโดยกิจกรรมทางสังคม ทำให้แนวความคิดขยายขอบเขตกว้างออกจากตนเองเพื่อแผ่ไปยังผู้อื่น

^{๖๔} บุญมี แท่นแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕

^{๖๕} Kohlberg, L., **Development of moral character and moral ideology in moral reasoning. Review of child development research.**, (Hartford: Connecticut Printers. 1984), pp. 383 – 432.

^{๖๖} เพิ่มศักดิ์ วรลยางกูร, **ศิลปวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : วังอักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

^{๖๗} ปราณี วิรุทธวนิชย์, **จริยธรรมกับชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๒), หน้า ๔.

^{๖๘} จานงค์ ทองประเสริฐ, **หลักการครองตน**, (กรุงเทพมหานคร : สนุกอ่าน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓.

^{๖๙} ประภาศรี สีหอำไพ, **อ้างอิงใน กรมวิชาการ, กรอบความคิดเพื่อส่งเสริม และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่เน้นความมีวินัยและความเป็นประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓ – ๑๔.

๑.๔) ระบบสังคม (Social System) คือ ค่านิยมที่วิเคราะห์คุณค่าความถูกต้องชั่ว ดี จนเป็นหลักการ กฎเกณฑ์กำหนดแนวศีลธรรมให้ยึดถือปฏิบัติ ถ้าถึงระดับเข้มข้นก็จะเป็นลัทธิศาสนา มีศาสดาเป็นผู้ชี้แนะแนวทางความประพฤติ ก่อตัวเป็นกลุ่มสังคมใหญ่ ได้แก่ ชาตริยอารยธรรม วัฒนธรรม เป็นต้น อันเป็นวิถีทางในการดำรงชีวิตของสังคม

๑.๕) การบำเพ็ญประโยชน์และพันธสัญญาประชาคม (Utility and Social Contract) เป็นการปฏิบัติตามระเบียบ ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของ ประชาชาติ มีความสัมพันธ์เป็นมิตรไมตรี ต่างแสดงความสามารถตามบทบาทของตน ใช้สิทธิและ หน้าที่ทำให้เกิดความสงบสุขและความสามัคคี สามารถควบคุมการรุกรานล่วงล้ำอธิปไตยโดยมิชอบได้

๑.๖) สากลธรรม (Universal) คือ หลักมโนธรรมสากลที่ครอบคลุมหมดทั้งโลก เป็นข้อยืนยันคุณค่าความดีของทุกศาสนาว่าล้วนมุ่งวางแนวทางให้คน หรือศาสนิกชนของตนบำเพ็ญ ต่อนอยู่ในคุณงามความดีตามที่ได้สร้างสรรค์หลักธรรมไว้ มีการกล่อมเกล่าจิตใจ ให้ศรัทธาแน่วแน่ใน การบำเพ็ญตนให้มีสาระ มุ่งถึงเป้าหมายของความเชื่อสูงสุดที่ยึดมั่น ซึ่งล้วนเป็นสัจดีหรือหนทางที่ดี งาม หลักจริยธรรมที่ขยายขอบเขตจากเล็กสุดคือเฉพาะตนไปจนถึงสากล

๒. การอธิบายค่านิยม (Value Clarification) ประกอบด้วย

๒.๑) การเลือกคุณค่า (Choosing) คือ การดำเนินชีวิตที่มีวิถีทางให้เลือกมากมาย ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เหตุการณ์ ความเหมาะสมที่จะเลือกกระทำหรือละเว้นการกระทำสิ่งใด

๒.๒) การกำหนดคุณค่า (Prizing) คือ กำหนดน้ำหนักซึ่งดูว่าควรเลือกสิ่งใดควร กระทำเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย สิ่งใดที่ประสงค์ หรือต้องการมากที่สุด จึงยึดถือในสิ่งนั้นการตีค่า ขึ้นอยู่กับผู้กำหนดของสิ่งหนึ่งอาจมีค่าต่อคนหนึ่งมากกว่าผู้อื่น การกำหนดคุณธรรมจึงต้องเป็นสากล จึงจะเกิดความเข้าใจในแนวเดียวกัน

๒.๓) การปฏิบัติตามคุณค่า (Acting) คือการกระทำจากสิ่งที่เลือกแล้วกำหนดค่าไว้ แล้วว่าดีที่สุด บุคคลพึงปฏิบัติตาม และอธิบายค่านิยมที่ตนยอมรับปฏิบัตินั้นให้ได้ถ้าสังคมที่กว้างขึ้น ควรมีระบบระเบียบเป็นกฎเกณฑ์ให้ชัดเจน

สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นเป็นการปฏิบัติดี ปฏิบัติได้ ถูกต้องที่เป็นผลมาจากความคิดที่ สังคม หรือบุคคลเห็นร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่ดีโดยมีกรอบหรือแนวทาง อันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนดไว้ สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม ความ ร่วมเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคี ความ อบอุน มั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

๒.๔.๔ องค์ประกอบของจริยธรรม

องค์ประกอบของจริยธรรม (Moral Elements) ประกอบด้วย

๑. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง การหย่อนระเบียบ วินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิและบทบาทของแต่ละบุคคล

๒. สังคม (Society) เป็นการรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรม อันดีของประชาชน

๓. อิสระเสรี (Autonomy) เป็นความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับก่อให้เกิดความอิสระสามารถในการดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษา ประสบการณ์ในชีวิตมีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมที่สูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะได้อย่างอิสระสามารถปกครองตนเอง และชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรมในการปกครองตนเอง

การศึกษาเกี่ยวกับมาตรฐานของการควบคุมพฤติกรรมและทางเลือกของบุคคลซึ่งอยู่บนพื้นฐานของกฎ ค่านิยมและความเชื่อด้านศีลธรรม^{๗๐} ควรมีกฎเกณฑ์หรือแนวทางที่พึงปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงคุณงามความดี หรือเพื่อให้เกิดคุณธรรม กฎเกณฑ์หรือแนวทางที่ปฏิบัติได้รับการประเมินค่าว่าเป็นสิ่งที่ดี สามารถนำผู้ประพฤติปฏิบัติตนให้บรรลุผลที่หวังไว้ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่สร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่บุคคลดีหรือสุจริตชนทั้งหลาย การปฏิบัติตามจริยธรรมย่อมให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผู้ปฏิบัติตามจริยธรรมย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดีหากบุคคลในสังคมทุกคนปฏิบัติตามหลักจริยธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมจะไม่ถูกเบียดเบียนและถูกรบกวนจนเกิดสภาพเสียดุลยภาพทางสังคมและระบบนิเวศวิทยา^{๗๑} และควรมีความถูกต้องที่ดังาม

สังคมทุกสังคมจะกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา บรรทัดฐานของตนเองว่าอะไร คือสิ่งที่ดีงาม อะไรคือความถูกต้องในสังคมใจ การขโมย การปล้นเพื่อความอยู่รอดถือเป็นเรื่องปกติถูกต้องในหมู่โจร แต่ในสังคมทั่วไปการขโมยการปล้นเขากิน ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นความผิดที่ต้องมีบทลงโทษดังนั้นสิ่งที่เป็ความดี ความถูกต้องในความคิดของแต่ละบุคคลจึงขึ้นอยู่กับพื้นฐานการขัดเกลาอบรมของบุคคลในสังคมนั้น ๆ^{๗๒} ให้มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี พฤติกรรมอันดีงามที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคลสามารถใช้เป็นแนวทางให้แก่บุคคลในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมของบุคคลว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ควรจะทำหรือไม่ควรทำ^{๗๓}

การฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี โดยเน้นที่รายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมที่จะดำรงรูปแบบของสังคมนั้น ดังนั้น หลักจริยธรรมจึงไม่มีใคร คนใดคนหนึ่งผูกขาด การตัดสินไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติไม่สร้างรูปแบบเฉพาะผูกขาดหรือวิถีชีวิตเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง การแปลความหมายคุณธรรม จริยธรรมในชีวิตสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการเร่งรัดหน้าที่ จะสร้างลักษณะนิสัยของบุคคลโดยเป็นความสำคัญในด้านจิตใจ ในการจัดจริยศึกษา^{๗๔} ว่าสิ่งใดคือความถูกต้องและ

^{๗๐} Mescon, M. H., Bovee L. & Thill, J. V., **Business Today** (9 th ed.),. (New Jersey : Prentice-Hall.1999), p. 89.

^{๗๑} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๕.

^{๗๒} สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, **จริยธรรมทางวิชาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เพ็ญฟ้า, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^{๗๓} เพ็ญแข ประจันปัจจนิก และคณะ, **การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม แนวทางและการปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๗๔} พัฒนาข้าราชการพลเรือน, (สถาบัน), **คุณธรรมจริยธรรม สำหรับผู้บริหาร**, เอกสารประกอบการบรรยาย, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๒), หน้า ๕.

สิ่งใดคือความไม่ถูกต้องหรือพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่ดี หรือพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งนี้ พฤติกรรมเหล่านี้ย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลอื่น^{๗๕}

จริยธรรม ใช้คำภาษาอังกฤษว่า “moral” แปลว่า เรื่องที่เกี่ยวกับอุปนิสัย ความประพฤติ หรือการกระทำของบุคคลซึ่งตัดสินว่าดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด โดยถือว่า ต้องการกระทำความดี ที่ถูก เพื่อให้พฤติกรรมหรือการกระทำของตนบริสุทธิ์ สิ่งใดที่เป็นจริยธรรม สิ่งนั้นควรกระทำ ควรประพฤติ^{๗๖} หรือกฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ^{๗๗} และอบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้องความควรในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและมโนธรรมที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์^{๗๘}

สรุปได้ว่า จริยธรรม เป็นคุณความดีที่แสดงออกทางร่างกาย เป็นหลักการที่มนุษย์ในสังคมจำเป็นต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม นำไปใช้กับการดำเนินชีวิตการทำงาน มนุษย์ย่อมมีสังคมซึ่งประกอบด้วยคนหลายคน เนื่องจากในการทำงานคนเดียวนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก จึงต้องมีการวางกรอบให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติเพื่อสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นคุณลักษณะแบบรูปธรรม เป็นต้น

๒.๔.๕ แนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม จากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ไว้ จึงได้นำเสนอโดยแยกเป็นประเด็นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

วิธีปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

การปลูกฝังและหล่อหลอมให้เด็กนักเรียน นักศึกษาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมครบถ้วน สมควรตามความมุ่งหมายของการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติจะต้องมีการดำเนินการให้ครบถ้วน ทั้งระบบทั้งนอกโรงเรียนและในโรงเรียน จะยกภาระให้แก่โรงเรียนหรือสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ ซึ่งมีแนวทาง ดังต่อไปนี้

๑. บิดามารดา บ้าน หรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำกรปลูกฝังหล่อหลอมตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว และต้องทำหน้าที่นี้ต่อไป แม้เด็กจะเข้าไปรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับต่างๆอยู่แล้วก็ตาม

๒. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและหล่อหลอมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัวเช่นเดียวกัน โดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจาก

^{๗๕} Griffin, R. W. & Ebert, R. J., **Business (5th ed.)**, (New Jersey: Prentice-Hall, 1999). p. 64.

^{๗๖} Christopher, **Longman Dictionary of Centemporary English.**, (Burnt Mill : Pitman,1984), p. 706.

^{๗๗} ไสว มาลาทอง, **จริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๗๘} สาโรช บัวศรี, **จริยธรรมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

ผู้ใหญ่ด้วยการสังเกต และเลียนแบบ มากกว่าที่จะได้จากการฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง ถ้าหากผู้ใหญ่เป็นผู้มีลักษณะเด่นเป็นที่ยกย่องบูชาแก่เด็กมาก เด็กจะมีแนวโน้มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่มากขึ้นเท่านั้น

๓. เพื่อนๆ ของเด็กเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางคุณธรรม และจริยธรรม และจริยธรรมบางอย่างให้เด็กได้รับรู้ รับผิดชอบต่อปฏิบัติเพื่อให้เกิดพฤติกรรมคล้ายตามเพื่อนได้ โดยเฉพาะในวัยรุ่นการทำอะไรตามเพื่อนจะเห็นได้ชัดเจน การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กก็มีเข้ามาจากเพื่อนฝ่ายเดียว แต่ยังสามารถมาจากการได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกันและกันในระหว่างเด็กในวัยเดียวกันเองด้วย ซึ่งเพื่อนๆ ดังกล่าวนี้รวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและนอกโรงเรียนด้วย

๔. พระสงฆ์หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้านตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กนักเรียนอยู่นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้นและได้มอบให้เป็นผู้อบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นนั้น จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กนักเรียน นักศึกษาในท้องถิ่นนั้น

๕. สื่อสารมวลชนหรือสื่อมวลชนทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยมตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดไปถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่านเป็นทั้งเครื่องปลูกฝังค่านิยมทางคุณธรรม และจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัย และในขณะเดียวกัน ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจอาจเป็นเครื่องมือทำลายหรือขวางกั้นการปลูกฝังหล่อหลอมให้เด็กนักเรียน นักศึกษาให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่งดงามได้ด้วย

๖. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งรวมถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่างๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างที่ดีงามของครูอาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่างๆ ตามหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษาโดยเฉพาะการจัดกิจกรรมต่างๆ ในสถานศึกษาในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมนั้น ใช้วิธีการหล่อหลอมดังที่กล่าวมาในข้างต้นด้วยวิธีการใช้นิทานวรรณคดีหรือข่าวสารจากชีวิตจริง การใช้ วิทยุทัศน์ ภาพยนตร์ บันทึกเสียง ภาพนิ่ง แผ่นโปสเตอร์ การอธิบาย การเทศนา การดัดเตือน การสนทนา การยกย่องสรรเสริญ การชมเชย การแก้ไขและการวิจารณ์ข้อบกพร่อง^{๗๔}

สรุปได้ว่า การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จะต้องมีการดำเนินการให้ครบถ้วนทั้งนอกโรงเรียนและในโรงเรียนตามความมุ่งหมายของการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ ในโรงเรียนควรปลูกฝังในด้านวิชาการ การเรียนการสอน ขณะทีนอกโรงเรียนควรปลูกฝังพื้นฐานด้านชีวิตและสังคม จะช่วยให้นักศึกษาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมอย่างครบถ้วน จะเห็นได้ว่า ในส่วนของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ภายนอกโรงเรียนหรือสถานศึกษา นับว่า เป็นส่วนที่สำคัญและเป็นหน้าที่ของหลากหลายฝ่าย ได้แก่ สถาบันครอบครัว คือ บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว สถาบันศาสนา คือ พระสงฆ์หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้านตำบล อำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กนักเรียนอยู่นั้น และสถาบันทางสังคมอื่นๆ คือ สื่อสารมวลชนทุกประเภท วิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ ซึ่งทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันให้การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนให้ได้ผลในองค์รวม เป็นต้น.

^{๗๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, **คุณธรรมและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๔), หน้า ๗๘ - ๗๙.

๒.๔.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคล ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น แบ่งพัฒนาการทางสติปัญญา ออกเป็น ๔ ขั้น ดังนี้

๑. ขั้นรับรู้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensory-motor Intelligence Stage) ขั้นนี้จะเกิดขึ้นในช่วงอายุ ๐-๒ ปี พฤติกรรมของเด็กในวัยนี้ขึ้นอยู่กับ การเคลื่อนไหว เช่น การไขว่คว้า การเคลื่อนไหว การมอง การดู แสดงให้เห็นว่า เด็กมีสติปัญญาด้านการกระทำ เด็กสามารถแก้ปัญหาได้ แม้ไม่สามารถหาอธิบายได้ด้วยการพูด เด็กมีโอกาสที่จะปะทะกับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง ถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาด้านสติปัญญาและความคิด

๒. ขั้นรับรู้ด้วยญาณ (Pre Operational Stage) อยู่ในช่วงอายุ ๒-๗ ปี ซึ่งแบ่งออกเป็นขั้นย่อย อีก ๒ ขั้น คือ

๒.๑) ขั้นก่อนเกิดสัจกับ (Preconception Thought) เป็นขั้นพัฒนาการของเด็กอายุ ๒-๔ ปี เป็นช่วงที่เด็กเริ่มมีเหตุผลเบื้องต้น สามารถจะโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ ๒ เหตุการณ์ หรือมากกว่ามาเป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน แต่เหตุผลของเด็กวัยนี้ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่ เพราะเด็กยังคงยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ความคิดและเหตุผลของเด็กวัยนี้จึงไม่ค่อยถูกต้องตามความเป็นจริงนัก นอกจากนี้ความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ ยังคงอยู่ในระดับเบื้องต้น เช่น เข้าใจว่าเด็กหญิง ๒ คน ซึ่งเหมือนจะมีทุกอย่างเหมือนกันหมด แสดงว่า ความคิดรวบยอดของเด็กวัยนี้ยังไม่พัฒนาเต็มที่ แต่พัฒนาการทางภาษาของเด็กเจริญรวดเร็วมาก

๒.๒) ขั้นการคิดแบบสัญชาตญาณ (Intuitive Thought) เป็นขั้นพัฒนาการของเด็กอายุ ๔-๗ ปี ขั้นนี้เด็กจะเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รวมตัวดีขึ้น รู้จักแยกประเภทและแยกชิ้นส่วนวัตถุ เข้าใจความหมายของจำนวนเลข เริ่มมีการพัฒนาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์แต่ไม่แจ่มชัดนัก สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยไม่ต้องเตรียมล่วงหน้าไว้ก่อน รู้จักนำความรู้ในสิ่งหนึ่งไปอธิบายหรือแก้ปัญหาอื่น และสามารถนำเหตุผลทั่วไปมาสรุป แก้ปัญหาโดยไม่วิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนเสียก่อนการคิดหาเหตุผลของเด็กยังขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตนรับรู้ หรือสัมผัสจากภายนอก

๓. ขั้นปฏิบัติการคิดด้านรูปธรรม (Concrete Operation Stage) ขั้นนี้จะเริ่มจากอายุ ๗-๑๑ ปี พัฒนาการทางด้านสติปัญญาและความคิดของเด็กวัยนี้ สามารถสร้างกฎเกณฑ์และตั้งเกณฑ์ในการแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นหมวดหมู่ได้ เด็กวัยนี้สามารถที่จะเข้าใจเหตุผล รู้จักการแก้ปัญหาสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมได้ สามารถที่จะเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความคงตัวของสิ่งต่างๆ โดยที่เด็กเข้าใจว่า ของแข็งหรือของเหลวจำนวนหนึ่ง แม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างไปก็ยังมีน้ำหนักหรือปริมาตรเท่าเดิม สามารถที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ของส่วนย่อย ส่วนรวมลักษณะเด่นของเด็กวัยนี้ สามารถในการคิดย้อนกลับ นอกจากนั้นความสามารถในการจำของเด็กช่วงนี้ มีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถจัดกลุ่มหรือจัดการได้อย่างสมบูรณ์ สามารถสนทนากับบุคคลอื่น และเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ดี

๔. ขั้นคิดตามแบบแผนของตรรกวิทยา (Formal Operation Stage) อยู่ในช่วงอายุ ๑๑-๑๕ ปี เด็กวัยนี้จะมีพัฒนาการทางด้านความรู้ ความเข้าใจถึงระดับสูงสุด สามารถคิดหาเหตุผลนอกเหนือจากข้อมูลที่มีอยู่ สามารถคิดในสิ่งที่เป็นนามธรรมได้

จากพัฒนาการทางสติปัญญา ทั้ง ๔ ขั้นนี้ พียาเจต์ (Piaget) ได้นำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม ออกเป็น ๓ ขั้น คือ

๑. ขั้นก่อนจริยธรรม เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ ๒ ขวบ เป็นขั้นที่ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด มีแต่ความต้องการทางร่างกาย เด็กเหล่านี้จะมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นรับรู้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensor-motor intelligence)

๒. ขั้นฝึกคำสั่ง อยู่ในช่วงระหว่าง ๒-๘ ปี ในขั้นนี้เด็กจะสามารถรับรู้สภาพแวดล้อมและบทบาทของตนเองต่อบุคคลอื่น รู้จักเกรงกลัวผู้ใหญ่ เห็นว่าคำสั่งหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเด็กในวัยนี้ จะมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นเริ่มต้นด้วยญาณ จำเป็นที่ต้องปฏิบัติตาม (Pre Operation Thought)

๓. ขั้นฝึกหลักแห่งตน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง ๘ ปีขึ้นไป เด็กในวัยนี้จะมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นยึดหลักแห่งตน (Formal Operation) สามารถใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลประกอบการตัดสินใจ และตั้งกฎเกณฑ์ที่เป็นของตัวเองได้^{๔๐}

ในการวัดความสามารถในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของเด็ก พียาเจต์ (Piaget) ได้พิจารณาสองขั้นหลัง คือ ขั้นยึดคำสั่งและขั้นยึดหลักแห่งตน ขั้นยึดคำสั่ง คือ การตัดสินใจเชิงจริยธรรมขั้นต้น เกี่ยวกับสิ่งที่เห็นได้ชัดแจ้ง แล้วตัดสินใจลงไปว่าผิดหรือถูก โดยอาจจะดูที่ประมาณผลเสียหายอันเกิดจากการกระทำของบุคคลหนึ่ง ถ้าการกระทำของเขาเกิดผลเสียหายมากความผิดของเขาก็มากตามไปด้วย อันเป็นความคิดของบุคคลหรือเด็กในขั้นนี้ ส่วนขั้นการยึดหลักแห่งตน เด็กจะพัฒนาขึ้นจนกว่ากฎเกณฑ์ต่างๆ เกิดจากการตกลงกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปและอาจเปลี่ยนแปลงไปตามความจำเป็น ในการตัดสินใจว่าการกระทำใดถูกต้อง บุคคลในขั้นนี้จะพิจารณาที่เจตนาหรือจุดมุ่งหมายเบื้องหลังการกระทำนั้น ถ้าจุดมุ่งหมายดี เจตนาบริสุทธิ์ แม้จะเกิดผลเสียหายบ้าง บุคคลนั้นก็มีความผิดน้อยกว่าผู้ที่มีเจตนาไม่ดี และการกระทำจนเกิดผลเสียหายแม้จะเล็กน้อยก็ตาม

ทฤษฎีเหตุผลเชิงจริยธรรม มีอิทธิพลต่อความคิดของนักจิตวิทยา นักการศึกษาของประเทศตะวันตก และนักการศึกษาไทยเป็นอันมาก ตามทฤษฎีที่ว่า จริยธรรม ความเข้าใจเกี่ยวกับความถูกผิดเกิดจากการไตร่ตรองตามเหตุผลของบุคคล การคิดไตร่ตรองขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญา ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่นำมาพิจารณาและประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้รับจากการฟังทฤษฎีของผู้อื่น หากขัดแย้งกันก็จะปรับตัวเองและจัดระเบียบความเข้าใจของตนใหม่ เกิดการบูรณาการทางความคิด ผู้ที่ไม่ชอบสังเกตหรือไม่ชอบคิดไตร่ตรองพัฒนาการทางจริยธรรมก็จะไม่เกิด แม้ว่าพัฒนาการทางปัญญาจะอยู่ในขั้นสูงก็ตาม ในการตัดสินใจพฤติกรรมหนึ่งๆ ว่าสมควรหรือไม่สมควรเป็นข้อมูลสำคัญ คำตอบที่ได้มาถือเป็นการตัดสินใจทางจริยธรรม (Moral Ad judgment) และถือเป็นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของผู้ตอบ (Moral Reasoning) ซึ่งไม่เพียงตัดสินถูก ผิด ชั่ว ดี แต่ยังหมายถึงการให้เหตุผลต่อพฤติกรรมที่ทาลงไป โดยยึดหลักการที่ตนเลือกเอง แต่หลักการนั้นจะต้องถูกต้องตามหลักเหตุผล^{๔๑}

^{๔๐} โกวิท ประวาลพุกษ์, “การประเมินโครงการ”, เอกสารวิชาการ, กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๙.

^{๔๑} รุจี ดันตือศวโยธี, “ผลการใช้วิธีสอนภาษาไทย โดยการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่มีต่อการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมปีที่ ๑ โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)”, วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตมหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐.

ทฤษฎีจิตวิทยาที่ว่าด้วยแนวคิดและพัฒนาการในการปลูกฝังคุณธรรม ไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีกระจ่างค่านิยม (Value Clarification ย่อว่า VC) คือ การทำค่านิยมให้กระจ่าง เป็นวิธีสอนจริยธรรมที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง ในประเทศอเมริกา ในทฤษฎี VC ค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และจะแสดงออกมาในรูปของความเชื่อ ทศนคติ พฤติกรรมและความรู้สึกของแต่ละบุคคล วิธีการปลูกฝังจริยธรรมตามแนวคิดพื้นฐานของนักทฤษฎี VC ช่วยให้นักเรียนเกิดความกระจ่างในความเชื่อ ในทศนคติ ในพฤติกรรมและในความรู้สึกของตน

๒. ทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) ที่เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นทฤษฎีของ โคลเบอร์ก โดยในทฤษฎีของโคลเบอร์ก จริยธรรม หมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินใจ ถูกผิดของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุบุคคล จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง จำเป็นต้องอาศัยข้อมูล วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดพื้นฐานของโคลเบอร์ก คือ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ การพัฒนาผู้เรียนให้มีเกณฑ์การตัดสินใจถูกผิดด้วยเหตุผลในระดับสูง หรืออย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์สังคม

๓. ทฤษฎีการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification ย่อว่า BM) เป็นทฤษฎีการประยุกต์หลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล ให้ได้ผลดีในการสร้างและรักษาพฤติกรรมที่พึงปรารถนา และในการลดพฤติกรรมไม่น่าปรารถนา แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อว่า พฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ วิธีการปลูกฝังจริยธรรม ตามแนวความคิดนี้ หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมใด ต้องจัด เงื่อนไขต่างๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นได้รับเสริมแรง และถ้าหากต้องการลดพฤติกรรมใด ก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับการเสริมแรง หรืออาจได้รับการ ลงโทษก็ได้

๔. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) ทฤษฎีนี้ถือว่า จริยธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์สำหรับการประเมินความถูกผิดของพฤติกรรม กฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้มีว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นเป็นการเรียนรู้ด้วยการสังเกต และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่าและการอ่านสารบันทึกของผู้อื่น การเรียนรู้ประเภทหลังนี้ ช่วยให้มนุษย์มีความรู้ว่าจะอะไรคืออะไรอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว วิธีการปลูกฝังจริยธรรมของทฤษฎีนี้คือ การจัดประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ตัวอย่างและคำบอกให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อว่า พฤติกรรมอะไรนำไปสู่ผลกระทบอะไร และผลกระทบนั้นน่าปรารถนาเพียงไร การจัดการเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางสังคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จริยธรรม ต้องจัดให้สอดคล้องกันทั้งประสบการณ์ตรง ตัวอย่าง และคำบอก^๒

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับต้นเหตุและพัฒนาการทางจริยธรรมมี ๓ ประเภท คือ

๑. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการทางจริยธรรม ทฤษฎีนี้เกิดความเชื่อที่ว่าสังคมมีส่วนในการบ่มนุษย์ให้มีลักษณะต่างๆ กันตามแต่ว่ามนุษย์นั้นจะอยู่สังคมใด เด็กเล็กๆ จะเรียนรู้ว่าอะไรชั่วจากผู้อื่นที่อยู่ใกล้ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมด้วยขบวนการเทียบเคียง (Identification)

^๒ ชัยพร วิชาวุธ และธีรพร อุวรรณโน, “แนวคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรม” ในความรู้คู่คุณธรรม รวมบทความเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมและการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๘ - ๑๓๔.

เด็กจะใช้วิธีการเรียนแบบผู้ที่มีอำนาจและผู้ที่ตนรักจนในที่สุด จะยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติของตนโดยอัตโนมัติ

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้สังคม คือ ทฤษฎีที่อธิบายวิธีการและขบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ทำให้การยอมรับลักษณะและกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน ซึ่งทฤษฎีนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรงและหลักการเชื่อมโยง มาใช้อธิบายปรากฏการณ์สังคม กล่าวคือ จริยธรรมกำหนดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้โดยบังเอิญ และการเลียนแบบทฤษฎีนี้จะทำให้เกิดความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ ซึ่งจะเป็เครื่องกระตุ้นให้บุคคลกระทำซึ่งจนกลายเป็นลักษณะนิสัยของเขาไปในที่สุด

๓. ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม ทฤษฎีนี้เกิดจากความเชื่อว่าการพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์เป็นรากฐานของการพัฒนาการทางจริยธรรม จริยธรรมของเด็กจะเจริญขึ้นตามความเจริญของความสามารถทางการรับรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญาและอารมณ์ของเด็ก^{๘๓}

ทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) ซึ่งถือเป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาของประเทศตะวันตกเป็นจำนวนมากตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา และได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาไทยตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาด้วย มีการเสนอแนะวิธีปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของ โคลเบิร์ก (Kohlberg) เช่นกัน ซึ่ง โคลเบิร์กได้ยึดถือทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาเป็นหลักในการสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น ๓ ระดับภายในแต่ละระดับยังแบ่งพัฒนาการออกเป็น ๒ ขั้น รวมเป็น ๖ ขั้น ดังนี้

ก. ระดับกฎเกณฑ์ (อายุประมาณ ๒-๑๒ ปี)

ขั้นที่ ๑ ใช้การลงโทษเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๒ ใช้การตอบสนองความต้องการของตนเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ข ระดับกฎเกณฑ์สังคม (อายุตั้งแต่ ๑๒ ปี ขึ้นไปโดยประมาณ)

ขั้นที่ ๓ ใช้การเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๔ ใช้ระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ค. ระดับเลยกฎเกณฑ์ของสังคม (อายุประมาณ ๒๐ ปี ขึ้นไป)

ขั้นที่ ๕ ใช้สัญญาสังคมเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๖ ใช้หลักการจริยสากลเป็นเหตุผลในการตัดสินใจ^{๘๔}

โคลเบิร์ก มีความเชื่อว่ากฎเกณฑ์ที่คนเราใช้ตัดสินความถูกผิดของการกระทำ จะพัฒนาเป็นขั้นๆ ขึ้นต่ำกว่าถึง ขึ้นสูงกว่า ทีละ ๑ ขั้น ไม่มีการย้อนชั้น ไม่มีการข้ามชั้นและไม่มีการเร่งชั้น

^{๘๓} ดวงเดือน พันธุสิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม, จริยธรรมของเยาวชนไทย, แผนงานวิจัยฉบับที่ ๒๑, สถาบันพุทธธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๖ - ๑๓.

^{๘๔} พระมหานพดล สุวณณเมธี, “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการฝึกอบรมเยาวชนของค่ายคุณธรรมวัดบรรพตสถิต จังหวัดลำปาง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕ - ๒๖.

ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก จริยธรรมแต่ละขั้นเป็นผลของการคิดไตร่ตรอง ในการคิดไตร่ตรองจำเป็นต้องอาศัยข้อมูล ข้อมูลที่นำมาพิจารณาส่วนหนึ่งเป็นความเข้าใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ทางสังคมที่ได้รับใหม่ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้จากการรับฟังทฤษฎีของผู้อื่น ซึ่งอยู่สูงกว่าระดับพัฒนาการของคน ๑ ขั้น หากข้อมูลต่างๆ เหล่านี้มีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน ความรู้สึกไม่สมดุลกันก็จะเกิดขึ้น ทำให้ผู้ตกอยู่ในสภาพไม่สมดุลนี้ต้องปรับตัวเอง

โดยการสำรวจและจัดระเบียบความคิดความเข้าใจของตนเองเสียใหม่ มีการจำแนกประเด็นปัญหาต่างๆ ให้มีความชัดเจนและละเอียดมากขึ้น และมีการบูรณะประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นความเข้าใจใหม่ที่สามารถอธิบายสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น ความเข้าใจใหม่เกิดจากการจัดระเบียบทางความคิด เป็นโครงสร้างทางความคิดใหม่ซึ่งแตกต่างจากเดิม กระบวนการจำแนกและบูรณะจึงเป็นกลไกของการพัฒนาจริยธรรม ผลของกระบวนการนี้ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ขึ้นมาแทนที่ความเข้าใจเก่า ทำให้เกิดจริยธรรมใหม่ขึ้นมาแทนที่จริยธรรมเก่า จริยธรรมใหม่นี้จัดอยู่ในขั้นสูงกว่าจริยธรรมเก่า และแตกต่างจากจริยธรรมเก่าในเชิงคุณภาพอย่างสิ้นเชิง

วิธีปลูกฝังจริยธรรมตามทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) ที่เสนอโดยโคลเบอร์ก คือ การพัฒนาให้ผู้เรียนมีกฎเกณฑ์การตัดสินใจความถูกต้องด้วยเหตุผลในระดับสูง และอย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์สังคม ตามทฤษฎีนี้การพัฒนาจริยธรรมไม่อาจกระทำด้วยการสอนไม่อาจกระทำด้วยการแสดงตัวอย่างให้ดู และไม่อาจทำด้วยวิธีการเรียนรู้ต่างๆ จริยธรรมสอนกันไม่ได้จริยธรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้น และตามระดับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุ ดังนั้น หากยังไม่ถึงวัยอันสมควร จริยธรรมบางอย่างก็จะไม่เกิด

การพัฒนาจริยธรรมกระทำได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลได้รับรู้ทฤษฎีของผู้อื่นซึ่งมีจริยธรรมที่สูงกว่า ๑ ขั้น และเปิดโอกาสให้บุคคลทดลองแสดงบทบาทของผู้อื่น โดยเฉพาะบทบาทที่ผู้อื่นมีต่อบุคคลนั้น เพื่อให้มีโอกาสประสบกับทฤษฎีที่ขัดแย้งกับโครงสร้างความคิดทางจริยธรรมเดิมของคนในจังหวะที่เกิดความขัดแย้งนี้ หากมีการชี้แนะที่เหมาะสมก็จะช่วยให้บุคคลพัฒนาเหตุผลทางจริยธรรมที่สูงขึ้นก็ได้ กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) ของโคลเบอร์ก คือ การอภิปรายและเปลี่ยนทฤษฎี ในการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียน การอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด

วิธีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) เป็นการปลูกฝังจริยธรรมที่มีเป้าหมายและมีส่วนของการชักนำ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ถูกชักนำให้เปลี่ยนแปลง ได้แก่ เหตุผล ของการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเน้นที่เหตุผลที่ทำให้เกิดปัญหาตามมา ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เหตุผลทางจริยธรรม อาจไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรม ทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasoning) มิได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับพฤติกรรมเลยก็ได้เพราะพฤติกรรมหนึ่งๆ สามารถอธิบายด้วยเหตุผลได้ และในทางกลับกันเหตุผลทางจริยธรรมหนึ่งๆ ก็สามารถอธิบายด้วยเหตุผลต่างๆ ได้เช่นกัน เช่น พฤติกรรมการขโมยสามารถอธิบายด้วยเหตุผลหลายประการได้ ดังนั้น การใช้เหตุผลเกี่ยวกับการขโมยที่อยู่ในขั้นพัฒนาการที่ต่างกันจึงไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับการขโมยหรือไม่ขโมย

ประการที่ ๒ เหตุผลทางจริยธรรม อาจเป็นเพียงข้อแก้ตัว คนเราเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มพูดได้ว่าพฤติกรรมทางวาจามีความสัมพันธ์กับผลกระทบที่บังเกิดกับตน เมื่ออยู่ในสภาพที่อาจได้รับผล

กรรมทางลบซึ่งไม่น่าปรารถนา คนเราก็คงเรียนรู้ที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบเหล่านี้ และวิธีการหนึ่งที่มักใช้ได้ผลคือ การใช้คำพูดอธิบายสาเหตุของตน เช่น มิได้เจตนาทำบ้าง หรือทำเพื่อเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นเจตนาดีบ้าง เหตุผลแก้ตัวทำนองนี้เรียนรู้ได้ไม่ยาก ทุกคนเรียนรู้ได้และดูเหมือนว่าทุกคนก็เคยใช้พฤติกรรมทำนองนี้ช่วยตัวเองในโอกาสต่างๆ ความสามารถในการอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมตนเองเพื่อเอาตัวรอดนี้ สัมพันธ์กับพัฒนาการทางปัญญา ผู้ที่ฉลาดกว่าและมีประสบการณ์มากกว่าก็จะสามารถหาเหตุผลอธิบายการกระทำทั้งของตนเองและของผู้อื่นได้อย่างแนบเนียนสมเหตุสมผล และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นมากกว่า แต่ในการปลูกฝังจริยธรรมเราต้องการปลูกฝังพฤติกรรมทำให้เหตุผลในทำนองที่กล่าวมานี้^{๕๕}

สรุปได้ว่า ทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม แม้จะมีอยู่หลากหลายทฤษฎี แต่ทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับอย่างมาก โดยเฉพาะในส่วนของประเทศไทย คือ ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg) ซึ่งในทัศนะของโคลเบอร์ก จริยธรรมนั้นผูกพันอยู่กับอายุของบุคคล โคลเบอร์กยึดถือทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาเป็นหลักในการสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ซึ่งจริยธรรมแต่ละชั้น เป็นผลของการคิดที่อาศัยข้อมูลความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และประสบการณ์ที่ได้รับ ดังนั้น กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีการให้เหตุผลทางจริยธรรม ของโคลเบอร์ก (Kohlberg) คือ การอภิปรายและเปลี่ยนทรรศนะ ในการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียน การอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เป็นต้น.

๒.๕ หลักเบญจศีล

๒.๕.๑ ความหมายของศีล

มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่องของศีล ไว้ในเอกสารต่างๆ ดังต่อไปนี้

คำว่า ศีล เป็นคำนาม แปลว่า การรักษาจิตใจให้เรียบร้อย และยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^{๕๖} เมื่อรับศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจาเป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของศีลไว้ในเบญจศีลและเบญจธรรมว่า “ศีลนั้นเป็นเหมือนบรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่เปรียบเหมือนผู้แรกจะเขียนหนังสือต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักไปตามนั้น หนังสือที่เขียนจึงจะมีบรรทัดอันตรงถ้าหาไม่ตัวหนังสือก็จะขึ้นคดลงดังงูเลื้อยเมื่อชำนาญแล้วก็จะเขียนไปได้โดยไม่ต้องมีบรรทัดฉนั้นใด คนแรกประพฤติความดีไม่ได้ถืออะไรไว้เป็นหลักใจไม่มั่นคงอาจเอนเอียงลงหาทุจริต แม้เพราะ

^{๕๕} ชัยพร วิชชาวุธ และธีรพร อูวรรณโณ, “แนวคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรม”, ในความรู้คู่คุณธรรม รวมบทความเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมและการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๗ - ๙๙.

^{๕๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๒.

โมหะครอบงำ เมื่อบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์จนเป็นปกติมารยาทได้แล้วจึงประพฤติกุณธรรมอย่างอื่นก็มัก ยั่งยืนไม่ผันแปร”^{๘๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๘๘} ได้กล่าวว่า เบญจศีล คือ ศีล ๕ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ เว้นประพฤติดีกในกาม เว้นพูดปด เว้นของเมา เบญจธรรม คือ ธรรม ๕ ประการที่ควรประพฤติคู่กับการรักษาเบญจศีล เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ สारวมในกาม สัจจะ สติสัมปชัญญะ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร)^{๘๙} ได้ทรงบรรยายความว่า “ศีล” เป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่งความดีงามเป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นมารดาแห่งกัลยาณธรรมและเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง คำว่า ศีลแปลว่า ปกติ สิ่งใดเป็นปกติ สิ่งนั้นย่อมไม่มีโทษ อย่างบ้านเมืองสงบเป็นปกติ หมายความว่าปราศจากภัยจากภายในและภายนอก คนมีความปกติภายในตน คือไม่มีภัยเบียดเบียน มีอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปกติ คนที่อยู่ร่วมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักฉ้อแย่งชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ซัดหกลองลงกัน ไม่ชี้เมาก่อความรำคาญทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็นปกติไม่มีใครเดือดร้อนลำบากทุกข์ยาก คำว่าปกตินี้ จึงหมายถึงความเรียบร้อยภายในตัวบุคคลแต่ละคน และทั้งหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน ปกตินี้มาจากภาษาบาลี คือ ศีล

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)^{๙๐} ได้กล่าวว่า เบญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ข้อ หมายถึงการงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติก่อความเดือดร้อนทางเพศ งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด เบญจธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ ๕ ประการ คือ เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ

ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา ได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า “บรรดากฎ ข้อบังคับสำหรับอบรมคนในหมู่คณะให้เป็นคนดีงาม อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ศีล คือวินัย ได้แก่คำสั่งสำหรับปกครองกาย วาจาอันเป็นส่วนภายนอก ๒) ธรรม คือหน้าที่ ได้แก่ คำสอนสำหรับปกครองจิตใจ อันเป็นส่วนภายใน ศีล คือวินัยนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประการ^{๙๑} คือ ๑) อคาริยวินัย ได้แก่ วินัยสำหรับที่เป็นชาวบ้านทั่วไป คนผู้อยู่ครองเรือนจำต้องประพฤติปฏิบัติ ๒) อนาคาริยวินัย ได้แก่ วินัยสำหรับนักบวชหรือบรรพชิต ผู้ไม่ได้อยู่ครองเรือนคือบรรพชิตจำต้องปฏิบัติ

^{๘๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๐ - ๑๔๑.

^{๘๙} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), **ธรรมคดี**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^{๙๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๐ - ๔๘๑.

^{๙๑} ฝ่ายวิชาการ กองศาสนศึกษา, **คู่มือเทคนิคการสอนปรีดีธรรม แผนกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๗๗.

๒.๕.๒ ความหมายของเบญจศีล

เบญจศีลเป็นหลักพื้นฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งเป็นหลักของการหักห้ามจิตใจไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นไม่พอใจ และเป็นหลักการปฏิบัติที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความพอใจ หลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์มาตลอด ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาถึงความหมายและประโยชน์ของเบญจศีล ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของศีลไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่า “ศีล หมายถึง การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นการรักษาปรกติตามระเบียบวินัยหรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว (THE FIVE PRECEPTS OF MORALITY) เดิมเรียกว่า “สิกขาบท ๕” เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตนใครปฏิบัติตามนี้เรียกว่า “มีศีลเบื้องต้น”^{๙๒}

ความหมายเบญจศีล คือ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ความเกษมสุข การสำรวมและความไม่กำเริบละเมิด”^{๙๓} “มีการสำรวมกายวาจาของตนให้มีความสงบเรียบร้อย พุดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่น่าประโยชน์มาสู่ตนและผู้อื่น”^{๙๔} ดังนั้น ศีล จึงหมายถึง การสำรวมกายวาจาให้มีความสงบเรียบร้อยภายในกฎระเบียบข้อบังคับที่ได้วางเอาไว้เป็นกฎระเบียบของสังคมมนุษย์สำหรับควบคุมความประพฤติของมนุษย์ทางกาย ทางวาจา ให้เรียบร้อย มี ๕ ประการดังนี้

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้
๓. เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม
๔. เว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัย^{๙๕} เป็นต้น

เบญจศีล หมายถึง “กฤธรรมแปลว่าการรักษาศีล ๕ ให้มีความบริสุทธิ์อยู่เสมอ”^{๙๖} ซึ่งเป็น “วินัยของคฤหัสถ์ที่เป็นกฎระเบียบข้อบังคับตนเองไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น”^{๙๗} และในคำว่าเบญจศีล ประกอบไปด้วย คำว่าศีล และคำว่าเบญจ ซึ่งทั้ง ๒ คำนี้มี ความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

๑. ศีล หมายถึง “ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม นอกจากนั้นศีลยังหมายถึงความเย็นของศีระความเกษมสุขความสำรวมและความไม่กำเริบละเมิด” “มีการสำรวมกายวาจาของตนให้มีความสงบเรียบร้อยพุดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่ง

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

^{๙๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลเบญจธรรม เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๙.

^{๙๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรญาณ), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อีรพวงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๙๖} พ.ร.บ.(ไทย) ๕๒/๒๒๘/๑๘๓.

^{๙๗} พ.ร.บ.(ไทย) ๔๗/๒๕/๒๔๓.

ที่นำประโยชน์มาสู่ตนและผู้อื่น”^{๙๘} ดังนั้น ศิล จึงหมายถึงการสำรวมกายวาจาให้มีความสงบเรียบร้อยภายในกฎระเบียบข้อบังคับที่ได้วางเอาไว้เป็นกฎระเบียบของสังคม

๒. เบญจ หมายถึง ห้า หรือหลักการ ๕ ประการเมื่อนำคำว่าศีลมารวมกับคำว่าเบญจก็จะได้ว่าเบญจศีล ซึ่งหมายถึงกฎข้อห้าม ๕ ประการคือ “ปาณาติปาตาเวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต อทินนาทานาเวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ กาเมสุมิฉฉาจาราเวรมณี เว้นจากการประพฤติดินในกาม มุสาวาทาเวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ และสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณี เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย”^{๙๙} เบญจศีลจึงหมายถึงหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์มีความเป็นปกติซึ่งเป็นรากฐานของการป้องกันการกระทำความเดือดร้อนให้แก่สังคมโดยอาศัยฐานะของตนเพื่อเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นดังกล่าวและศีลยังมีประโยชน์กับมนุษย์ ดังนี้

๓. ประโยชน์ของเบญจศีลคือการทำให้เกิด “ความเย็นศิระความเกษมความอดทนความสงบต่อตนเองและผู้อื่น”^{๑๐๐} “ยังคอยทำหน้าที่ป้องกันขจัดสิ่งที่เลวร้ายไม่ให้เข้าใกล้ผู้รักษาศีลซึ่งมีความโลภโกรธและความหลงอันเป็นสิ่งที่เลวร้าย” และ “ไม่ต้องประสบความเดือดร้อนในอนาคตมีความสำเร็จในการประกอบอาชีพมีเกียรติยศ ไม่มีความเก้อเขินเมื่อเข้าสู่สังคมมีความสงบในกายวาจา ไม่ทำให้ตนกรณในปัจจุบันและอนาคต และทำให้สิ้นไปแห่งอาสวะ” นอกจากนี้เบญจศีลยังทำให้เกิดความสุขมีทรัพย์สมบัติและทำให้ถึงซึ่งพระนิพพานดังกล่าว อย่างไรก็ตามในการบำบัดรักษาผู้ป่วยในทางไสยเวทนั้นหมอผู้ทำการบำบัดรักษาได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเบญจศีล และเหตุผลที่ต้องนำหลักเบญจศีลมาใช้ในการบำบัดรักษาผู้ป่วยนั้นหมอผู้รักษาต้องตั้งตนให้อยู่ในหลักเบญจศีล เพราะเป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นตนเองต้องมีจิตใจที่บริสุทธิ์ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

นอกจากนี้ผู้ที่รักษาก็ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบตามที่หมอแนะนำกรอบ คือ ข้องดเว้นหรือข้อเค่งการบำบัดรักษาโรคจึงจะได้ผลดี ศีล ๕ อันเป็นกระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา ปรากฏในสูตรต่าง ๆ มีจักรกวัตติสูตร และอัครัญญสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความเป็นมาของศีลโดยเล่าถึงสภาวะทางธรรมชาติว่า เดิมทีนั้นมนุษย์อยู่กันอย่างสงบสุข โดยอาศัยการรู้จักประมาณตน ในเวลาต่อมาเมื่อมนุษย์มีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวและการเบียดเบียนกัน การลักขโมยเป็นต้นก็เกิดขึ้น ความสงบสุขก็หายไป ฉะนั้นเพื่อให้คนในสังคมตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม กลัวบาปและมีความเอื้ออาทรต่อกันเป็นต้น พระเจ้าทิลทเนมิ จึงได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ไว้ว่า “พวกท่านไม่พึงฆ่าสัตว์

“พวกท่านไม่พึงฆ่าสัตว์	ไม่พึงถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้
ไม่พึงประพฤติดินในกามทั้งหลาย	ไม่พึงกล่าวคำเท็จ
ไม่พึงดื่มน้ำเมา	จงบริโภคมตามเดิมเถิด” ^{๑๐๑}

^{๙๘} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๓๗ - ๓๘.

^{๙๙} กรมการศาสนา กองศาสนศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการศึกษาศรีธรรมศึกษาขั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

^{๑๐๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลเบญจธรรม, หน้า ๓๐.

^{๑๐๑} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๕๓.

ข้อความข้างต้นมีเนื้อความขยายว่า ไม่ว่าใครก็ตามที่ทำ ผิดศีล ย่อมได้รับการติเตียนและรับผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้ นอกจากนี้แล้วยังได้สรรเสริญผู้ที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องศีลไว้เพื่อเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมทุกด้าน (ทางภายนอกคือด้านร่างกาย และทางด้านภายในคือจิตใจ) ด้วยทั้งสองทางนี้จะต้องเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กันตามแต่เหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่จะอำนวยประโยชน์ให้เพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายในขอบเขต หรือสิทธิเสรีภาพที่ตนจะพึงมีพึงได้ และที่สำคัญมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ประเสริฐที่สามารถงดเว้นการกระทำต่าง ๆ มีเว้นจากการเบียดเบียนกันเป็นต้นโดยใช้ศีล ๕ เป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิต เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุขของคนในสังคมเป็นอันดับแรก “ศีล พึงรู้ได้ เพราะการอยู่ร่วมกัน”^{๑๐๒} คือการเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เป็นต้นว่า

“สีเลน สุคติยนิ สีสเลน โภคสัมปทา สีเลน นิพพุติ ยนิ ตสมา สีล วิโสธเย”

ความในจกักรัตติสูตร^{๑๐๓} และอัครัญญสูตร^{๑๐๔} ได้พบว่า พระสูตรทั้งสองนี้ได้กล่าวถึงกำเนิดของสังคมมนุษย์ เมื่อเริ่มแรกที่เตยวมมนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างปรกติสุข มีการดำเนินชีวิตด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีมากขึ้น ความโลภ ความเกียจคร้านเข้าครอบงำจิตใจจึงทำให้มีการสังฆอาหาร มีการแบ่งปันผลผลิตกันทำให้ผู้ที่ไม่สามารถควบคุมความโลภเป็นต้นได้แสดงพฤติกรรมผิดศีลเป็นเหตุให้การลักขโมย การกล่าวเท็จ การฆ่าฟันกันการประพฤติดินกามก็เกิดขึ้น เมื่อมีความขัดแย้งเช่นนี้ขึ้นจึงได้มีข้อบัญญัติหรือศีลขึ้น เพื่อให้คนในสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ได้ยึดถือเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ

สรุปได้ว่า เบญจศีล หมายถึง ข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากการทำชั่วโดยการรักษากายและวาจาให้เป็นปรกติเพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปรกติสุขทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม อนึ่ง ศีล หมายถึง ข้อกำหนดขั้นต้นที่ใช้สำหรับควบคุมความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้ดำเนินชีวิตไปอย่างปรกติสุขกลมกลืนไปกับปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์สำรวมกาย วาจา ไม่ให้ไปล่วงเกินตนเองและผู้อื่น และเมื่อมนุษย์เราได้ประพฤติหรือปฏิบัติตามสังคมก็จะสงบสุข เป็นต้น.

๒.๕.๓ ระดับของศีล

ศีล มี ๒ ระดับ ได้แก่

๑. ระดับธรรม ที่ยังเป็นธรรม คือเป็นข้อแนะนำสั่งสอนหรือหลักความประพฤติที่แสดงและบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดี ความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดี ทำชั่วรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีหรือผลชั่วตามเหตุปัจจัย หรือกฎแห่งกรรมนั้น

๒. ระดับวินัย เป็นแบบแผน ข้อบังคับที่บัญญัติ หรือกำหนดขึ้นเป็นกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในสังคม โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของสังคมโดยเฉพาะผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเพณีวินัยนี้ ย่อมมีความผิดทางกฎหมายด้วย เป็นการเพิ่มจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับตามกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ

^{๑๐๒} ชุ. อ. (ไทย) ๒๕/๑๓๓/๑๗๗.

^{๑๐๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓/๕๐.

^{๑๐๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๕๐/๗๑.

ศิลปินพื้นฐานสำหรับมนุษย์ ได้แก่ ศิล ๕ มีสาระมุ่งไปเพื่อการไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นขั้นเริ่มต้นของการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลศิลปิน ต่อจากนั้นจะเป็นการเน้นการเกื้อกูลสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ส่วนตัว และการฝึกหัดขัดเกลา (กิเลส) ตนเอง การรักษาศิลมีเป้าหมายหลัก ๒ ประการ คือ ขัดเกลาศิลปินพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นและต่อสังคม^{๑๐๕}

๒.๕.๔ อานิสงส์หรือประโยชน์ของศิลปิน ๕

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศิลสมบัติของบุคคลผู้มีศิลปิน สมบูรณ์ด้วยศิลปิน มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีศิลปิน ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก
๒. กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศิลปิน ย่อมขจรไป
๓. บุคคลผู้มีศิลปินจะเข้าไปยังบริษัทโดยยอมแก้งกล่าวไม่เก้อเขิน
๔. บุคคลผู้มีศิลปินย่อมไม่หลงลืมสติในเวลาตาย
๕. บุคคลผู้มีศิลปินหลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๐๖}

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแสดงอานิสงส์ไว้ในที่หลายแห่งว่า ผู้หวังความรักใคร่ความสรรเสริญ จากบัณฑิตทั้งหลาย ควรทำศิลปินให้สมบูรณ์ ศิลเป็นที่พึงของผู้ประพาศพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา บุคคลแม้จะดงามด้วยเครื่องประดับอันมีค่า ก็ยังไม่งามเท่าบุคคลผู้มีศิลปินประดับกายใจ ผู้มีศิลปินย่อมดีเตียนตนเองไม่ได้ ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ เมื่อพิจารณาถึงความประพาศของตนย่อมเกิดความปีติยินดีปลื้มใจทุกเมื่อ ศิลจึงเป็นรากฐานแห่งคุณความดีทั้งหลายและกำจัดความชั่วทั้งปวง กล่าวโดยสรุป อานิสงส์ของการประพาศศิลปิน ๕ ประมวลได้ดังนี้

๑. เป็นที่ขอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๒. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย
๓. เป็นสมาชิกที่ดีในสังคมและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
๔. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
๕. เป็นผู้มีความแก้งกล่าวในสังคม
๖. เป็นที่เคารพ ยกย่องและนับถือของสังคม
๗. เป็นผู้นำที่ดีในสังคม
๘. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติจนถึงวาระสุดท้าย (ไม่หลงเวลาตาย)
๙. เป็นต้นเหตุให้บรรลุคุณธรรมวิเศษ มีพระโสดาบัน เป็นต้น
๑๐. เป็นผู้ควรแก่การนับถือบูชา หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว
๑๑. เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย^{๑๐๗}

^{๑๐๕} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี), เบญจศิลปิน เบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๔๒ - ๔๓.

^{๑๐๖} ที.สี. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔-๙๕.

^{๑๐๗} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี), เบญจศิลปิน เบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๔๕.

๒.๕.๕ การงดเว้นจากสิกขาบททั้ง ๕

“วิริติ” แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากองค์และวัตถุนั้น^{๑๐๘} ผู้ไม่มีวิริติ ไม่ถือว่าเป็นผู้มีศีล เพราะวิริติได้ชื่อว่าเป็นตัวศีล ส่วนสิกขาบทเป็นข้อห้ามแผนกหนึ่งซึ่งเป็นอาการของศีลวิริติถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการรักษาศีล ดังนั้น บุคคลผู้งดเว้นจากสิกขาบททั้ง ๕ ประการได้ด้วยวิริติจึงได้ชื่อว่าผู้มีศีล ผู้มีกายวาจาเป็นปกติเรียบร้อยสะอาดปราศจากโทษ เบญจศีลนี้ถ้าอยากจะมีต้องงด ต้องเว้น ต้องไม่ทำ คือ งดเว้นจากความชั่วทั้ง ๕ ประการนั้นจึงจะเป็นผู้มีศีล ๕ การตั้งงดเว้นเรียกว่า วิริติ มี ๓ ประการ คือ

๑) สัมปัตตวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากวัตถุอันมาถึงเข้าเป็นเจตนาที่เกิดขึ้นในทันที ขณะประสบเหตุที่จะทำให้ละเมิดศีล เดิมที่ไม่ได้ตั้งใจจะรักษาศีล ไม่ได้สมาทานไว้เมื่อพบกับเหตุจะทำให้ละเมิดศีล จึงคิดจะงดเว้นขึ้นในขณะนั้นด้วยอำนาจแห่งหิริและโอตตปปะ เห็นประโยชน์แห่งการรักษาศีล จึงงดเว้น เช่นเมื่อเกิดการต่อสู้กันมีโอกาสจะฆ่าหรือทำร้ายได้ ก็ไม่ฆ่า ไม่ทำร้าย มีช่องทางทุจริตคิดได้แต่ไม่ทำ มีโอกาสโกหกพูดเท็จก็ไม่พูด เป็นต้น โดยระลึกถึงศีลเป็นสำคัญทำให้ไม่กระทำการกรรมต่อวัตถุนั้น วิริติชนิดนี้จัดว่าเป็นโลกียะ

๒) สมาทานวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นด้วยการสมาทาน สมาทาน แปลว่า กิริยาที่รับข้อปฏิบัติมาถือด้วยการถือเพศ หรือลั่นวาจาปฏิญญาต่อหน้าผู้อื่น หรือตั้งสัตยาธิษฐาน การสมาทานนี้ไม่มีสิ้นสุด หรือสิ้นสุดชั่วคราว สมาทานวิริติ หมายถึงเจตนางดเว้นด้วยการรับมาปฏิบัติ เป็นการตั้งใจไว้ว่าจะรักษาศีล เมื่อพบเหตุจะทำให้ละเมิดศีล ก็ไม่ละเมิดเพราะถือว่าได้สมาทานศีลเอาไว้แล้ว เป็นวิริติของผู้ทรงศีล เช่น ภิกษุ สามเณร ศฤงคารผู้ถือบวช ผู้ถือวิริติประเภทนี้ย่อมเว้นจากการทำให้ศีลขาดเห็นว่าไม่สมควรกระทำ และเว้นด้วยการสมาทาน วิริติชนิดนี้จัดว่าเป็นโลกียะ

๓) สมุทฺเทวิริติ แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นอย่างตัดขาดเป็นการละเว้นของพระอริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป ผู้มีปกติไม่ประพฤติดังข้อห้ามเหล่านั้นตั้งแต่ท่านได้บรรลุปะระอริยะ จัดว่าเป็นโลกุตตระ สัมปัตตวิริติ กับ สมาทานวิริติ มีผลต่างกันอยู่บ้างคือ สัมปัตตวิริติ ทำให้ศีลเกิดชั่วระยะเวลาหนึ่งขณะที่จิตคิดงดเว้นเท่านั้น ก่อนหน้านั้นก็ไม่มีศีลหลังจากนั้นก็ไม่มีศีล จะมีเฉพาะในเวลาตั้งใจงดเว้นเท่านั้น

ส่วนสมาทานวิริติ คือ ตั้งใจรักษาศีลเรื่อย ๆ ศีลย่อมมีอยู่ตลอดเวลาจนกว่าจะล่วงละเมิดศีล ศีลจึงจะขาด เป็นอันสิ้นสุดการสมาทาน สัมปัตตวิริติ และสมาทานวิริติเหมาะสำหรับบุคคลผู้งดเว้นตามภูมิของตน ส่วนสมุทฺเทวิริติเป็นของพระอริยเจ้าอย่างเดียว เป็นการงดเว้นอย่างเด็ดขาด ดังนั้นจึงขอให้ท่านทั้งหลายรักษาศีลกันเถิด พระพุทธองค์ตรัสว่า “จามรีย่อมรักษากษณาง (ของตน) ที่ติดข้องอยู่ในที่ไหนๆ ก็ยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้กษณางเสียไป ฉนฺได ทานจงบำเพ็ญศีลในภูมิทั้ง ๔^{๑๐๙} รักษาศีลให้บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อดุจจามรรักษากษณาง ฉนฺนํ”^{๑๑๐}

ดังนั้น เบญจศีล เป็นวินัยในพระพุทธศาสนา เป็นสาธารณะแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงแท้ย่อมรักษาเคร่งครัดบ้าง หย่อนลงบ้างตามภูมิเขา

^{๑๐๘} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๒.

^{๑๐๙} พ.พ.พ. (ไทย) ๓๓/๑๒๔/๕๘๔.

^{๑๑๐} พ.พ.พ. (ไทย) ๓๓/๑๒๓-๑๒๔/๕๘๓-๕๘๔.

๒.๕.๖ ศิลทั้ง ๕ ข้อ

๑. ศิลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี

ศิลปข้อที่ ๑ ในประเด็นของความหมาย,จุดประสงค์,เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจาก ปาณาติปาต ดังต่อไปนี้

๑.๑ ความหมายของปาณาติปาตา เวรมณี

ปาณาติปาต เป็นคำบาลีมีวิเคราะหส์ัพท์ ปาณ + อติปาต คำว่า ปาณ แปลตาม พยัญชนะว่า สัตว์ผู้มีลมปราณ หมายถึง มนุษย์หรือสัตว์ที่ยังมีชีวิตอยู่ นับตั้งแต่ยังมีลมหายใจตราบนครหาทั้งหมดลมหายใจ ส่วน อติปาต หมายถึง การทำให้ตกลง คือการฆ่าให้ตายนั่นเอง นำมาประกอบกันเข้ามีความหมายว่า การทำให้ชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปหรือการฆ่าสัตว์ให้ตาย เวรมณี แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาวา ปาณาติปาต คือเจตนาหรือความมุ่งหมายของจิตที่เป็นต้นคิดในการฆ่า ในคัมภีร์สารัตถทีปนีวา ปาณาติปาต ได้แก่การฆ่า คือ การสังหารสัตว์ โดยอรรธว่า วรกเจตนา (เจตนาผู้ฆ่า) ซึ่งเป็นไปทางกายหวร(ทำทางกาย) และวจิหวร (สั่งทางวาจา) ทางใดทางหนึ่งอันยังประโยชน์ที่จะเข้าไปตรอนชีวิตินทรีย์ของผู้อื่นให้ตั้งขึ้น

๑.๒ จุดประสงค์ของปาณาติปาตา เวรมณี

สิกขาบทนี้ ตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามปลูกเมตตาจิตในสัตว์ทุกจำพวก เพราะเมตตาจิตเป็นความดีมีทั่วไปทั้งในหมู่มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน แตกต่างกันว่าเมตตาของสัตว์ดิรัจฉานเกิดขึ้นด้วยสัญชาติญาณ ส่วนเมตตาของมนุษย์เกิดขึ้นด้วยสามัญสำนึก และสามารถพัฒนาได้เจริญจนถึงสูงสุดเมตตาของสัตว์ดิรัจฉานย่อมแคบกว่าของมนุษย์ สัตว์จำพวกหนึ่งแสดงความรักใคร่ในพวกของมันโดยส่วนมาก ไม่ทั่วไปแก่สัตว์จำพวกอื่น มักจะเป็นเฉพาะความรักในลูกของมัน เป็นการเลี้ยงรักลูกสืบเผ่าพันธุ์ ที่จะเมตตาไปถึงตัวอื่นด้วยก็มีน้อย ส่วนเมตตาจิตของมนุษย์กว้างกว่าเมตตาของสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งในพวกมนุษย์ด้วยกันและสัตว์ดิรัจฉาน ผู้ใดเห็นแก่สุขตนฝ่ายเดียวไม่แลเหลือวผู้อื่นบ้างปราศจากเมตตาจิต สิกขาบทนี้ เมื่อเพ่งเมตตาจิตย่อมมีวัตถุประสงค์ ๖ ประการ คือ

๑. เพื่อให้มีเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียน
๒. เพื่อให้ชีวิตมีความปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงกันและกัน
๓. เพื่อให้ประกอบกิจการงานและประพฤติธรรมได้โดยสะดวก
๔. เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ต่อไป
๕. เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
๖. เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งชาติปัจจุบัน และสัมปรายภพ

๑.๓ เกณฑ์การตัดสินของปาณาติปาตา เวรมณี

ศิลปข้อที่ ๑ มีองค์ศิลป ๕ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

๑. สัตว์ที่จะฆ่าเป็นสัตว์มีชีวิต (ปาโณ)
๒. ผู้ที่จะฆ่าสัตว์นั้นรู้ยู่่ว่าสัตว์มีชีวิต (ปาณสณญิตา)
๓. มีจิตที่คิดจะฆ่าสัตว์นั้น (วรกจิตต์)
๔. ทำความพยายามเพื่อฆ่าสัตว์นั้น (อุปกโม)
๕. สัตว์นั้นตายเพราะความพยายามนั้น (เตน มรณ)

๑.๔ ข้อห้ามของปาณาติปาตา เวมณี

ข้อห้ามของศีลข้อนี้มี ๓ ประการคือ ๑) การฆ่า ๒) การทำร้ายร่างกาย ๓) การทรมาน

๑. การฆ่า หมายถึงการทำให้ตาย จำแนกได้ ๒ ชนิดคือ ฆ่ามนุษย์ ๑ ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน ๑

๑.๑) การฆ่ามนุษย์มีโทษหนักโดยวัตถุ พระภิกษุผู้ฆ่ามนุษย์ให้ตายถึงขั้นปาราชิกขาดจากความเป็นพระ ซึ่งจัดเป็นโทษสูงสุด ในฝ่ายกฎหมายบ้านเมืองปรับโทษผู้กระทำความผิดฐานฆ่าคนตายถึงขั้นประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต การฆ่ามนุษย์โดยเจตนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือการฆ่าโดยจงใจ (สจิตตะกะ) หมายถึง การฆ่าที่ผู้กระทำการมีเจตนาที่จะฆ่าเขาเพราะตกอยู่ในฐานแห่งความโลภ

๑.๒) การฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน มีโทษเบาลงตามวัตถุ ในพระพุทธศาสนาปรับโทษพระภิกษุผู้กระทำความผิดเพียงอาบัติปาจิตตีย์ (เป็นอาบัติที่ประกาศโทษแล้วตั้งใจสำรวมต่อไปก็พ้นได้

๒. การทำร้ายร่างกาย เป็นกระทำทำร้ายแก่มนุษย์ให้เขาได้รับบาดเจ็บ ลำบากเจ็บปวดแต่ไม่ถึงตายผู้ถูกกระทำย่อมได้รับความทุกข์นั้น ทำให้พิการ เช่นทำให้ตาบอด แขนขาหัก เป็นต้น ในพระพุทธศาสนาปรับโทษพระภิกษุผู้กระทำ อาบัติอุลลัจจัยบ้าง อาบัติทุกกฏบ้างตามลักษณะการกระทำ เพราะถือเป็นบุรพประโยค (ความพยายามเบื้องต้น) ของการฆ่า ฝ่ายกฎหมายบ้านเมืองปรับโทษตามเจตนาของเครื่องมือที่ใช้กระทำ และผลของการกระทำ

๓. การทรมาน คือ ประพฤติโหดเหี้ยมต่อสัตว์ ไม่มีความเมตตาปราณี มี ๕ ลักษณะ คือ

๓.๑) ใช้การ ได้แก่ ความเหี้ยมโหดใช้งานสัตว์โดยไม่ปราณี เชี่ยนตี ปล่อยให้หอดอยากจนซูบผอม

๓.๒) กักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์โดยกักขังผู้กรัดจนไม่อาจเปลี่ยนอิริยาบถได้

๓.๓) นำไป ได้แก่ การผูกมัดสัตว์แล้วโดยผิดอิริยาบถ ทำให้สัตว์ได้รับความทรมาน เช่นผูกมัดเปิด ไก่ หมู กักขังปลาจนเบียดเสียดยึดเยียดกันจนตาย เป็นต้น

๓.๔) เล่นสนุก ได้แก่ การนำสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน

๓.๕) ผจญสัตว์ ได้แก่ การนำสัตว์มาเพื่อใช้แข่งขัน พนัน เช่น การชนวัว ชนไก่ กัดปลา แข่งม้า เป็นต้น

๑.๕ อานิสงส์ของผู้รักษาศีลปาณาติปาตา เวมณี

๑. สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ ไม่พิการพิการ

๒. มีร่างกายสมส่วน ไม่เตี้ยหรือสูงจนเกินไป

๓. สมบูรณ์ด้วยพลังกำลัง มีเขี้ยวไว

๔. มีเท้างามถูกส่วนเหมาะเจาะ

๕. เป็นผู้ที่มีผิวพรรณผ่องใส ท่าทางมีสง่าราศี

๖. มีรูปโฉมงาม องค์กายพละอาด ไร้ตำหนิแผล ใส

๗. เป็นผู้อ่อนโยน มีลักษณะอ่อนละมุนละม่อม

๘. เป็นผู้มีความสุข

๙. เป็นผู้แก้แค้นล้างอาชญาในที่ทั้งปวง ในการเข้าไปสู่สมาคมใด ๆ

๑๐. เป็นผู้ที่มีพลังกำลังมาก

๑๑. เป็นผู้ที่มีถ้อยคำสละสลวยเพราะพรึงจับใจ

๑๒. พวกพ้องบริวารรักใคร่พร้อมช่วยเหลือ ไม่แยกตัวออกจากตน

๑๓. เป็นผู้ไม่สะดุ้งตกใจกลัวต่อภัยเวร
๑๔. เป็นผู้ที่ข้าศึกศัตรูทำร้ายไม่ได้
๑๕. เป็นผู้ไม่ตายด้วยความเพียรฆ่าของผู้อื่น
๑๖. เป็นผู้ที่มีพวกพ้องบริวารอยู่ทุกแห่งหน
๑๗. เป็นผู้ที่มีรูปร่างสวยงาม
๑๘. เป็นผู้ที่มีทรวดทรงสมส่วน
๑๙. เป็นผู้มีความเจ็บป่วยน้อย มีโรคน้อย
๒๐. ไม่มีเรื่องเสียใจเศร้าโศก
๒๑. เป็นที่รักของชาวโลก
๒๒. ไม่พลัดพรากจากคนและสิ่งที่รักที่ชอบใจ
๒๓. มีอายุยืนยาว

การฆ่าสัตว์เป็นบาป มีโทษอยู่ในตัวมันเอง จะต้องได้รับวิบาก (ผลกรรม) แน่แน่นอนแต่จะได้รับผลหนักเบาต่างกันตามลักษณะของผู้ตาย เจตนาผู้ฆ่า ลักษณะของการฆ่า มีเกณฑ์ดังนี้ ด้านขนาดของสัตว์ ด้านคุณสมบัติของสัตว์ที่ถูกฆ่า ด้านเจตนาหรือกิเลสที่ปรุงแต่งในการฆ่านั้นและด้านความพยายามในการฆ่าว่ามีมากน้อยเพียงใด เตรียมการไว้หรือพลั้งเผลอ

๒. ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๒ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอาณิสสของการเว้นจากอทินนาทาน ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของอทินนาทานา เวรมณี

อทินนาทาน มาจาก อทินน + อาทาน คำว่า อทินน หมายถึงวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้โดยวิธีต่าง ๆ เช่น การพูด การเขียนหนังสืออนุญาต หรือแสดงกิริยาให้รู้ว่าอนุญาต ส่วน อาทาน หมายถึง การยึดถือเอาโดยวิธีการลักขโมย จี้ ปล้น ชิงทรัพย์ ข่มขู่ ยักยอกฉ้อโกง หรือสับเปลี่ยน เป็นต้นรวมความว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๒.๒ จุดประสงค์ของอทินนาทานา เวรมณี

ความพยายามในการลักขโมย (ปิโยคะ) ๖ ประการ

๑. ลักทรัพย์ด้วยตนเอง (สาหัตถิกปิโยคะ)
๒. ใช้คนอื่นให้ลักทรัพย์ด้วยวาจา (บังคับหรือสมยอม อาณัตติกปิโยคะ)
๓. ทิ้งวัตถุสิ่งของ โยนให้พวกเดียวกัน หรือทิ้งของให้พ้นเขต (นิสัสคิกปิโยคะ)
๔. ส่งพรรคพวก ได้โอกาสให้พยายามลักทรัพย์ (ถาวรปิโยคะ)
๕. ใช้เวทมนตร์คาถาให้หลงใหล หยิบยื่นทรัพย์นั้นให้ (วิชขามย-ปิโยคะ)
๖. ใช้อิทธิฤทธิ์ต่างๆ ที่นอกจากการใช้เวทมนตร์คาถา (อิทธิมยปิโยคะ)

ทรัพย์ที่ได้มาจากการโจรกรรมไม่นำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำ เพราะพอได้มาย่อมเกิดความร้อนใจ ต้องซ่อนเร้น คอยหลบหน้าซ่อนตัวเกรงเขาจะจับได้ เป็นเหตุให้ไม่สามารถกลับตัวในทางที่ชอบได้ จะต้องทำโจรกรรมซ้ำไป จนกว่าจะได้รับผลแห่งกรรม

๒.๓ เกณฑ์การตัดสินอภินาทานา เวมณี

ศีลข้อที่ ๒ มืองค์ศีล ๕ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

๑. สิ่งของนั้นมีเจ้าหวงแหน (ปรปักษ์หิต)
๒. รู้ยู่ว่าสิ่งของนั้นมีเจ้าของหวงแหน (ปรปักษ์หิตสญญิตา)
๓. มีจิตคิดจะลัก (ข้อนมุ้งเจตนา) (เถยยจิตต์)
๔. มีความพยายามเพื่อจะลักสิ่งของนั้น (อุปกโม)
๕. ได้สิ่งของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น (เตน หรือ)

การจะวินิจฉัยว่าศีลข้อ ๒ ขาดหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ลักเป็นสำคัญ มิได้แสดงหลักฐานพยานภายนอกมาเป็นเครื่องตัดสินเหมือนในทางกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งโดยนัยนี้ผู้ถูกกล่าวหาว่าลักทรัพย์จะต้องจำนนต่อหลักฐานของโจทก์ถึงกับได้รับจำคุก แต่ศีลเขาอาจจะบริสุทธิ์อยู่ก็ได้ ขณะเดียวกันผู้กระทำโจรกรรมแต่ศาลตัดสินปล่อยตัวพ้นข้อหา เพราะหลักฐานทั้งพยานวัตถุและพยานบุคคลอ่อน ไม่พอที่จะลงโทษแต่ศีลของเขา อาจไม่บริสุทธิ์ก็ได้

๒.๔ ข้อห้ามของอภินาทานา เวมณี

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการทำความลายกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ให้ประกอบการทำงานที่ชอบธรรม ศีลข้อนี้มีข้อห้าม ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) โจรกรรม ๒) การเลี้ยงชีพอนุโลม โจรกรรม ๓) ภิรยาเป็นฉาพยาโจรกรรม ดังนี้

๑. โจรกรรม หมายถึง ภิรยาที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจรจำแนกได้

๑๔ ประเภท คือ

๑. ลัก ได้แก่ ภิรยาที่ขโมยทรัพย์สมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่ได้ให้ด้วยวิธีการ
 - ขโมย ถือเอาสิ่งของในเวลาเงียบ ไม่ให้เจ้าของรู้
 - ย่องเบา เข้าไปหยิบสิ่งของในบ้านเรือนผู้อื่นขณะไม่มีคนอยู่ในบ้าน
 - ตัดช่อง หยิบฉวยเอาสิ่งของด้วยการรัดแงะ ถอดกลอนเข้าไป
๒. ฉก ได้แก่ ภิรยาที่ถือเอาสิ่งของผู้อื่นที่เขาผลอดด้วยวิธีการ
 - วังราว เข้าไปแย่งเอาสิ่งของแล้วหนีไป
 - ตีชิง ทำร้าย ตี เจ้าของทรัพย์ให้บาดเจ็บแล้วถือเอาสิ่งของไป
๓. กรรโชก ได้แก่ ภิรยาแสดงอำนาจข่มขู่ด้วยวิธีที่ทำให้เจ้าของทรัพย์ตกใจกลัวแล้วยอมให้ทรัพย์สินแก่ตน หรือใช้อาชญาเร่งรัดเอาเรียกว่า ขู่ หรือจี้ มี ๒ อย่างคือ
 - ขู่ว่าจะฆ่า
 - ใช้อาวุธมาขู่เชิญ
๔. ปล้น ได้แก่ ภิรยาที่ยกพวกไปถือเอาสิ่งของผู้อื่นด้วยอำนาจศาสตราวุธ
๕. ตู ได้แก่ ภิรยาอ้างกรรมสิทธิ์ถือเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน
๖. ฉ้อ ได้แก่ ภิรยาถือเอาสิ่งของผู้อื่นที่อยู่กับตน เช่นเอาของผู้อื่นที่มาฝากไว้ แต่โกง

อ้างว่าเป็นของตน

๗. หลอก ได้แก่ ภิรยาพูดเท็จ เพื่อถือเอาสิ่งของผู้อื่น
๘. ลวง ได้แก่ ภิรยาถือเอาสิ่งของผู้อื่นด้วยแสดงให้เข้าใจผิด
๙. ปลอม ได้แก่ ภิรยาทำปลอมให้คนคิดว่าเป็นของจริง

๑๐. ตระบัด ได้แก่กิริยายืมของผู้อื่นแล้วยึดไว้ไม่ส่งคืน
๑๑. เปียดบัง ได้แก่กิริยาที่ถือเอาเศษ เอาเงินภาษีประชาชนไปใช้ส่วนตัว
๑๒. สับเปลี่ยน ได้แก่กิริยาถือเอาสิ่งของตนที่เลวไปเปลี่ยนของผู้อื่นที่ดีมา
๑๓. ลักลอบ ได้แก่กิริยาซ่อนของต้องห้ามเข้ามาโดยไม่เสียภาษี
๑๔. ยักยอก ได้แก่กิริยาโยกย้ายทรัพย์สินของตนที่ต้องถูกยึดเอาไปไว้ที่อื่นหรือสิ่งของผู้อื่นที่ตนรักษาอยู่ มีความคิดยึดเอามาเป็นของตน

๒. การเลี้ยงชีพอนุโลมโจรกรรม หมายถึง กิริยาแสวงหาทรัพย์

- สมโจร ได้แก่กิริยาอุดหนุนโจรกรรม รู้เห็นเป็นใจ รับซื้อของโจร
- ปอกลอก ได้แก่กิริยาคบผู้อื่นด้วยความไม่ซื่อสัตย์มุ่งเอาทรัพย์เขาฝ่ายเดียว
- รับสินบน ได้แก่กิริยาถือเอาทรัพย์ที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระแก่เขาในทางผิด

๓. กิริยาเป็นฉاياโจรกรรม หมายถึง กิริยาที่ทำทรัพย์ผู้อื่นให้สูญและเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน เป็นการแอบแฝงอาการโจร จำแนกได้ ๒ ประเภท ได้แก่

- ผลาญ ได้แก่กิริยาที่ทำให้ทรัพย์ผู้อื่นทั้งทรัพย์มีวิญญาณครอง (สัตว์เลี้ยงสัตว์พาหนะ) และทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณครอง (บ้านเรือน ที่ดิน) ให้เสียหายไปแม้ไม่มีเจตนาเป็นโจร ก็มีโทษต้องใช้คืน
- หยิบฉวย ได้แก่กิริยาที่ถือเอาทรัพย์ผู้อื่นด้วยมกง่าย มิได้บอกให้เจ้าของรู้ ทำให้เจ้าของไม่พอใจเป็นที่สงสัยว่าเป็นโจร ต้องชดใช้คืนเจ้าของ ถ้าเจ้าของไม่ว่าอะไร เข้าลักษณะถือวิสาสะ ไม่ต้องคืน

๒.๕ อานิสงส์ของอุทินนาทานา เวรมณี

ผู้งดเว้นจากการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จะได้ประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

๑. ได้รับผลดีในภวิสนิการ จะเกิดในกามสุคติภูมิ มีมनुสสุภูมิหรือสวรรค์เป็นที่เกิด
๒. ได้รับผลดีในปัตติกาล คือ หลังจากเกิดแล้ว ถ้าได้มาเกิดเป็นมนุษย์จะได้อานิสงส์จากการเว้นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. จะเป็นผู้มีทรัพย์มาก
๒. มีข้าวของและอาหารมาก
๓. หาโภคทรัพย์ได้ไม่สิ้นสุด
๔. โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น
๕. หาสิ่งที่ปรารถนาได้รวดเร็ว
๖. ทรัพย์ไม่กระจายด้วยภัยต่างๆ
๗. หาทรัพย์ได้โดยไม่ถูกแบ่งแยก
๘. ได้โลกุตตระทรัพย์ คือนิพพาน
๙. อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข
๑๐. ไม่เคยรู้ ไม่เคยได้ยินคำว่าไม่มี

๓. ศีลข้อที่ ๓ กาเม สุมิจจาจารา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๓ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์,เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากกาเมสุมิจจาจารดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของกาเม สุมิจจาจารา เวรมณี

คำว่า กาเม สุมิจจาจารา เวรมณี ประกอบด้วยคำว่า กาเมสุ + สุมิจจาจาร คำว่ากาเมสุ หมายถึง กิริยารักใคร่ในทางประเวณี หรือการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (Sexual Intercourse) ส่วนคำว่า มิจจาจาร หมายถึง การประพฤติดีทรามกันแล้วมีความหมายถึง การประพฤติดีทรามในทางทั้งหลาย (Adultery) โดยความหมายก็คือ การมีเพศสัมพันธ์ในสตรีหรือบุรุษที่ไม่ใช่คู่ครองของตน

คำว่า กาม ใน กาเมสุมิจจาจาร นั้นได้แก่ เมถุนสมาจาร ๒ อย่าง คือ

๓.๑) สหารสันโดษ ความพอใจเฉพาะคู่ครองของตน

๓.๒) พรหณคมนะ การละเมิดคู่ครองของผู้อื่น

ส่วนความผิดที่เกิดขึ้น เฉพาะนอกใจคู่ครองของตนและละเมิดคู่ครองของผู้อื่น อนึ่ง ในอรรถกถามังคลัตถปิณี กล่าวว่า คำว่า กาเมสุ ได้แก่ความประพฤติเอื้อเฟื้อด้วยดีในการกระทำของบุคคลทั้งหลายที่เรียกว่า เมถุน คำว่า มิจจาจาร ได้แก่ความประพฤติที่ลามก ที่บัณฑิตทั้งหลายติเตียนโดยส่วเดียว และประกอบด้วยเจตนาที่จะล่วงละเมิดองค์ประกอบที่เป็นไปในทางกายทวารโดยมุ่งการเสพสัทธรรม (มีเพศสัมพันธ์) จึงได้ชื่อว่า กาเมสุมิจจาจาร

๓.๒ จุดประสงค์ของกาเม สุมิจจาจารา เวรมณี

ศีลข้อนี้ บัญญัติขึ้นเพื่อให้มนุษย์รู้จักเคารพสิทธิ์ในคู่ครองของผู้อื่นและในบุคคลผู้ที่มีเจ้าของหวงแหน ป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ ทำให้เกิดความไว้วางใจในกันและกันเพราะธรรมชาติของหญิงและชายเมื่อรักใคร่กันแล้วย่อมไม่ยากให้ใครมาแย่งเอาไปและหวังความซื่อตรงต่อกัน เพราะหวังปลูกความสามัคคี สร้างความเป็นปึกแผ่น และทำให้ไว้วางใจกันและกัน หญิงกับชาย แม้ไม่ได้เป็นญาติกันแต่ก็ยังมีความรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ด้วยอำนาจความปฏิพัทธ์ในทางกาม สิกขาบทข้อนี้ แปลว่า เว้นจากการประพฤติดีทรามในทางทั้งหลายบุคคลผู้ประพฤติดีทรามทางประเพณี ด้วยอำนาจความรักใคร่ติดใจในกาม ผู้นั้นชื่อว่า ทำความแตกร้างในหมู่มนุษย์ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจ อันถือเป็นบาปแห่งสิกขาบทนี้

๓.๓ เกณฑ์การตัดสินกาเม สุมิจจาจารา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๓ มีองค์ศีล ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

๑. วัตถุอันไม่ควรล่วง (หญิงหรือชายที่เป็นบุคคลต้องห้าม (อคมนียวัตถุ)
๒. มีจิตคิดจะเสพในหญิงหรือชายที่ต้องห้าม (ตสุมี เสวนจิตติ)
๓. ทำความพยายามที่จะเสพ (ปิโยโค)
๔. ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกัน^{๑๑๑} (ปรสส ตทตถวิขานน)

^{๑๑๑} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๑๑๗.

๓.๔ ข้อห้ามกาเม สุมิจฉาจารา เวมณิ

๑. หญิงต้องห้าม สำหรับชายมี ๓ จำพวก

หญิงที่มีสามี (สสุสามีกา) ได้แก่ หญิง ๔ จำพวกคือ

๑. หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
๒. หญิงไม่ได้แต่งงานแต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย
๓. หญิงรับทรัพย์หรือสิ่งของแล้วยอมอยู่กินกับชายนั้น
๔. หญิงที่ชายเลี้ยงไว้เป็นภรรยา (ภรรยาน้อย)

หญิงเหล่านี้ ถ้ายังต้องอยู่ในฐานะภรรยาของชายอื่น คนอื่นนอกจากสามีที่มีเพศสัมพันธ์ด้วย จัดว่าเป็นการประพฤติดินกาม

๒. หญิงผู้อยู่ในความคุ้มครองของญาติ (ญาติฤชิตา) ได้แก่ หญิงที่มีผู้ปกครองไม่เป็นอิสระแก่ตนเอง คือหญิงที่มีมารดาบิดาญาติพี่น้อง เป็นต้นรักษาคู่ครอง ชายที่ลักพาหญิงนั้นไปแล้วมีเพศสัมพันธ์ด้วย จัดว่าเป็นการประพฤติดินกาม

๓. หญิงที่จาริตห้ามหรือหญิงที่ธรรมรักษา (ธมมฤชิตา) ได้แก่ หญิง ๓ จำพวกคือ

๑. เทือกเถา หญิงในตระกูลชาย เป็นเทือกเถาเหล้าของชายนั้น นับย้อนขึ้นไป ๓ ชั่วคน คือ ย่า ทวด ยายทวด ย่า-ยาย และแม่ กับนับย้อนลงมา ๓ ชั่วคน คือ ลูก หลาน เหลน
๒. หญิงที่อยู่ใต้บัญญัติในพระศาสนา (เช่น ภิกษุณี แม่ชี)
๓. หญิงที่บ้านเมืองห้าม (และลงโทษแก่ชายผู้คบหา)

๔. ชายต้องห้าม สำหรับหญิงมี ๓ จำพวก

๑. ชายอื่น นอกจากสามี (บุตรหรือสามีของผู้อื่น)
๒. ชายที่จาริตห้าม หรือข้อบัญญัติทางศาสนา (พระภิกษุ สามเณร)
๓. ชายที่บ้านเมืองห้าม (และลงโทษแก่ผู้คบหา)

เมื่อหญิงยินยอมมีเพศสัมพันธ์กับชายผู้เป็นบุคคลต้องห้ามจัดเป็นกาเมสุมิจฉาจาราในกรณี หญิงไม่ยินยอม แต่ชายทำโดยพลการ คือใช้กำลังข่มขืนจนหญิงนั้นไม่อาจขัดขืน ต่อสู้หรือรอดพ้นไปได้ เป็นกาเมสุมิจฉาจาราแก่ชายฝ่ายเดียว ถ้าหญิงมีความยินดีในรสสัมผัสของชายนั้น หญิงผู้นั้นก็เป็นกาเมสุมิจฉาจารา

๓.๕ อานิสงส์ของกาเม สุมิจฉาจารา เวมณิ

ผู้รักษาศิลข้อ ๓ ไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อย เมื่อจากโลกนี้แล้วไปสู่สุคติ ทำให้ได้ไปปฏิสนธิเป็นมนุษย์ หรือเทวดา ถ้าได้ไปเกิดเป็นมนุษย์จะได้รับผล ๒๑ ประการ ดังนี้

๑. ไม่มีข้าศึกศัตรู
๒. เป็นที่รักของชนทั่วไป
๓. นอนก็เป็นสุข
๔. ตื่นก็เป็นสุข
๕. พันภัยในอบายภูมิ ๔ (นรก เปตวิสัย อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน)
๖. ไม่อาภัพ
๗. เกิดเป็นชายสมบูรณ์ ไม่เป็นหญิงหรือเป็นกระเทย
๘. ไม่โกรธง่าย

๙. ทำอะไรได้โดยเรียบร้อย
๑๐. ทำอะไรก็เปิดเผยแจ่มแจ้ง มีคนไวใจไม่ระแวงสงสัย
๑๑. ทำทางมีสง่าราศี คอไม่ตก
๑๒. ไม่ก้มหน้า คือหน้ารับแขก มีอำนาจ
๑๓. มีแต่เพื่อนรัก ทั้งบุรุษและสตรี
๑๔. มีอินทรีย์ ๕ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย สมบูรณ์
๑๕. มีลักษณะบริบูรณ์สมเป็นชาย หรือสมเป็นหญิง
๑๖. ไม่มีใครรังเกียจ
๑๗. ขวนขวายน้อย ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก
๑๘. อยู่ที่ไหนก็เป็นสุข
๑๙. ไม่ต้องกลัวภัยจากผู้ใด
๒๐. ไม่พลัดพรากจากของที่รัก
๒๑. หาข้าว น้ำ ที่อยู่ เครื่องนุ่งห่มได้ง่าย

๔. ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๔ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากมุสาวาท ดังต่อไปนี้

๔.๑ ความหมายของมุสาวาทา เวรมณี

มุสาวาท เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวจีหวาร (วาจา) อันนับว่าเป็นอกุศลกรรมข้อที่ ๔ คำว่า มุสาวาท แยกศัพท์ได้เป็น มุสา+ วาท มุสา หมายถึง สิ่งที่ไม่เป็นความจริง วาท หมายถึงคำพูด รวมแล้วหมายถึง คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง เป็นเจตนาที่เป็นเหตุกล่าวไม่จริง ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด

มุสาวาทา เวรมณี แปลว่า เจตนาเครื่องงดเว้นจากกิริยาที่พูดเท็จ หรือแสดงอาการทางกายที่สื่อความเท็จ บิดเบือนความจริงให้ผู้อื่นหลงเชื่อ เช่น ทำรายงานเท็จ สร้างหลักฐานปลอม หรือแสดงอาการสันติระบฏีเสธทั้งที่รู้ว่าเป็นจริง เป็นต้น อาการของมุสาวาทจึงมีทั้งทางกาย และทางวาจา เป็นต้น

๔.๒ จุดประสงค์ของมุสาวาทา เวรมณี

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการพูด ให้คลาดเคลื่อนจากความจริง อันเป็นการตัดประโยชน์ทางวาจา นำมาซึ่งความบาดหมางแตกร้างกันในเรื่องที่พูดไม่จริง เพราะคนทั้งหลายย่อมชอบและนับถือความจริงด้วยกันทั้งนั้น เมื่อพูดจาปราศรัยกันต้องมีความจริงใจต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความเคารพนับถือในกันและกัน และรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ที่ต่างคนจะพึงได้ บุคคลที่พูดเท็จชื่อว่า ประพฤติผิดธรรม จัดว่าเป็นบาปตามสิกขาบทนี้โดยเฉพาะเป็นบาปทางวจีกรรม ลักษณะต่าง ๆ เช่น พูดใส่ร้ายป้ายสีกัน การนำเสนอข่าวบิดเบือนแม้กระทั่งด่าว่าพระภิกษุสงฆ์ผู้บอกสอนธรรมะ

๔.๓ เกณฑ์การตัดสินมุสาวาทา เวมณี

ศีลข้อที่ ๔ มืองค์ศีล ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

๑. เรื่องที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริง (อตุถํ วตถุ)
๒. ผู้กล่าวจงใจพูดให้ผิดจากความจริง (วิสัวาทนจิตตํ)
๓. พยายามพูดให้ผิดจากความเป็นจริง (ตชฺโซ วายาโม)
๔. ผู้ฟังเข้าใจตามเนื้อหานั้น (ปรสส ตทตถวิขานนํ)

๔.๔ ข้อห้ามมุสาวาทา เวมณี

มุสา มีความหมายว่า การแสดงความเท็จ มีลักษณะ ๗ ประการ ได้แก่

๑. ปดได้แก่ พูดมุสาจริง ๆ ไม่อาศัยมูลเหตุ เห็นบอกว่าไม่เห็น รู้บอกว่าไม่รู้ มีโวหารต่างกันตามความมุ่งหมายของผู้พูดมี ๔ ลักษณะ คือ

- ส่อเสียด พูดเพื่อยุยงให้เขาแตกกัน
- หลอก พูดเพื่อจะโกงเขา
- ยอ พูดเพื่อยกย่องเขา
- กลับคำ พูดไว้แล้วแต่ไม่ยอมรับ

๒. ทนสาบาน ได้แก่กิริยาที่เสี่ยงสัจจะว่าจะพูดตามจริง จะทำตามคำสาบาน แต่ไม่ตั้งใจกล่าวจริงตามสาบาน เป็นพยานทนสาบานแล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น

๓. ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีจริง เพื่อให้หลงเชื่อนิยมนตนเป็นอุบายหาผลประโยชน์ใส่ตนเอง เช่นวิชาคงกระพัน เป็นต้น

๔. มารยา ได้แก่กิริยาที่แสดงออกผิดไปจากความจริง ลวงให้เข้าใจผิด

๕. ทำเล่ห์ ได้แก่กิริยาที่พูดมุสาแบบเล่นสำนวน เห็นโจรวังไป เมื่อถูกถามก็ย้ายไปยืนอีกที่หนึ่งกล่าวว่า ยืนตรงนี้ยังไม่เห็นใครผ่านไป

๖. เสริมความ ได้แก่กิริยาที่อาศัยข้อมูลเดิม แต่ขยายเสริมให้มีมากกว่าที่มีอยู่จริงเพื่อทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจเป็นอย่างอื่น

๗. อำความ ได้แก่ กิริยาพูดมุสาโดยอาศัยข้อมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ไม่ประสงค์ให้ผู้อื่นรู้ ออกเสียเรื่องมีมากตัดเหลือน้อย ปิดความบกพร่องทำให้เข้าใจเป็นอย่างอื่น

๔.๕ โทษของมุสาวาทา เวมณี

ในสัพพหลสูตร อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษของมุสาวาทไว้ ๒ลักษณะได้แก่

๑. ผู้พูดเท็จ เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ คือภพภูมิที่ไม่มีความเจริญได้แก่ถือกำเนิดเป็นสัตว์นรก ถือกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือถือกำเนิดในเปรตวิสัย

๒. หากไม่ไปเกิดในอบายภูมิ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกจะถูกกล่าวด้วยคำไม่เป็นจริงรวมทั้งได้รับผลกระทบอื่น ๆ ดังนี้ ๑) พูดไม่ชัด ๒) ฟันไม่เป็นระเบียบ ๓) ปากเหม็นมาก ๔) ไอตัวร้อนจัด ๕) ตาไม่อยู่ในระดับปกติ ๖) กล่าววาจาด้วยปลายลิ้นและปลายปาก ๗) ทำทางไม่สง่าผ่าเผย ไม่มีราศี ๘) จิตไม่เที่ยง คล้ายวิกลจริต

คำพูดที่ไม่เป็นจริงแต่ไม่เป็นโทษต่อผู้พูดก็มี เพราะพูดตามโวหารที่ตนเองจำได้ ไม่ประสงค์ให้ผู้ฟังเชื่อตาม เรียกว่า ยถาสัญญา แปลว่าคำพูดที่พูดตามความสำคัญไม่นับในข้อห้ามแห่งสิกขาบทนี้ ผู้พูดไม่ผิดศีล เพียงกำหนดรู้ด้วยลักษณะคือเรื่องที่กล่าวไม่เป็นจริง แต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง พูดด้วยสำคัญว่าไม่เป็นมุสา จำแนกได้ ๔ ประเภท คือ

๑. โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้ตามธรรมเนียมเพื่อความไพเราะทางภาษา เช่นถ้อยคำลงท้ายจดหมายที่ว่า ‘ด้วยความนับถืออย่างสูง’ ทั้งที่ไม่รู้จักกันเลย ไม่ถือว่ามิโทษ

๒. นิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบเพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาษิต นิทาน นิยายเพื่อให้ผู้อ่าน ผู้ฟังสนุกสนาน ได้ข้อคิด มีประโยชน์ หรืออาจสื่อเป็นละครไม่ถือเป็นโทษ

๓. สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดเข้าใจผิด แล้วพูดไปตามความเข้าใจของตน เช่น จำวันเดือน ปีผิด เมื่อถูกถามก็ตอบไปตามที่จำได้ทั้งๆ ที่ไม่ถูก ไม่มีโทษทางมุสาวาท

๔. พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่งแต่ไปพูดอีกอย่างหนึ่ง เป็นการพูดพลั้งปากออกไป ไม่มีโทษหนึ่ง ศีลข้อนี้ เป็นสาเหตุถึงกิเลสประโยค คือ พูดด้วยตนเองจึงมิโทษ ไม่มีโทษเพราะใช้ให้ผู้อื่นพูด

๕. ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวรมณี

ศีลข้อที่ ๕ ในประเด็นของความหมาย, จุดประสงค์, เกณฑ์การตัดสิน ข้อห้ามและอานิสงส์ของการเว้นจากสุรา ดังต่อไปนี้

๕.๑ ความหมายของสุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวรมณี

สุรา คือ น้ำเมาที่กลั่นออกมาจากเมรัย เพื่อให้เข้มข้นขึ้นเป็นเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์อันเป็นสารเสพติด เมื่อสุราเข้าสู่ร่างกาย เอทิลแอลกอฮอล์จะถูกดูดซึมและกระจายไปตามกระแสเลือดทั่วร่างกาย มีผลทำให้เกิดเป็นพิษต่อร่างกายในระบบต่างๆ ที่สำคัญ คือสมอง ระบบทางเดินอาหาร ระบบหัวใจ หลอดเลือด ระบบเผาผลาญ ต่อมไร้ท่อ ระบบต้านเชื้อโรคและตับ รวมถึงทารกในครรภ์ แอลกอฮอล์ จะถูกดูดซึมในกระเพาะอาหารอย่างรวดเร็วและเข้าสู่กระแสเลือดในเวลา ๕ นาที นำไปสู่อวัยวะต่าง ๆ ภายใน ๑๐-๓๐ นาที จึงมีการใช้หลักการนี้สำหรับนำมาตรวจวัดระดับแอลกอฮอล์ในกระแสเลือดสำหรับผู้ขับขี่ยานยนต์

เมรัย คือ น้ำเมาที่เกิดจากการดองธัญชาติและของอื่น ๆ มีรสหวาน เป็นน้ำเมาที่เกิดจากการหมักหรือแช่ น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น บางครั้งทำมาจากน้ำตาลเมาหรือวัตถุดิบทางเกษตรอื่น ๆ ที่มีแป้งหรือน้ำตาล เช่นเผือก มัน น้ำผึ้ง เป็นต้น เป็นต้น เป็นส่วนผสม

สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวรมณี แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องจงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้รู้จักรักษาสติของตนให้สมบูรณ์ เพราะสุราและเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ทำให้ผู้ดื่มแล้วมีเมมาเสียดิเปรเปลี่ยนคนดีให้กลับกลายเป็นคนชั่วได้ในพริบตา เป็นการตัดทอนคุณความดีที่มีอยู่ หรือที่จะมีให้เกิดขึ้น นอกจากสุราและเมรัยแล้วยาเสพติดให้โทษชนิดอื่น เช่น เฮโรอีน ยาบ้า ยาไอซ์ เป็นต้น ก็นับเข้าในศีลข้อที่ ๕ นี้

ดังนั้น ศีลข้อที่ ๕ นี้ นับว่าสำคัญที่สุดในบรรดาศีลทั้ง ๕ ข้อ เพราะผู้ที่ขาดสติแล้วย่อมจะสามารถล่วงละเมิดในศีลข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด เมื่อเพ่งในข้อสำรวจจากของมีเมาอันเป็นเหตุให้เสีย

ความผาสุกของร่างกาย และเสียความดีเป็นสำคัญ มีบางคนเข้าใจผิดคิดว่า การดื่มเพื่อเข้าสังคมเป็นเรื่องธรรมดา ที่จริงนั้นเป็นการคิดเอาเองว่าการดื่มน้ำเมื่อดื่มแล้วกันจึงจะคบกันได้

๕.๒ จุดประสงค์ของสุราเมรยมชขปมาทฐานา เวมณี

เพื่อให้เห็นโทษของการดื่มสุรา ที่ทำให้เกิดความประมาทปราศจากความเคารพต่อมารดา บิดา ญาติพี่น้อง มิตรสหาย แม้อุปัชฌายาจารย์ สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ก็ไม่กระทำความผิด มีกาย วาจา ใจหยาบซำ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า การดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันบุคคลเสพแล้วกระทำให้มากแล้ว ยังสัตว์ให้ไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย ผลแห่งการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด คือ เกิดเป็นคนบ้าไม่สมประกอบ และถ้าได้เกิดมาเป็นมนุษย์ จะได้รับผลจากการดื่มน้ำเมา ๖ ประการ คือ

๑. เป็นเหตุให้เสียทรัพย์
๒. เป็นเหตุให้ก่อการวิวาท
๓. เป็นเหตุให้เกิดโรค
๔. เป็นเหตุถูกผู้อื่นติเตียน เสียชื่อเสียง
๕. เป็นเหตุประพฤติมารยาทที่น่าอดสู
๖. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

๕.๓ เกณฑ์การตัดสินสุราเมรยมชขปมาทฐานา เวมณี

ศีลข้อที่ ๕ มื้อกศีล ๔ ประการ เป็นหลักวินิจฉัยว่าศีลขาดหรือไม่ คือ

๑. น้ำเมา มีสุรา เป็นต้น (มทนีย)
๒. มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมา (ปาตุกมมยตาจิตติ)
๓. มีความพยายามดื่ม เกิดแต่จิตนั้น (ตชฺโซ วายาโม)
๔. ดื่มน้ำเมานั้นให้ล่วงไหลผ่านลำคอลงไป (ปีตปฺปเวสนิ)

๕.๔ ข้อห้ามสุราเมรยมชขปมาทฐานา เวมณี ^{๑๑๒}

ข้อห้ามตามศีลข้อ ๕ ได้แก่ น้ำเมา และฝิ่น กัญชา ยาบ้าและของเมาอย่างอื่น ๆ

๑. น้ำเมา ได้แก่ สุราและเมรัย ที่ชื่อว่า สุรา ได้แก่ สุราที่ทำจากแป้ง สุราที่ทำจากขนมสุราที่ทำจากข้าวสุก สุราหมักแป้งเชื้อเหล้า สุราที่ผสมเครื่องปรุงหลายชนิด ที่ชื่อว่า เมรัย มี ๕ ชนิด ได้แก่ ๑) น้ำหมักดองดอกไม้ (บุปผาสโว) ๒) น้ำหมักดองผลไม้ (ผลาสโว) เช่นไวน์ เป็นต้น ๓) น้ำหมักดองน้ำหวาน (มธวาสโว) ๔) น้ำหมักดองน้ำอ้อยหรือน้ำตาลเมา (คุฬาสโว) ๕) น้ำหมักดองที่ปรุงด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ (สัมภาระสังยุตโต)

ในส่วนของบรรพชิตนั้น คำว่า ดื่ม คือภิกษุดื่ม โดยที่สุดแม้ดื่มด้วยปลายหญ้าคา และ ต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๑๑๓}

๒. ฝิ่น กัญชา ยาบ้าและของเมาอย่างอื่น ๆ ที่ทำให้อาการเหมือนน้ำเมา จัดเป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้โดยอนุโลม

^{๑๑๒} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี), เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์, หน้า ๑๕๖.

^{๑๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๘/๔๖๕.

๕.๕ อานิสงส์ของสุราเมรยขบพมาฏฐานา เวมณี

ผู้ดเว้นจากการดื่มสุราเมรย หรือสิ่งเสพติดให้โทษจะได้ประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

๑. ได้รับผลดีในปฏิสนธิกาล คือจะเกิดในกามสุคติภูมิ มีมนุสสภูมิ หรือมีสวรรค์เป็นที่เกิด

๒. ได้รับผลดีในปัตติกาล คือ หลังจากเกิดแล้ว ถ้าได้มาเกิดเป็นมนุษย์จะได้อานิสงส์จากการเว้นดื่มน้ำเมา ๓๕ ประการ ดังนี้

๑. รู้กิจการปัจจุบัน อดีต อนาคตได้รวดเร็ว	๒. มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
๓. มีความรู้ มีปัญญาดี	๔. มีแต่ความสุข
๕. มีแต่คนนับถือ ยำเกรง	๖. มีปัญญามาก
๗. มีปัญญา บันเทิงในธรรม	๘. มีความเห็นถูกต้อง
๙. มีศีลบริสุทธิ์	๑๐. มีใจละอายต่อบาป
๑๑. รู้จักกลัวบาป	๑๒. เป็นบัณฑิต
๑๓. มีความกตัญญู	๑๔. มีกตเวที
๑๕. พุดแต่ความสัตย์	๑๖. รู้จักเฉลี่ยแจกงาน
๑๗. มีความซื่อตรง	๑๘. ไม่เป็นบ้า
๑๙. ไม่เป็นไข้	๒๐. ไม่มัวเมา
๒๑. ไม่ประมาท	๒๒. ไม่หลงใหล
๒๓. ไม่หวาดสะดุ้งกลัว	๒๔. ไม่บ้าน้ำลาย
๒๕. ไม่งุนงง เชอเชอะ	๒๖. ไม่มีความแข่งดี
๒๗. ไม่มีใครริษยา	๒๘. ไม่มีใครริษยา
๒๙. ไม่พูดคำหยาบ	๓๐. ไม่ตระหนี่
๓๑. ไม่โกรธง่าย	๓๒. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไร้ประโยชน์
๓๓. ไม่เกียจคร้านทุกวันคืน	๓๔. หากิน มีความชวนชวายน้อย
๓๕. ฉลาดรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และในสิ่งที่เป็นโทษ	

เบญจศีล หรือ ศีล ๕ ข้อนี มีประโยชน์ เพื่อความสงบสุขของสังคมกล่าวคือ เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น อันจะส่งผลให้เกิดการทะเลาะวิวาท ความหวาดระแวง และความวุ่นวายในสังคมอันจะมีผล ๕ ประการ ดังนี้ ๑) ตนเองไม่เดือดร้อน ๒) ผู้อื่นไม่เดือดร้อน ๓) ทำให้สังคมสงบเป็นสุข และเจริญด้วยอารยธรรม ๔) ประเทศเจริญรุ่งเรือง เศรษฐกิจดี ไม่มีการคดโกง ๕) โลกร่มเย็นเกิดสันติสุข ปราศจากสงคราม เช่นฆ่าเบียดเบียนทำร้ายกัน

ทั้งนี้ ยังประโยชน์เพื่อเป็นการพัฒนาจิตใจของผู้ถือในศีล ๕ ที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อควบคุมไม่ให้มีการแสดงออกทางกาย วาจา และใจไปในทางที่ตอบสนองอำนาจของกิเลส ดังนั้นการทำผิดศีลแต่ละครั้งก็คือการการยอมให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ เมื่อทำผิดศีลเพิ่มมากขึ้นแต่ละครั้งยอมทำให้จิตใจหยาบกระด้างมากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถทำผิดได้รุนแรงมากขึ้นไปเรื่อยๆ เป็นการพอกพูนความผิดไม่รู้จบสิ้น การถือศีลแต่ละข้อนั้นจะส่งผลให้มี การขัดเกลากิเลสเป็นการปรับปรุงพัฒนาจิตใจ และต้องมีมนุษยธรรม โดยการมีเบญจธรรมมาสนับสนุนเบญจศีล จึงจะถือว่าครบถ้วนสมบูรณ์

๒.๖ หลักเบญจธรรม

๒.๖.๑ ความหมายของธรรม

คำว่า ธรรม คือ สภาพที่ทรงไว้ สภาพที่ทรงสัตว์ไว้ ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว ธรรมตาธรรมชาติ สภาวธรรม สังขธรรม ความจริง ต้นเหตุ สิ่ง ปราภฏการณ ธรรมารมณ สิ่งที่เกิดคุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการ แบบแผน ธรรมเนียม พระธรรม คำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๑๑๔}

ธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ คือสิ่งทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ ทรงคุณสมบัติของ ตัวเองไว้ ธรรม เป็นคำกลาง ๆ ใช้หมายถึงทั้งสิ่งดีและไม่ดี ต่างก็ทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ ตลอดไป ไม่มีเปลี่ยนแปลง เช่น คุณสมบัติของธรรมฝ่ายดี คือป้องกันผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกต่ำ ไม่ให้ตก ไปในที่ชั่ว ธรรมที่หมายถึงสิ่งดี คุณความดี ความจริง ความถูกต้อง สิ่งของที่ดี หลักปฏิบัติทางศาสนา เช่น ใช้ว่า มีกุศลธรรม มีเมตตาธรรม ประพฤติธรรม เข้าถึงสังขธรรมความยุติธรรม ความเป็นธรรม ธรรมที่ไม่ดี หมายถึงสิ่งไม่ดี ความชั่ว เช่นใช้ว่า อกุศลธรรม บาปธรรม กัณหาธรรม เป็นต้น^{๑๑๕}

๒.๖.๒ ความหมายของเบญจธรรม

คำว่า เบญจ (บาลีว่า ปญจ) แปลว่า ห้า คำว่า ธรรม^{๑๑๖} คือ สภาพที่ทรงสัตว์โลกไว้ไม่ให้ ตกไปสู่ที่ชั่ว เบญจธรรม จึงแปลว่า หลักปฏิบัติที่ทรงสัตว์โลกไว้ ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นความ ประพฤติ ที่ดีงาม ๕ ประการ เรียกอีกอย่างว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมดี หรือ ธรรมที่สะอาดเพราะกำจัด ธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เบญจธรรม ธรรม ๕ ประการคือ เมตตา และกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ^{๑๑๗} ส่วนบุคคลผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม ย่อม เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมยกย่องนับถือของคนทั่วไป เรียก กัลยาณชน

เบญจธรรมนี้ เป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้สมบูรณ์ผ่องใสยิ่งขึ้น เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษา เบญจศีล ผู้ที่รักษาเบญจศีล ควรมีคุณธรรม ๕ ประการนี้ คือ

๑. เมตตาและกรุณา
๒. สัมมาอาชีวะ
๓. กามสังขยุมะ (ความสำรวมในกาม)
๔. สัจจะ
๕. สติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ)^{๑๑๘}

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๕.

^{๑๑๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔๕.

^{๑๑๖} พระมหาสมปอง มุทิโต (กองคิลา), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

^{๑๑๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๑๓๔.

^{๑๑๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑ /๑๓๔.

๒.๖.๓ เบญจธรรม (กัลยาณธรรม) ทั้ง ๕

คำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาด มีรากะเป็นต้นได้^{๑๑๙} กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ ซึ่งในยุคหลังต่อมามีนักปราชญ์ท่านให้ความหมายว่า หมายถึง เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรมว่า เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ

๑. เมตตาและกรุณา (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์)

๒. สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต)

๓. กามสังวร (ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รสและสัมผัส)

๔. สัจจะ (ความสัตย์ ความซื่อตรง)

๕. สติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท)^{๑๒๐}

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมควบคู่กันไป โดยละเว้นข้อห้ามในเบญจศีล และปฏิบัติความดีตามเบญจธรรม ทรงมีพระพุทธบัญญัติ ศีลห้าข้อ เพื่อให้รู้จักควบคุมกาย และวาจา ส่วนกัลยาณธรรมที่ทรงนำมาคู่กับศีลห้าก็เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดความดีงามยิ่งขึ้น ทำให้สังคมอยู่รวมกันได้ เกิดความร่มเย็น สงบสุขเบญจธรรมมีหลักที่ควรรู้ ดังนี้

๑. เมตตา และ กรุณา (คู่กับ ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี)

เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๒๑} ได้ให้ความหมายของคำว่าเมตตาว่า ความรัก, ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แม้ไม่ไตร่ตรองคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ ๑ ในพรหมวิหาร ๔, ข้อ ๒ ในอารักขกัมมฐาน ๔) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากุณา หมายถึงความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อแรกในเบญจธรรม)

อภิญญวัฒน์ โพธิ์सान ได้ให้ความหมายว่า เมตตา คือ ความมีเมตตริจิตคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุขบุคคลที่มีน้ำใจเมื่อตนได้รับความสุขแล้วก็มีใจคิดอยากให้ผู้อื่นได้รับความสุขบ้าง คุณธรรมข้อนี้จะเป็นสาเหตุทำให้บุคคลคิดแผ่แผ่ความปรารถนาดีคิดเกื้อกูลแก่กัน ทำได้ ๒ แบบคือแบบเจาะจง

^{๑๑๙} อ.จตุกก (ไทย) ๒๑/๓๑ /๑๓๙.

^{๑๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓)หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๓๗.

เฉพาะบุคคล สัตว์ เพศ วัย เฉพาะหมู่ พวก หรือคณะ และแบบไม่เจาะจง ไม่มีประมาณ ไม่เลือกมิตร หรือศัตรู การแผ่เมตตาเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่ควรแสดงออก^{๑๒๒}

ดังนั้น การจะแสดงว่ามีเมตตาต่อบุคคลใดจะต้องมีลักษณะดังกล่าว หากไม่ใช่อาการเหล่านี้ จิตขณะนั้นอาจโน้มเอียงข้างความโลภ ความรัก หรือความเกลียดชังซึ่งเป็นอกุศลจิตได้ ไม่ใช่เมตตา สิ่งสำคัญที่ควรรู้คือคุณสมบัติของเมตตา ได้แก่ ความเข้าไปสงบความอาฆาตพยาบาทได้ เพราะธรรมชาติของเมตตาเป็นไปเพื่อกำจัดโทสะ ผู้ที่หวังความสงบ สันติต้องมีธรรมะข้อนี้เป็นหลัก ในทางตรงข้ามความเกิดขึ้นแห่งความใคร่จัดว่าเป็นความวิบัติของเมตตา เพราะอาจกลายเป็นความรักที่เจือปนด้วยตัณหา

กรุณา เป็นธรรมคู่กันกับเมตตา กรุณา แปลว่า ความสงสารเมตตา กรุณา เป็นพรหมวิหารอย่างหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เมตตาจึงเป็นองค์ธรรม เรียกว่า เมตตาพรหมวิหาร เมตตาเมื่อการประพาสเกิดเป็นลักษณะ มีการน้อมนำเข้าไปเกื้อกูลประโยชน์ ใน สัตว์เป็นกิจ มีการบำบัดความอาฆาตเป็นอาการที่ปรากฏ มีการเห็นสัตว์เป็นที่ชอบใจ คือไม่โกรธเคือง ไม่ขุ่นเคืองในขณะนั้นเป็นเหตุไฉไล ให้เกิดมีความรักความเสน่หาเป็นวิบัติ

กรุณา เป็นเหตุให้ให้มนุษย์และสัตว์คิดช่วยเหลือกัน เปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน การแสดงความกรุณานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ เมื่อเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่นในครั้งเยาว์วัย เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเช่นนั้นบ้างก็สมควรทำ

ความหมายของกรุณา กรุณา คือ ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ บุคคลที่มีน้ำใจ เมื่อเห็นคนอื่นสัตว์ประสบทุกข์ก็พลอยหวนไหวไปด้วย จึงคิดหาทางช่วยเหลือเท่าที่ตนจะทำได้ คุณธรรมนี้จึงเป็นสาเหตุให้บุคคลคิดช่วยเหลือเกื้อกูลแสดงออกซึ่งน้ำใจอันงามต่อคนอื่นหรือสัตว์อื่น^{๑๒๓} ในอรรถสาสนี พระพุทธโฆษาจารย์ ได้นิยามความหมายของกรุณาไว้ว่า กรุณา เพราะยอมกระทำจิตใจของคนดีให้หวนไหวในเมื่อผู้อื่นมีความทุกข์ อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อว่า กรุณา เพราะถ้ายความทุกข์ของผู้อื่น หรือกำจัด คือ ทำให้ความทุกข์ของผู้อื่นพินาศไป อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อว่ากรุณาเพราะกระจายออกไป คือ แผ่ออกไปด้วยอำนาจการแผ่ไปในสัตว์อื่นที่มีทุกข์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๒๔} ได้ให้ความหมายของคำว่า กรุณาหมายถึง ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความหวนไหวเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์คิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องทุกข์ของเขา

ปรีชา นันทาภิวัฒน์^{๑๒๕} ได้กล่าวว่า คำว่า กรุณา คือ ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์ (เจตสิก)

สรุปได้ว่า ความหมายของกรุณา กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความหวนไหวเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องให้พ้นทุกข์ เมื่อเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่น และเราควรที่จะต้องแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเช่นกัน เป็นต้น.

^{๑๒๒} อภิญาวัฒน์ โพธิ์सान, **พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**, (มหาสารคาม : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๖.

^{๑๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๔/๓๔๒.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๗.

^{๑๒๕} ปรีชา นันทาภิวัฒน์, **พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

๒. สัมมาอาชีวะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ ปิบบังคับขู่เข็ญ คำนุश्य ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ^{๑๒๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า หมายถึง การเลี้ยงชีพที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ ปิบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น^{๑๒๗}

สรุปได้ว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

คุณธรรมของผู้มีศีลข้อ ๒ ที่ผู้มีศีลจะต้องประพฤติในธรรมของการหาเลี้ยงชีพในกิจการบุคคลวิธฤ ดังนี้

๑. ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ได้แก่ ความซื่อตรงในกิจการงานของตนไม่เกียจคร้าน ไม่บิดพลิ้ว ทำหน้าที่ตนด้วยความวิริยอุตสาหะ ตั้งใจจะให้การงานนั้นสำเร็จได้โดยเร็วและด้วยดี ทำงานอย่างเต็มที่ในเวลาทำการ ไม่ย่อหย่อนอ้อมแอ้น หลีกเลี้ยงการงาน

๒. ความประพฤติเป็นธรรมในบุคคล ได้แก่ ความประพฤติที่ปราศจากความลำเอียง ถ้าเป็นนายจ้างต้องจ่ายค่าจ้างตามสัญญา ถ้าเป็นพ่อค้าต้องไม่ประพฤติตนเป็นคนเห็นแก่ได้ ไม่โกงราคาสินค้าเกินความเป็นจริง

๓. ความประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ ได้แก่ไม่เอาที่ไม่จริงไปหลอกหลวงเขาว่าเป็นของจริง เพราะการขายของปลอมเป็นการหลอกหลวงผู้ซื้อและเป็นการหักเอาผลประโยชน์จากผู้ซื้อด้วยหรือไม่ขายของเสียที่หมดอายุแก่ผู้ซื้อ การงานที่ต้องหลีกเลี้ยงมี ๒ ลักษณะ คือ

๓.๑) การงานอันประกอบด้วยโทษ แม้เป็นอุบายให้ได้ทรัพย์มาก เพราะการงานที่ทุจริตประกอบด้วยโทษ ย่อมไม่สามารถยังประโยชน์ของทรัพย์ให้สำเร็จได้เต็มที่ สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งอุบาสก อุบาสิกาเมื่อประกอบอาชีพ การงานค้าขาย ย่อมต้องเว้นจากการค้าขายของต้องห้าม ๕ ประการ ดังนี้ ๑) การค้าขายศัตราวุธ ๒) การค้าขายมนุษย์ ๓) การค้าขายเนื้อสัตว์ ๔) การค้าขายน้ำเมา ๕) การค้าขายยาพิษ การค้าขาย ๕ ประการนี้ เป็นข้อห้ามสำหรับอุบาสกที่นับถือพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งและยึดถือเป็นสรณะอันสูงสุดในชีวิต การที่จะไปค้าขายในสิ่งที่ไม่ชอบธรรมย่อมเป็นที่เสื่อมชื่อเสียงอันดีงามว่า เป็นอุบาสกที่นับถือในพระพุทธศาสนาแต่ไปทำในสิ่งที่น่าตำหนิตีติชน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่า เป็นอุบาสกแต่ไม่มีศีล เป็นผู้ขาดเมตตา กรุณา หิริ โอตตปปะ เป็นต้น อุบาสกค้าขายของ ๕ อย่างนี้ไม่ได้ แม้ใช้ผู้อื่นก็ไม่สมควรที่จะค้าขาย

๓.๒) การงานที่เสี่ยงโชค ได้แก่ การพนัน เพราะทรัพย์ที่ได้มานั้นไม่ถาวรด้วยเหตุ ๒ ประการ ดังต่อไปนี้ ๑) ของที่ได้มาง่ายมีความเสียดายน้อย จีบจ่ายใช้สอยง่าย เก็บไว้ไม่อยู่

^{๑๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๗๐.

^{๑๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๓๓๑.

๒) ความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ได้มาแล้วก็อยากได้มากขึ้นอีก เมื่อติดในการพัวพันแล้วย่อมจะต้องมีความเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ

กล่าวโดยสรุป การเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ นอกจากจะเป็นอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ประเทศชาติ แล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนเองด้วย เป็นต้น.

๓. กามสังวร หรือ กามสัณญะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๓ กามะ สุมิฉฉาจารา เวรณณิ)

กามสังวร เป็นคุณธรรมที่สนับสนุนศีลข้อที่ ๓ เป็นธรรมที่ให้ผู้ปฏิบัติงดเว้นจากความมากในการการมณฺเฑ จนเป็นเหตุให้ละเมตศีล

ความหมายตามคัมภีร์ คำว่า “กามสังวร” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “กาม” และคำว่า “สังวร” คำว่า “กาม” หมายถึง ความใคร่ , ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าปรารถนา, น่าใคร่ คำว่า กาม ในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ครอบคลุมทั้งทางกายและทางจิต กามที่มีความหมายครอบคลุมไปทางกายนั้นก็คือ วัตถุกามเพราะวัตถุกามเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย วัตถุกามนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากามคุณ คือส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ที่ดีส่วนที่เป็นที่ปรารถนาชอบใจของตา หู จมูก ลิ้นกาย อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ

ส่วนกามที่มีความหมายครอบคลุมไปทางจิต นั่นก็คือกิเลสกามเพราะกิเลสกามนั้นก็คือกิเลสที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป เมื่อกระทบกับวัตถุกามแล้วก็จะกำเริบขึ้นทำให้เกิดนึกอยากจะได้มาครอบครองแล้วอาจจะสั่งมาทางกายให้เกิดมีการแสวงหาจึงทำให้เกิดการขุ่นมัวเหมือนฝุ่นในบ่อน้ำที่ตกตะกอนเมื่อเอาไม้ไปคน ฝุ่นที่ตกตะกอนอยู่นั้นก็จะลอยขึ้นมาทำให้น้ำขุ่นได้ จิตที่มีกิเลสก็เช่นเดียวกัน และยังไปกว่านั้น ถ้าจิตเกิดยึดติดอยู่กับสิ่ง หรือเหตุการณ์ที่ได้ประสบมานั้นหมกมุ่นอยู่กับสิ่งนั้น ก็ยากจะหลีกออกจากสิ่งนั้นได้

กามมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. กิเลสกาม กิเลสที่ทำให้ใคร่ ความอยากที่เป็นตัวกิเลส
๒. วัตถุกาม วัตถุอันน่าใคร่ สิ่งที่น่าปรารถนา สิ่งที่ยอยากได้ ^{๑๒๘}

คำว่า “สังวร” ความสำรวม การระวังปิดกั้นบาป อกุศล มี ๕ อย่าง คือ

- ๑) ปาฏิโมกข์สังวรสำรวมในปาฏิโมกข์ (บางแห่ง เรียกศีลสังวร สำรวมในศีล)
- ๒) สติสังวร สำรวมด้วยสติ
- ๓) ญาณสังวร สำรวมด้วยญาณ
- ๔) ขันติสังวร สำรวมด้วยขันติ
- ๕) วิริยสังวร สำรวมด้วยความพากเพียร

อภิธรรมวินัย โพรธาน^{๑๒๙} ได้กล่าวว่า กามสังวร คือ การสำรวมกามโดยระมัดระวังตนมิให้ประพฤติกัมมมากในการมณฺเฑ คุณธรรมข้อนี้เป็นสาเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์ผุดผ่องแห่งชายหญิง ทำให้ไร้มลทิน พ้นจากการตำหนินินทา ผู้มากในกามย่อมไม่สง่า สำหรับชายสันโดษ คือความพอใจในภรรยาตนเป็นคุณธรรมอันดีตรงข้ามกับผู้ชอบเจ้าชู้คบหาหญิงอื่น หรือโสเภณี เป็นเหตุให้เสียทรัพย์

^{๑๒๘} ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑/๒.

^{๑๒๙} อภิธรรมวินัย โพรธาน, พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม , ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๗.

ติดโรคร้ายและครอบครัวแตกแยก ความมักมากในกามอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรแก่หญิงทั้งหลายคือ ประพฤติตนเป็นหญิงแพศยา หาเลี้ยงชีวิตในทางกาม ข้อนี้น่าบัดสี ดูเหมือนสตรีผู้สั่นคิดแล้วจึง ต้องลงเป็นอย่างนั้นหญิงทั้งหลายควรชวนหาเลี้ยงตัวในทางอื่นที่ปราศจากโทษจนสุดกำลัง ยิ่งดีกว่ายอมตนลงเป็นหญิงแพศยาที่น่าบัดสีเช่นนี้ ความสำรวมในกามสองความประพฤติงามของ ชายหญิงผู้มีศีลยิ่งขึ้นจึงได้ชื่อว่า กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๓

กามสังวร หมายถึง ความสำรวมในกามได้แก่ กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติ มักมากใน กาม รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลหมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ธรรมข้อนี้แบ่งตามเพศของบุคคล ดังนี้

๑. สทาร์สันโดษ ความพอใจด้วยภรรยาของตน

๒. ปติวัตร ความจงรักในสามี ความซื่อสัตย์และรักดีต่อสามี ชายผู้ไม่สันโดษด้วยภรรยา ของตน เทียวชุกชอนคบหญิงแพศยา แม้ไม่เป็นกามเมสุมิจฉาจาร ก็เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสีย มีประการต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑) ต้องเสียทรัพย์ เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกคราวไป

๒.๒) ย่อมเกิดโรคอันทำให้ร่างกายพิการไปต่างๆ เสียกำลังไม่แข็งแรง ที่สุดเสียชีวิต และโรคนี้อาจต่อถึงภรรยาและบุตรได้

๒.๓) ใกล้ต่ออันตรายต่างๆ เพราะหญิงแพศยาย่อมผูกสมักรักกับชายหลายคน ฝ่าย ชายต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกลียดกันขึ้นเอง เป็นฐานะที่จะทำให้เขาเกิดวิวาทกันขึ้นแล้วทำร้ายกันและ กัน สรรพโทษเหล่านี้มีมูลมาแต่ความไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน ฝ่ายหญิง ได้สามีแล้ว ก็เอาใจใส่ บำเรอสามีของตนทุกอย่างไปตามที่ภรรยาจะทำได้ดีที่สุด ผู้สมักรักใคร่แต่ในสามีของตน

กล่าวโดยสรุป กามสังวรเป็นคุณธรรมของสตรี และบุรุษ ว่าสตรีทั้งหลายเมื่อมีคู่ครองแล้ว ย่อมต้องดูแลกิจการการเรือน สงเคราะห์เพื่อนสามี ไม่ล่วงเกินนอกใจ ขยัน และรักษาทรัพย์ที่สามีหา มาได้ ด้วยความขยันไม่เกียจคร้าน ส่วนบุรุษย่อมต้องยกย่อง ไม่ดูหมิ่นไม่นอกใจ มอบความไว้วางใจ กับความเป็นใหญ่ และของกำนัลแก่ภรรยา เป็นต้น.

๔. สัจจะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี)

สัจจะ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม หรือคำพูดก็ได้ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม แปลว่า ความ ซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมีสติซื่อตรง คือความที่มีจิตใจตรง ไม่คิดคด ไม่คิดโกหกหลอกลวง รักษา คำมั่นสัญญาอย่างมั่นคง

แสง จันทรงาม กล่าวไว้ในหนังสือ อริยสัจ ๔ ว่า “สัจจะ คือความจริงเป็นคุณธรรมที่มี คุณค่า และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษย์ เมื่อรู้สัจจะแล้วก็นำเอามาประยุกต์ใช้กับชีวิตทำให้ ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีขึ้น นักวิชาการทั้งหลายก็คือนักค้นหาสัจจะนั่นเอง นักวิทยาศาสตร์คือ ผู้ค้นหา สัจจะของสารพลังงาน นักสังคมศาสตร์คือผู้ค้นหาสัจจะของมนุษย์พระสัมมาพุทธเจ้าทรงเป็นนัก ค้นหาสัจจะในตัวมนุษย์เหมือนกัน พระองค์ได้ทรงพบสัจจะประเภทหนึ่ง ได้ทรงนำมาประยุกต์ใช้ใน ชีวิต และได้ทรงพบกับประโยชน์อันมหาศาล”^{๓๓๐}

^{๓๓๐} แสง จันทรงาม, อริยสัจ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๐), หน้า ๕๖ - ๕๗.

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง สัจจะว่า คือการไม่ยอมที่จะกล่าวคำเท็จ จะกล่าวแต่ความเป็นจริง และการมีอัธยาศัยซื่อตรงสุจริตเสมอ คนกล่าวเท็จเป็นคนขลาด กล่าวคือไม่กล้าเผชิญหน้ากับความจริง คำเท็จทำให้คนไร้เกียรติยศ”^{๑๓๑}

สัจจะ หมายถึง คำพูด แปลว่าคำจริง คือคำตรง คำแท้ คำพูดที่ไม่โกหกหลอกลวงบิดพลิ้ว ลักษณะของผู้ที่มีสัจจะ คือ ๑) พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น รักษาคำพูด ๒) ซื่อสัตย์ จริงใจ ไว้วางใจได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๓) มีความบริสุทธิ์ใจต่อคู่ครองตนและบุคคลทั่วไป ๔) ไม่เป็นคนสับปลับ หน้าไหว้หลังหลอก เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป สัจจะ คือความจริงใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้ที่ขาด สัจจะ เพียงอย่างเดียวย่อมเอาตัวไม่ได้ ในทุก ๆ อย่าง ในทางตรงข้าม คนที่มีสัจจะย่อมจะเป็นหลักประกันให้ผู้อื่นเชื่อถือ ไว้วางใจ จะทำการสิ่งใดย่อมเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า ด้วยได้รับการสนับสนุนจากคนทั้งหลาย เป็นต้น.

๕. สติสัมปชัญญะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชชพมาฏฐานา เวรมณี)

สติสัมปชัญญะ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนทำให้เกิดการงดเว้นการดื่มน้ำเมา สติ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เลินเล่อ พลังพลอ ป้องกันความเสียหายเบื้องต้น เป็นเหตุให้ถูกคิด ยับยั้งชั่งใจ ไม่บุ่มบ่าม หากขาดสติย่อมเป็นเหตุให้ทำการใด ๆ ผิดพลาด เสียหายร้ายไป ลักษณะของความมีสติ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภคพึงเห็นว่าอาหารสมควรบริโภคเป็นของแสลงหรือไม่ ให้เป็นเวลา ไม่บริโภคจนอึดเกินไป ปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นเครื่องบำรุงร่างกายให้ผาสุก

๒. ความไม่เลินเล่อในการทำงานผู้มีสติย่อมไม่ทอดธุระตน หมั่นเอาใจใส่คอยประกอบกิจการให้ชอบด้วยกาลเทศะ ไม่ปล่อยให้กิจการค้างเป็นดินพอกหางหมู การงานย่อมเจริญก้าวหน้า

๓. ความมีสติสัมปชัญญะในการประพาสมีความรู้รอบคอบ รู้จักระมัดระวัง เชื่อว่า สัมปชัญญะ พึงเห็นได้ในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ก็ควรไตร่ตรองให้เห็นคุณ โทษ มีประโยชน์ หรือเสียประโยชน์ ควรทำหรือไม่ควรทำไม่เป็นคนสับปลับกลับกลอกเชื่อถือไม่ได้ ไม่ทำความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น เชื่อว่า มีสติสัมปชัญญะในการประพาส

๔. ความเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรม พึงกำหนดรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ คือ ๑) ความไม่ประมาทในสภาวะธรรมอันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก ๒) ความไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ๓) ความไม่ประมาทในโลกธรรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของสติ ว่า ความระลึกได้ ความรู้สึกตัวด้วยความรอบคอบ เช่น จะทำอะไรต้องมีสติ^{๑๓๒}

^{๑๓๑} วคิน อินทสระ, **หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙.

^{๑๓๒} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๑๑๑๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของสติ ตามหลักบาลีไวยากรณ์ว่า สติ อิติ ย่อมระลึก สรุ ธาตุ ในความระลึก สรณัง สติ ความระลึก ชื่อว่า สติคือความระลึก^{๑๓๓}

สรุป สติในความหมายตามศัพท์ เป็นความหมายพื้นฐานสามัญ สติ หมายถึง ความระลึกได้ สำนึกอยู่ ความไม่เผลอ ความระมัดระวัง ความไม่ประมาท ความไม่หลับ เป็นต้น.

สรุปเกี่ยวกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

สรุป เบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ย่อมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่าเบญจศีล ที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นอปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่ควรหัดควรรักษาเป็นประจำ และ มนุชยธรรมธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน ศีล ยังมีความหมายว่า เจตนา เจตสิก การสำรวม การไม่ก้าวล่วง เป็นต้น.

สรุป เบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึงธรรมที่ดีหรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลผู้รักษาเบญจศีลควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร และสัจจะสติสัมปชัญญะ

ผลของการปฏิบัติตามเบญจศีล เบญจธรรม คือ ผู้ปฏิบัติเบญจศีลและเบญจธรรมย่อมเป็นสังคมแห่งการปลอดพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องหวั่นไหว หรือวิตกกังวลถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงถึงความกังวลปลอดภัยของบุตรหลาน ไม่ต้องมีการจัดระเบียบสังคม เป็นสังคมที่ปลอดจากมลภาวะที่เป็นพิษต่อจิตใจและร่างกาย

หลักเบญจศีล และเบญจธรรมเป็นกัลยาณธรรมซึ่งกันและกัน เป็นคู่กันแสดงเอาไว้เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้ผ่องใสยิ่งขึ้น ได้แก่สิกขาบททั้ง ๕ ประการบุคคลใดได้ปฏิบัติแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้สังคมมีแต่ความสงบสุขและเป็นการขจัดกิเลสเบื้องต้นให้สิ้นไป แห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการบรรลุดรุตธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น.

^{๑๓๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์, (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๐.

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยในประเทศ

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม)^{๑๓๔} กล่าวว่า “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” สรุปได้ว่า สารของศีลสำหรับประชาชนทั่วไปกำหนดเอาข้อปฏิบัติอย่างต่ำ มาเป็นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมเกิดสงบสุข โดยปกติถือว่าศีล ๕ เป็นหลักประเพณีพื้นฐานสำหรับมนุษย์ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด คือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์

ทรงวิทย์ แก้วศรี^{๑๓๕} ได้กล่าวว่า การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไปในทิศทั้งหลายไม่มีขอบแดน เป็นการแผ่ความปรารถนาดีแก่ผู้อื่นให้มีความสุขความสบายทั่วกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง จึงเป็นการสร้างความรู้สึกให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวรต่อกันไม่เบียดเบียนกัน เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีประมาณ ไม่มีขีดจำกัด

พระมหาสุทัศน์ สุทสโน^{๑๓๖} ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง “ความคิดทางสังคมในพระสูตรต้นตปิฎกพบว่า สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต จริใจต่อสังคม ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่มีมายา เมื่อตั้งตนอยู่บนฐานที่ถูกต้องแล้ว ย่อมจะนำสันติสุขมาสู่สังคม

พระมหาสงกรานต์ ธมมธโร^{๑๓๗} ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เมตตาในพระไตรปิฎก พบว่า “สัจจะ คือ ความอาหาญ เป็นผู้ซื่อตรง วาง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิริยาน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์อันสงบแล้ว มีปัญญาเครื่องรักษาตน ไม่คะนอง ไม่ประพฤติทุจริต ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านผู้อื่นติเตียน”

สุนันทา ศิริวาท^{๑๓๘} ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของครอบครัวตามการรับรู้ของเด็กวัยรุ่นที่เสพสุราในจังหวัดแพร่ ผลการศึกษาพบว่า วัยรุ่นในระดับมัธยมศึกษาที่มีพฤติกรรมเสพสุรา มีการรับรู้การทำหน้าที่ของครอบครัว โดยรวมอยู่ในระดับที่ดี สำหรับการทำหน้าที่ของครอบครัวทั้ง ๗ ด้าน ได้แก่ ด้านการแก้ปัญหา ด้านการสื่อสาร ด้านบทบาท ด้านการตอบสนองทางอารมณ์ ด้านความผูกพันทางอารมณ์ ด้านการควบคุมพฤติกรรม และด้านการทำหน้าที่ทั่วไป นักศึกษามีความเข้าใจในระดับที่ดี

^{๑๓๔} พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๐.

^{๑๓๕} ทรงวิทย์ แก้วศรี, *เบญจศีล เบญจธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

^{๑๓๖} พระมหาสุทัศน์ สุทสโน, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความคิดทางสังคมในพระสูตรต้นตปิฎก”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๗.

^{๑๓๗} พระมหาสงกรานต์ ธมมธโร, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเมตตาในพระไตรปิฎก”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๑๓๘} สุนันทา ศิริวาท, “การทำหน้าที่ของครอบครัวตามการรับรู้ของเด็กวัยรุ่นที่เสพสุราในจังหวัดแพร่”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

สิน งามประโคน และคณะ^{๑๓๙} ได้สำรวจความเข้าใจของวัยรุ่นและโครงสร้างความหมายของความรับผิดชอบ และประเมินถึงกระบวนการของความเข้าใจและโครงสร้างความรับผิดชอบเกี่ยวกับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของวัยรุ่นในด้าน การพัฒนาตนเองและความรับผิดชอบ ผลการวิจัยพบว่า การให้เหตุผลเชิงจริยธรรม การพัฒนาตนเอง ความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อตนเอง มีความสัมพันธ์กับอายุและเพศ

ทิฆัมพร สุภาพ^{๑๔๐} “ได้ทำการวิเคราะห์กิจกรรมนักเรียนที่ส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะทางจริยธรรมส่วนใหญ่ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความเสียสละ และความเมตตากรุณา ในการวิเคราะห์กิจกรรมนักเรียนที่จัดขึ้นในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรม ๒ ประเภท ซึ่งแต่ละกิจกรรมก่อให้เกิดคุณลักษณะทางจริยธรรม ดังนี้ กิจกรรมบังคับก่อให้เกิด ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และการตรงต่อเวลา สำหรับกิจกรรมเสนอแนะเมื่อพิจารณาในภาพรวมพบว่า คุณลักษณะทางจริยธรรมส่วนใหญ่ที่เกิดจากกิจกรรมนักเรียน ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และความใฝ่รู้

วาสนา ต๊ะกาบโค^{๑๔๑} ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑” พบว่าจากการประเมินการดำเนินงานโรงเรียนด้านปัจจัย ผลการวิจัย พบว่าทุกองค์ประกอบโดยเฉพาะด้านการดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ คือการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมายโดยกำหนดไว้ในแผนธรรมนูญโรงเรียน หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ อยู่ในระดับมาก และเมื่อ ปี ๒๕๔๙ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดิน เชิงคุณธรรม สำนักงานบริการและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์กรมหาชน) สรุปว่า คุณธรรมเร่งด่วนที่ควรดำเนินการตามลำดับ คือ ๑) ความซื่อสัตย์ ๒) ความเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ เมตตา ๓) ความละเอียด เกรงกลัวต่อบาป ๔) มีจิตสำนึกสาธารณะ ๕) การมีสติ ๖) ความขยัน หมั่นเพียร

รุ่งนภา จอนเจดสิน^{๑๔๒} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติตนทางจริยธรรมตามการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร” ข้อที่ค้นพบคือ ๑. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีการปฏิบัติตนทางจริยธรรมในระดับมาก ๔ ด้านคือ ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญูกตเวที ความกล้า ความสุภาพอ่อนน้อม มีการปฏิบัติตนทางจริยธรรมในระดับพอใช้ ๓ ด้าน

^{๑๓๙} สิน งามประโคน และคณะ, “การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗.

^{๑๔๐} ทิฆัมพร สุภาพ, “การวิเคราะห์กิจกรรมนักเรียนที่ส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๔๑} วาสนา ต๊ะกาบโค, “การประเมินการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓.

^{๑๔๒} รุ่งนภา จอนเจดสิน, “การปฏิบัติงานทางจริยธรรมตามการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

คือ ความซื่อสัตย์ การมีวินัย การตรงต่อเวลา ๒. นักเรียนที่มีประสบการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมมาก และนักเรียนที่มีการเข้าร่วมกิจกรรมไม่มาก มีการปฏิบัติตนในทางจริยธรรมในระดับมาก ๓ ด้าน คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความกตัญญูกตเวที ความกล้า มีการปฏิบัติตนทางจริยธรรมในระดับพอใช้ในด้าน การมีวินัย การตรงต่อเวลา ยกเว้นด้านความซื่อสัตย์และความสุภาพอ่อนโยน นักเรียนที่มี ประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมมาก มีการปฏิบัติตนในทางจริยธรรมในระดับมาก แต่นักเรียนที่มี ประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมไม่มาก มีการปฏิบัติตนในทางจริยธรรมในระดับพอใช้

พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ^{๑๔๓} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรม แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์” จากผลการวิจัย พบว่า ถึงแม้กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดย เป็นวิชาเลือกและบังคับให้เรียน ๒ คาบต่อสัปดาห์ แล้วก็ตาม ปัญหาของเยาวชนกับสังคมยังเรื้อรังมา โดยตลอด ผลส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในวัยเด็กยังไม่ดีพอ ปัจจัย บางอย่างขึ้นอยู่กับครูผู้สอนทุกรายวิชา ซึ่งเราจะโยนปัญหาความรับผิดชอบทั้งหมดให้กับครูผู้สอน วิชาพระพุทธศาสนาเพียงฝ่ายเดียวคงไม่ได้อีกต่อไป ปัจจัยบางอย่างขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทาง สังคมครอบครัวและตัวของเด็กเอง ดังนั้น การจัดฝึกอบรม พัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชน จึงเป็นทาง หนึ่งที่จะช่วยขัดเกลาอุปนิสัย และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมถึงจะได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ สามารถทำให้เยาวชนที่กำลังติดสารเสพติดหรือติดแล้วกลับมาเป็นคนดีได้ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทาง ใจให้กลุ่มที่ได้อยู่แล้วให้เข้าใจในโลกและชีวิตมากขึ้น

บุญหนา จิมานัง, โสวิทย์ บำรุงภักดี, วิทยา ทองดี, นิรันดร์ เลิศวีรพล^{๑๔๔} วิจัยเรื่อง พฤติกรรมการรักษาศีล ๕ ของเด็กเยาวชนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้เสนอแนะ จากผลการวิจัยว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมการรักษาศีล ๕ ของเด็กเยาวชนตำบลโคกสี ได้แก่ หมู่บ้าน เพศ การศึกษาและ รายได้ โดยมีหมู่บ้านโคกสี หมู่บ้านเลิงและหมู่บ้านโคกแปะ ทำผิด ศีลมากกว่าหมู่บ้านอื่นเด็กเยาวชนเพศชายทำผิดศีลข้อ ๑ และข้อ ๕ มากกว่าเพศหญิง เด็กเยาวชนที่ไม่ เรียนหนังสือ ทำผิดศีลข้อ ๑ ข้อ ๔ และข้อ ๕ มากกว่าเด็กเยาวชนที่เรียนหนังสือ เด็กเยาวชนที่ไม่มี รายได้และมีรายได้น้อยทำผิดศีลข้อ ๑ และข้อ ๔ มากกว่าเด็กเยาวชนที่รายได้มากกว่า ๔,๐๐๐ บาท ขึ้นไป จึงเสนอว่า พ่อแม่ญาติพี่น้องรวมทั้งพระสงฆ์ควรใช้เวลาในการอบรมสั่งสอนศีล ๕ ให้แก่เด็ก เยาวชนชายที่อยู่ในหมู่บ้านขนาดใหญ่ เช่น หมู่บ้านโคกสี หมู่บ้านเลิงและหมู่บ้านโคกแปะที่ไม่ได้เรียน หนังสือและมีรายได้น้อยให้มากยิ่งขึ้น ส่วนองค์กรท้องถิ่นควรกำหนดนโยบาย ในการฝึกปฏิบัติศีล ๕ ให้แก่หมู่บ้านโคกสี หมู่บ้านเลิงและหมู่บ้านโคกแปะ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มความถี่ในการฝึกปฏิบัติ รักษาศีล ๕ ของเด็กเยาวชนที่อยู่ใกล้ความเจริญให้มากขึ้น

^{๑๔๓} พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ, “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรมแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย ของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

^{๑๔๔} บุญหนา จิมานัง, โสวิทย์ บำรุงภักดี, วิทยา ทองดี, นิรันดร์ เลิศวีรพล, “พฤติกรรมการรักษาศีล ห้าของเด็กเยาวชนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๒.

๒.๗.๒. งานวิจัยต่างประเทศ

วิกกินส์ (Wiggins)^{๑๔๕} ได้อ้างถึงการศึกษาของ Gough ได้ศึกษาเกี่ยวกับความมีวินัยในตนเอง พบว่าผู้ที่มีวินัยในตนเองสูงจะมีความรับผิดชอบมาก มีความวิตกกังวลน้อย มีความอดทน มีเหตุผลของตนเอง มีความยืดหยุ่นในความคิด และมีพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ และยังพบว่าโดยทั่วไปจะมีสุขภาพสมบูรณ์ดีกว่าผู้ที่ขาดความมีวินัยในตนเอง

โฮลสไตน์^{๑๔๖} (Holstein) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็กวัยรุ่นและติดตามการเติบโตของเด็ก ทำการศึกษาแบบระยะยาวช่วงสามปี กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กวัยรุ่นชายหญิง อายุ ๑๓ ปี จำนวน ๕๓ คน ที่มีสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมระดับเดียวกัน พบว่าเด็กวัยรุ่นหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๓ และเด็กวัยรุ่นชายอยู่ในขั้นที่ ๒ ต่อมา มีการวัดซ้ำอีกเมื่อเด็กมีอายุ ๑๖ ปี พบว่า วัยรุ่นชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๔ ขณะที่วัยรุ่นหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๓ และ ๕ ปีต่อมา มีการวัดซ้ำอีก ปรากฏว่า เด็กวัยรุ่นชายและหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมก้าวหน้าเร็วมาก

เอ็ดเวิร์ด/ โรมิโอ^{๑๔๗} (Edward/ Romeo) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “The effect of cognitive moral development instruction on moral development scores of parochial high school students” มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการสอนการพัฒนาความรู้จริยธรรมจากคะแนนทดสอบการพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๒๐๒ คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมโดยใช้วิธีการพัฒนาจริยธรรมจากการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมโคลเบิร์ก (Kohlberg) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่า t-test และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (The Pearson’s product moment correlation technique) ผลการวิจัยพบว่าคะแนนการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของทั้ง ๒ กลุ่มไม่มีความแตกต่างกัน

ลานีเยอร์^{๑๔๘} (Lanier) ทำการวิจัยเรื่อง Promoting moral and conceptual development in rural adolescents (Moral development, Rural students, Peer facilitators จุดประสงค์ของการทำวิจัยเพื่อการศึกษาผลของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนระดับชั้นที่ ๒ ในโรงเรียนชนบทเด็กนักเรียนในชนบทได้รับการอบรมให้คิดและปฏิบัติตามต่าง ๆ กันมา ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์การทดลองได้แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มควบคุมให้ได้รับการฝึกการให้คำแนะนำและการจัดประสบการณ์และอีกกลุ่มเป็นนักเรียนที่ประกอบด้วยนักเรียน ตั้งแต่เด็กนักเรียนโรงเรียนระดับกลางจนถึงระดับสูงสุด ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนทั้ง ๒ กลุ่มมีความแตกต่างกัน

^{๑๔๕} Wiggins , Jerry S.and others, **The Psychology of Personality**, (New York : Addison-Wesley Publishing, 1971) , p. 899.

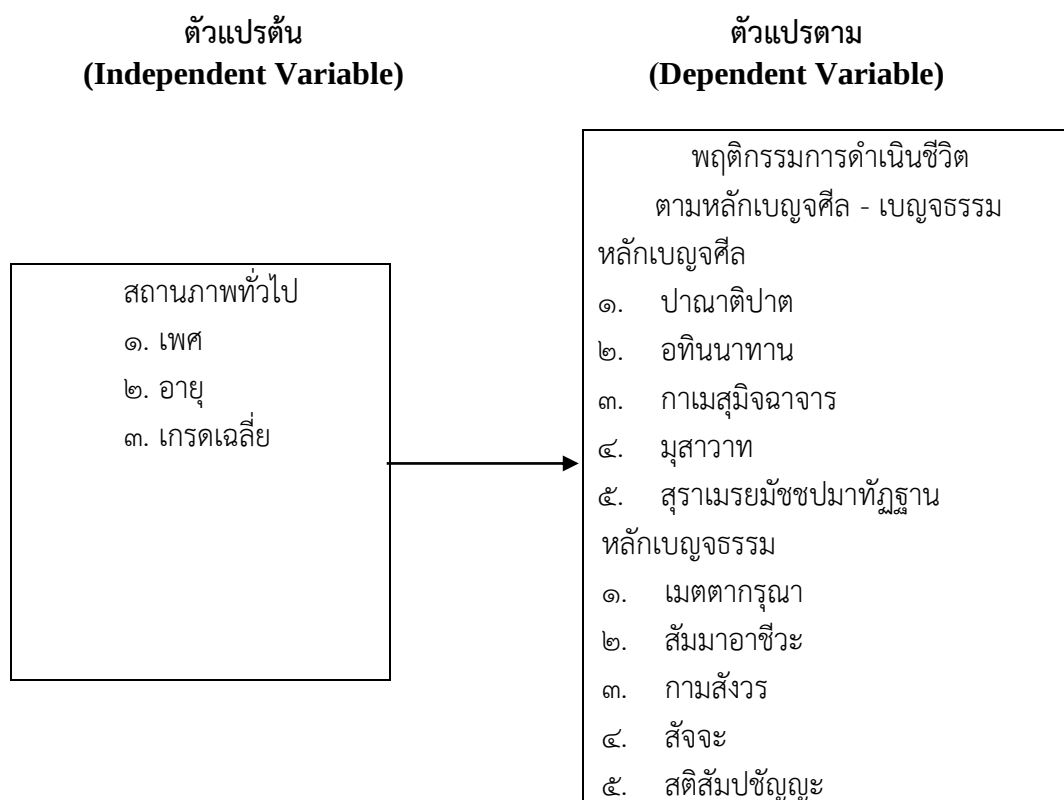
^{๑๔๖} Holstein, C.B., “Irreversible, Stepwise Sequence in the Development of Moral Judgment”, **A Longitudinal Study of Males and Females**, (Child Development. 47(9) :1976, pp.51-61.

^{๑๔๗} Edward/ Romeo, **The effect of cognitive moral development instruction** on moral development scores of parochial high school students, 1987, p.2595-A.

^{๑๔๘} Lanier, **Promoting moral and conceptual development in rural adolescents** Moral development, Rural students, Peer facilitators, 1993, p. 2680-A.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย